

MARKSİZM ve GELECEK

1996 KIŞ

MARKSİZM ve GELECEK

3

YENİ
MARKSİZM ve GELECEK

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü:	Gelecek Yayın Ltd. Şti. adına Alpaslan BAYRAMGİL
Genel Yayın Yönetmeni:	Kenan SOMER
Genel Yayın Sekreteri:	Ülkü ORBAY
Yayın Kurulu:	Korkut BORATAV Cem EROĞUL Yıldırım KOÇ Ömür SEZGİN Arslan SONAT Sinan SÖNMEZ Taner TİMUR Işaya ÜŞÜR
Yönetim Yeri ve İsteme Adresi:	Sakarya Cad. 36/11 06420 Yenişehir/Ankara Tel-Faks: (0-312) 435 24 97
Teknik Sorumlu:	Niyazi KOÇAK
Dizgi:	GOŞA (0-312) 418 05 52
Kapak Tasarımı:	Namık Kemal Sarıkavak
Basım:	Emel Matbaası
Basım Tarihi:	Mart 1996
	Üç ayda bir yayımlanır
Yurtdışı Dergi Ücreti:	100 FF, 30 DM

4

İÇİNDEKİLER

EMPERYALİZMLE MÜCADELE SORUNU

Sadun AREN

1. Ülkelerin, kapitalist çizgide gelişirlerken, biriken sermayelerinin belli bir aşamadan sonra ülke sınırlarını aşarak geleneksel yapılardaki gelişmemiş ülkelere akmaları ve buraları da kendi denetimlerinde kapitalistleştirmeleri olayına **emperyalizm** diyoruz. Emperyalizm 19. yy'ın ikinci yarısında, 1870 yılını izleyen dönemde başlamış ve yüzyılın sonlarında artık herkesin dikkatini çekecek kadar belirgin bir olgu haline gelmiştir. Nitekim konu ile ilgili ilk ve başlıca yapıtlar, John Atkinson, Hopson'un "Emperyalizm"i 1902'de, Rudolf Hilferding'in "Finanskapital"i 1910'da ve V. İliç Lenin'in "Emperyalizm: Kapitalizmin En Üst Aşaması"da 1917'de yayınlanmışlardır.

2. Kapitalizmin bir ülkede egemen sistem olarak yerleşmesi çok karmaşık ve aynı zamanda çok acılı bir süreçtir. Bunu ülkemizin kapitalizmin göreli olarak hızlı gelişmiş olduğu son 40-50 yıllık dönemine bakınca açık bir biçimde görürüz. Gerçekten bu dönemde toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal geleneksel yapıları depreme uğramış gibi sarsılmış ve değişmişlerdir. Örneğin, tarıma makinelerin girmesine koşut olarak milyonlarca topraksız ya da az topraklı köylü yerlerini terkederek büyük kentlere akın etmeye başlamışlardır. Bunlara, yok olmaya başlayan arabacılık, semercilik, nalbantlık, terzilik ve benzeri gibi esnaf ve zanaatkarları da eklemek gerekir. Bunların kentlerin çevresinde oluşturdukları gecekondular, sanki bir doğal afet gibi ülkenin ve onun insanlarının başlarına çöken kapitalizmin geleneksel toplumu ne hale getirdiğinin somut kanıtlarıdır. Kapitalizmin insanı, aileyi, kardeşliği, arkadaşlığı, sevgiyi ve barışı hiçe sayan, bu herşeyi yıkan ve değiştiren kör gücün ne olduğu ve neden olduğu manevi yıkım ve acıları elbetteki ekonomik ya da nüfus istatistikleri anlatamazlar. Biz bunları ancak şiirde, hikayede, romanda ve sinema ve tiyatrolarımızda görebiliyoruz.

3. Bir ülkenin kendi öz dinamikleriyle kapitalistleşmesi bu kadar karmaşık ve sancılı bir süreçken, bunun yabancı bir ülke ya da şirket tarafından dışardan dayatılmasının çok daha karmaşık ve sancılı bir süreç olacağı açıktır. Kaldı ki sorun bundan da karışıktır. Çünkü emperyalizm sadece iki ülke arasındaki değil fakat tüm ülkeler arasındaki ilişkileri de kapsar. Bu ilişkiler ağı içinde, emperyalist ülkelerle onlara bağımlı ülkeler arasındaki ilişkiler kadar emperyalist ülkeler arasındaki ilişkiler (rekabetler, kartel anlaşmaları, paylaşım savaşları gibi) de vardır.

Diğer bir biçimde anlatmak istersek diyebiliriz ki, dünyanın bütünlüğü , kapitalistleşmesi, yani emperyalizmin ya da artık aynı şey demek olan kapitalist sermayenin tüm dünyaya egemen olması ancak tüm ülkelerin, zayıf azgelişmiş ülkeler kadar güçlü emparyalist ülkelerin de, sınırlarını ve diğer koruma önlemlerini kaldırması ile gerçekleşebilir. Çağımızda artık kapitalizmle tanışmamış ve bu sürece girmemiş olan hemen hiçbir ülke kalmamış olduğundan, emperyalizm de gelişmesinin bu ikinci aşamasına yani tüm dünyayı tek bir sermaye düzeni altında birleştirmek aşamasına gelmiş bulunmaktadır. Böyle bir düzeni gerçekleştirmek çabaları içindedir. Buna **küreselleşme (globalizm)** dendiğini biliyoruz.

100 yılı aşkın bir süre sonunda, elbette ki, ülkelerin karşılıklı durumları değişmiştir. Örneğin Türkiye 100 yıl kadar önce yarı sömürge durumunda geleneksel bir tarım ülkesiyken bugün orta derecede gelişmiş bir kapitalist ülkedir. Bu demektir ki, artık emperyalizmin Türkiye'yi kapitalizm çizgisinde tutmak ve gelişmesini bu sistem içinde sürdürmesini sağlamak için özel bir çaba göstermesine gerek yoktur. Bu işlevi görecek kadar güçlü bir yerli sermayedar sınıf artık ülkede vardır. Bu durumda Türkiye'nin emperyalist ülkelerle ilişkisi, her ne kadar arada büyük bir gelişmişlik farkı varsa da, esas olarak, rekabet ilişkisi biçimindedir. Tıpkı çırağına zanaatı öğreten ustanın artık kendi dükkanını açan eski çırağıyla rekabet etmek durumunda kalması gibi.

Demek oluyor ki, bugün azgelişmiş kapitalist ülkelerin gelişmiş kapitalist ülkelerle yani emperyalist ülkelerle olan ilişkisi, eski metropol-sömürge ilişkisinden çıkmış ve esas olarak rekabet ilişkisine dönüşmüştür. Örneğin Türkiye bu durumdadır. Türkiye gelişmiş kapitalist (emperyalist) ülkelerle giriştiği rekabette ezilmemek için gelişmek ve rakiplerinin durumuna yükselmek zorundadır. Bunun başka bir yolu yoktur. Avrupa Birliğine girmek ve girdikten sonra da orada yaşayabilmek bu bağlamda düşünülmelidir.

4. Toplumsal gelişme ve ilerlemenin ancak kapitalizm çerçevesinde gerçekleştirilebileceğini benimsemiş kimseler ya da görüşler için, açıktır ki, emperyalizme karşı çıkmanın, hiçbir anlamı yoktur. Böyle birşey hem uygulamada hem de düşüncede büyük çelişkiler yaratır. Emperyalizme ancak toplumların gelişmeleri için kapitalizmden başka bir sistemin daha uygun olduğunu düşünen ve böyle bir sistemi oluşturma çabası içinde olan kimseler gerçekten karşı olurlar ve karşı çıkarlar. Bunlar sosyalistlerdir. Sosyalistler hem kapitalizme hem de onun daha ileri bir aşaması olan emperyalizme gerçekten karşıdırlar. Zaten sosyalistlerin ayırıcı özellikleri budur.

1917 Ekim Devrimi ile sosyalizm alternatif bir sistem olarak fiilen ve somut olarak kapitalizmin karşısına çıktığından beri dünyamız gerçek bir anti-

emperyalist mücadele evresine girmişti. Bu mücadele İkinci Dünya Savaşından sonra, sosyalizmin bir dünya sistemi de olması üzerine daha da şiddetlenmiştir. Bilindiği gibi Sovyetler Birliği'nin çöktüğü tarihe kadar geçen bu döneme "**Soğuk Savaş**" adı verilmiştir. Bu dönemde kapitalizmden yana olan tüm güçlerle sosyalizmden yana olan tüm güçler bir **ölüm-kalım savaşı** vermek üzere karşılıklı mevzilenmişlerdi. Kapitalist tarafın temel gücünü gelişmiş kapitalist (emperyalist) ülkeler oluşturuyor ve önderliği de bunların en güçlüsü olan ABD yapıyordu. Sosyalist cephenin önderi de Sovyetler Birliği idi.

Bu dönemde dünyanın herhangi bir yerinde küçük bir azgelişmiş ülkenin, tek bir partinin ya da hareketin etkin bir antiemperyalist mücadele verebilmesi olanaklı idi. Sosyalist Blok bunlara sahip çıkabiliyor, destekliyor ve Küba ve Vietnam örneklerinde olduğu gibi başarıya ulaşmalarını bile sağlayabiliyordu. Yani Sovyetler Birliği'nin ayakta bulunduğu dönemde herhangi bir antiemperyalist mücadelenin etkin ve başarılı olma şansı vardı. Sovyetlerin çöküşünden sonra artık böyle bir şans kalmamıştır.

Bu bağlamda olarak şunu da belirtmek gerekir ki, sözkonusu dönemde emperyalizm, yalnız sosyalizmin değil fakat her türlü ilerici-demokrat düşünce ve hareketlerin de baş hedefiydi. Çünkü emperyalist cephe, sosyalist ülkeler dışındaki tüm dünyada kendi denetimi dışındaki her düşünceyi ve hareketi, ilerde sosyalist cephenin işine yarar kuşkusuyla, hemen en acımasız bir biçimde bastırıyor ve eziyordu. Onun için emperyalizm ilerici kamu oyunun gözünde her türlü kötülüğün adı ve onunla mücadele de her türlü ilericiliğin mihenk taşı olmuştu.

5. Sovyetler Birliğinin çöktüğü ve Soğuk Savaşın sona erdiği günümüz dünyasında emperyalizmle mücadele konusu temelli bir nitelik değiştirmiştir. Şimdi bunu kısaca görelim: Emperyalizmin biri **küresel** diğeri **sınıfsal** düzeyde olmak üzere iki ayrı yüzü, iki ayrı yanı vardır. Ülkesel düzeyde emperyalizm karşımıza gelişmiş kapitalist ülkeler olarak çıkar. ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda, Japonya ve Kanada gibi ülkeler emperyalist ülkelerdir. İster ekonomik ister silahlı biçimde olsun bu ülkelerle mücadelenin de gene ancak ülke düzeyinde yapılabileceği açıktır. Örneğin emperyalizme karşı mücadeleyi Türkiye yapacaksa bunun Türkiye devleti tarafından yürütülmesi gerekir. Yoksa tek bir sosyalist partinin, tek bir sendikanın ya da tek bir hareketin böyle bir mücadele vermesi sözkonusu olamaz. Böyle bir mücadeleyi düşünmek bile güçtür. Üstelik mücadeleyi Türkiye Devleti'nin yapmasını düşünmek de dünyanın gerçeklerine pek uygun düşmez. Çünkü bir kere tanımı gereği bizden daha güçlü olan (emperyalist) bir ülkeyi ne ekonomik ne askeri açıdan yenemeyeceğimiz ortadadır. Kaldı ki, Türkiye'yi

yöneten sermayedar sınıflar emperyalizmle mücadele etmeyi zaten düşünmezler bile. Buna daha önce de değinmiştik.

Bu durumda yeterince gelişmemiş ülkeler diyelim, Türkiye için yapılacak en geçerli (doğru) iş emperyalist ülkelerden de yararlanarak ülkeyi geliştirmeye çalışmak ve böylece emperyalist ülkelerle arayı kapatmak ve giderek onların gelişmişlik düzeylerine çıkmaktır. Bu gerçekleştirildiği ölçüde ülke gelişmiş kapitalist (emperyalist) ülkeler tarafından ezilmekten, sömürülmekten ve onların yönlendirmeleri altında kalmaktan kurtulmuş olur. Emperyalist ülkelerin özellikle Avrupa, Amerika ve Japonya'nın birbirleriyle rekabet halinde olmalarını bizim gibi ülkelerin gelişmeleri açısından iyi bir fırsat olarak değerlendirebiliriz.

6. İşte bu noktada sosyalistlerin karşısına eski sovyet tipi sosyalist mücadele stratejisi aşılması olanaksız bir engel olarak çıkmaktadır. Bildiğimiz gibi bu strateji kapitalizmin ülkeyi kalkındıramayacağı (üretim güçlerini geliştiremeyeceği) varsayımına, daha doğrusu inancına dayanır. Bundan ötürü sosyalistler herşeyden önce siyasal iktidarı ele geçirip üretim araçlarını kamulaştırarak kapitalizme son vermek zorunda olduklarını düşünürler. Ülkenin ekonomik olarak geliştirilmesi ve sosyalizmin inşası bundan sonra gündeme gelecektir. Bu stratejinin doğal bir sonucu olarak sosyalistler kapitalist yönetimdeki ülkenin geleceği hakkında daima karamsarlık ifade etmişler ve bunu siyasal çalışma ve propagandalarının temel bir öğesi haline getirmişlerdir. Bu konuda o kadar ileri gidilmiştir ki, ülkenin kalkınmasını sağlayacak ve hatta emekçilerin doğrudan yararına olabilecek projelere bile karşı çıkılmıştır. Bunun en bilinen örneği TİP'in (Türkiye İşçi Partisi) 1960'lı yıllarda Boğaz Köprüsünün yapılmasına karşı çıkmasıdır. Kısacası sosyalistler, benimsedikleri sovyet tipi sosyalist strateji gereği olarak, günlük yaşam içinde olumsuz bir tavır sergilemişler ve daima en karamsar yorumlar yapmışlardır.

Bu durum, sosyalistlerle, onlardan ümit ve aydınlık bekleyen, çalışan sınıfların sıcak bir biçimde kucaklaşmalarını da önlemiş hatta aralarına soğukluk ve güvensizlik sokmuştur. Bu geçmişte böyle olmuştur, gelecekte de, eğer eskisinin yerine kapitalist gelişme ile bağdaşık yeni bir sosyalist strateji bulunup konulmazsa gene böyle olmaya devam edecektir.

7. İşte, sosyalizm için eski (Sovyet tipi) mücadele stratejisi yerine, kapitalizmin giderek silikleştirilip aşılmasını amaçlayan ve bunun için de demokratik mücadeleyi özellikle de katılımcı demokrasiyi temel bir araç olarak gören yeni bir stratejinin (modelin) konulması, başka yararlarının yanısıra bu sözkonusu çelişkinin ortadan kaldırılmasının da tek yoludur. Gerçekten bu yeni modele göre ülkenin gelişmesi sosyalizmle çatışmaz, tersine onun

gerçekleştirilmesini kolaylaştırır. Ayrıca bu modelde ülkenin geliştirilmesi sadece sermayedar burjuvaziye bırakılmamış, emekçi sınıfların da bunda gittikçe artan bir rol sahibi olmaları öngörülmüştür. Zaten modelin can alacak noktası buradadır. Diğer bir deyişle ülkenin kalkınma-gelişme süreci aynı zamanda ülkenin sosyalistleşme süreci de olacaktır. Demek oluyor ki, emperyalizmin baskı ve sömürüsünden kurtulmaya önem veriyorsak bunu ancak yeni bir sosyalist model çerçevesinde yapabileceğimizi bilmeliyiz. Bunu yapmadan eski usul antiemperyalist sözler söylemek sadece söz söylemek olur, bir şey yapmak ya da bir yol göstermek olmaz.

8. Emperyalizmin diğer yanına sınıfsal yüzüne ya da sınıfsal yanına gelince: Enperyalizm bu yanıyla karşımıza tüm kapitalist dünyadaki (büyük) sermaye sınıflarının ittifakı olarak çıkar. Bunların karşısında da tüm dünyanın işçi ve diğer emekçi sınıfları yer almıştır. Doğaldır ki her ülkenin çalışan sınıfları artık bir bütün oluşturan (iç içe geçmiş bulunan) dünya sermayesinin kendi ülkesindeki kesimiyle mücadele eder. Bu bildiğimiz kapitalizme karşı sosyalizm mücadelesidir. Ancak dünya sermayesinin yüksek düzeyde bütünleşmiş olmasından ötürü bu mücadele artık zamanımızda uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Ancak ne var ki, bu uluslararasılık yalnız sermaye tarafı için sözkonusudur. Emek tarafı henüz sermaye tarafıyla kıyaslanabilecek bir bütünleşmeden uzaktır. Bu nedenle önümüzdeki dönemde sosyalistlerin gündeminin birinci maddesi emeğin de, kendine özgü bir biçimde, uluslararası bir bütünlük ve dayanışma düzeyine çıkmasını sağlamaktır. Bunun bir anlamı artık bir ülkenin tek başına sosyalist olamayacağı, sosyalizmin tüm ülkelerde birbirine koşut bir gelişme göstereceğidir. Bunun diğer bir anlamı da artık dünyamızda sosyalizm için ve kapitalizme karşı mücadeleden ayrı olarak bir de antiemperyalist mücadelenin sözkonusu olmadığıdır.

DEVLET VE DİKTATORA

Kenan SOMER

DEVLET

Fransa'da İç Savaş'ın ikinci yazma denemesinde Marx, "Toplum sınıflar savaşımının yeni bir evresine girdiği zaman, onun örgütlenmiş kamu gücünün, devlet iktidarının niteliği de değişmeden kalamazdı" diye yazıyor, devlet erkliğini "örgütlenmiş kamu gücü" olarak tanımlıyordu[1].

Çağdaş bir marksist de şöyle yazıyor:

"Devlet gerçeklikte erkliğin, hatta bu kişisel bir erklik bile olsa, soyut bir erklik olarak görünmekle kazandığı biçimdir. Ve bu biçim çağlara göre çeşitli tarzlarda ve çeşitli süreçler aracıyla kazanılır.

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde Engels, devletin oluşmasının örneğin Atina toplumunda ve eski Germenlerde özgül ve söz konusu toplumların tarihsel niteliklerine bağlı yollardan nasıl gerçekleştiğini gösterir. Devletsiz toplumlar vardır ama erkliksiz toplumlar olduğu anlamına gelmez bu. Devlet, erkliğin toplumdan özerkleşen ve toplum üzerinde yer alarak kazandığı özel biçimdir. Yetke dağılımını daha önce gerçekleştiren örgenlik ve kurumların dağılmasını öngerektirir ve bu dağılmanın temelini de Engels'in her özel durum içinde ayrı ayrı çözümlediği toplumsal yapıların dönüşümü oluşturur. **Fransa'da İç Savaş**'ta Marx, devlet erkliğinin **merkezileşmesinin** gerçekleşme aşamalarını ve bu merkezileşmeyi Üçüncü Napoléon döneminde doruğuna çıkaran bürokratik, yönetsel ve polissel yetkinleşmeyi betimler.

Alman İdeolojisi'nde devletin görünür biçimiyle gerçek yapısı arasındaki çelişme ortaya konur. Görünüşte devlet soyut bir özlüktür, kollektif çıkarı simgeler. Bütün özel çıkarların, yani bütün toplumsal grupların, bütün bireylerin özel çıkarlarının birliğini hem öngerektirir, hem de gerçekleştirir. Yapıtın terimleriyle söylemek gerekirse, "kollektif çıkarın devlet olarak bağımsız, özerk bir biçim kazanmasına, özel çıkarlarla ortak çıkar arasındaki karşıtlık yol açar".

Ama bu ortaklık "aldatıcı"dır, çünkü **burada kendini evrensellik biçiminde gösteren çıkarlar bir sınıfın özel çıkarlarından başka bir şey değildir**. Devlet, gerçeklikte bir sınıfın bir başka sınıf üzerindeki egemenliğini sürdürüp pekiştirir... Devlet bir sınıfın egemenlik aracıdır ama aynı zamanda

---

1. Marx-Engels-Lenin, **Paris Komünü Üzerine**, Sol yayınları, Ankara 1977, s. 266.

bu egemenliğe direnmenin, ona karşı savaşım vermenin damgasını da taşır. Öyleyse bir güçler ilişkisinin dışavurumudur da. Bunun iki yanlı sonuçları vardır. Bir yandan onun ortak çıkar imgesini pekiştirir bu durum, onu partiler üstündeymiş gibi gösterir. Bu hakemlik işlevi onu güçlendiren işlevdir de, çünkü anlaşmazlıkları "çözmek" onları ortadan kaldırmak anlamına da gelir. Ancak anlaşmazlıkları **bastırmayla** ortadan kaldırmak (Fransa'da 19. yy.'da Lyon ipek işçilerine karşı olduğu gibi) ya da işçi devinimi eğer yeterince güçlüyse, **ödün vererek** ortadan kaldırmak (gene Fransa'da 1936'da Matignon'da, 1968'de Grenelle'de olduğu gibi) aynı şey değildir. Devlet hep aynı toplumsal düzeni yeniden üretmekten başka bir şey yapmaz. İşlevi budur ve başka türlü de olamaz. Ama aynı zamanda bölünmeler, toplumsal anlaşmazlıklar da onda hafifletilmiş ve dolaylı bir dışavurumunu bulurlar"[2].

Burada dar anlamda devlet ile geniş anlamda devlet arasında bir ayrım yapmak gerekiyor. Dar anlamda devlet, bir zorlama aygıtına sahip siyasal sistem kurumlarından biridir. Geniş anlamda devletse, her sınıflı toplumun resmi dışavurumudur ve bu anlamda siyasal sistemin eşanlamlısıdır. Dar anlamda, bir siyasal sistem kurumu olarak her devletin bir diktatora olduğu söylenebilir. Geniş anlamda, siyasal sistemin kendisi olarak devlet, toplumun resmi dışavurumudur ve kapitalist, sosyalist vb. devletlerden işte bu anlamda söz edilebilir.

Temel siyasal alet olarak devlet, toplum karşısında, erklikteki sınıfın yönetim ve hükümet aleti olarak görünür. Marx'a göre sınıfsal (siyasal) devletin etkinlikleri, "her topluluğun doğasına bağlı ortak işlerin yerine getirilmesini olduğu denli, hükümet ve halk yığınları arasındaki karşıtlıktan doğan özgül işlevlerini de kapsar"[3].

Demek ki devletin kendi öz sınıfsal (özgül) işlevleri dışında, toplumun ortak gereksinmelerine ilişkin işlevleri de vardır ve kimi "ortak işler"i de yönetir. Bu, temel siyasal alet olarak devlet.

Devlet, devlet olarak, temel siyasal alettir. Peki, o ünlü "siyasal-olmayan devlet" ne oluyor? "Siyasal-olmayan temel siyasal alet" mi? Böylece düşünsel bir çelişki mi oluşturuyor? Devletin "sönme" sürecinin bir uğrağı olarak, hayır, düşünsel bir çelişki oluşturmuyor. Düşüncenin değil, devingen gerçekliğin bir çelişkisini yansıtıyor.

Siyasal-olmayan devlet, devlet olarak gene de sınıfsal bir nitelik taşımakla birlikte, sınıfsal (özgül) işlevlerini yitirmiş bir "devlet" olarak

---

2. Michèle Bertrand, **Le marxisme et l'histoire**, Éditions sociales, Paris 1979, s. 110-113.
3. Karl Marx, **Kapital**, Sol yayınları, Ankara 1990, ikinci baskı, c. 3, s. 337. (Buradaki çeviri şöyle: "... hem bütün toplulukların niteliklerinden doğan ortak faaliyetlerin yerine getirilmesini ve hem de hükümet ile halk kitleleri arasındaki zıtlıktan doğan özel işlevleri kapsaması gibi".)

düşünülebilir. Devletin siyasal işlevini yitirmesinin anlamı, kamusal görevlerin siyasal niteliklerini yitirmesidir. Kamusal görevlerin siyasal niteliklerini yitirmesi, **bürokrasinin sonu** anlamına gelecektir. Gene de sınıfsal nitelik taşıması gereken bir devlet vardır. Devlet sönmemiştir, çünkü sınıflar ve kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrım henüz varlıklarını sürdürmektedir. Kafa ve kol emeği esasındaki ayrım, henüz **yönetim** işlevini öngerektirecektir. Devletin, siyasal-olmayan devlet biçiminde de olsa varlığını sürdürmesi, bir yönetim işlevinin varlığına bağlıdır. Ama kamu görevleri siyasal niteliğini yitirecek, bürokrasi artık olanaksız bir duruma gelecektir. Yönetim ile bürokrasi arasındaki farklılık, burada belirginleşecektir. Her yönetim, bürokrasiyi öngerektirmez. Her yönetim altında bürokrasiye karşı savaşımı da bu farklılık doğurur. Bürokratik aygıt her yönetim altında yıkılabilir. Ama devlet, kamu görevlerine siyasal bir nitelik kazandırma eğilimini güncelleştiren bu "siyasal devlet" var olduğu sürece, siyasal sistem olarak bu devlet hangi tipe bürünürse bürünsün, yani hangi sınıfın devleti olursa olsun, bürokratik ilişkilerin döl yatağı olacaktır. Eski bürokratik aygıt yıkılsa bile bu kaynaktan yeni yeni bürokratik ilişkiler fışkırabilir ve belli bir aşamada bu ilişkiler, yeni bir bürokratik aygıt oluşturabilir. Eski sosyalist ülkelerdeki bürokrasi ve bürokratik aygıtın varlığı belki böyle açıklanabilir. Gelecekteki sosyalist oluşumlar için de bürokrasi, siyasal-olmayan devletin gerçekleşmesine, kamu görevlerinin siyasal niteliklerini yitirmelerine değin, her halde güncelliğini koruyacak, ayrı ve sürekli bir savaşım konusu oluşturacaktır. Siyasal-olmayan devlet, Saint-Simon'un ünlü formülüyle söylemek gerekirse, henüz **şeylerin** değil ama gene de **insanların** yönetimini (daha doğrusu şeylerin yönetimini değil insanların hükümetini) simgeleyecektir. Tüm devlet, henüz sönmemiştir. Öyleyse örgütlenme biçimleri, –bürokratik ilişkilerin kaynağı kurumuş, kamu görevleri siyasal niteliklerini yitirmiş de olsa, kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrımın varlığını sürdürmesi, dolayısıyla sınıfların henüz büsbütün ortadan kalkmaması nedeniyle,– gene de "yönetim modeli"nden esinlenecektir. Tüm devlet söndükten sonra yönetim işlevinin yerini komünist toplumsal özyönetim ve "özyönetim modeli"nden esinlenen örgütlenme biçimleri alacaktır[4].

---

4. **Proletarya Diktatorası ve Marksizm** başlıklı irdelememde, "yönetim modeli" ve "özyönetim modeli" üzerinde de durmuştum (**Marksizm ve Gelecek** dergisi, sayı 1(6), 1993, s. 41). Orada verdiğim tanımlamayı yineliyorum.

   Yönetim modeli, yöneten-yönetilen arasındaki ayrılığa dayanan örgütlenme biçimlerini simgeleyen modelin adıdır. Bu modeli, kafa ve kol emekleri arasındaki ayrılık temellendirir. Yönetenler kafa, yönetilenler kol emeğini simgeler.

   Özyönetim modeli, yöneten-yönetilen arasındaki birliğe dayanan örgütlenme biçimlerini simgeleyen modelin adıdır. Bu modeli, kafa ve kol emekleri arasındaki birlik temellendirir. Herkes yönetici olduğu için kimsenin yönetici olmasına gerek kalmaz.

Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu'nda Engels, "sivil toplumun bütün gereksinmeleri de, diyordu, erklikteki sınıf hangisi olursa olsun, herkese kendilerini yasa biçiminde dayatmaları için, devletin istencinden geçmelidirler"[5]. Devlet, işte bu anlamda toplumun resmi temsilcisidir ve bu anlamda genel çıkarı simgeler.

Siyasal erklik, egemen sınıf ya da sınıfların iktisadi çıkarlarının gerçekleşmesine hizmet eden bir araçtır. Devletse, bir diktatora olduğu zaman, gerçeklikte tek bir sınıfın, temel-egemen sınıfın diktarorasını simgeler ve bu diktatora değişik anlamlar taşıyabilir.

Öyleyse siyasal erkliği elinde tutan, kullanan sınıf, sınıflar koalisyonu, siyasal ekip hatta kişi, toplumsal gereksinmeleri, en başta temel-egemen sınıfın (devlet tipini belirleyen sınıfın) çıkarları –toplumsal, iktisadi ve siyasal çıkarları– gelmek üzere, **derece derece, siyasal erklikte pay ya da destek sahibi olan sınıfların çıkarları açısından karşılar. Çünkü aynı toplumsal gereksinmeler, çeşitli açılardan karşılanabilir. Ve karşılandıkları açılara göre, toplumsal gereksinmeler de farklı değişiklikler gösterir.**

Devletin genel çıkarı temsil etmesi, onun sınıfsal ve/ya da diktatoral niteliğiyle çelişmez.

"Devlet, diyordu Engels, özünde, üretim üzerinde egemen olan sınıfın ekonomik gereksinmelerinin yoğunlaşmış biçimde yansısından başka bir şey değil"dir[6]. Toplumsal gereksinmeler, işte bu "yoğunlaşmış yansı" açısından karşılanır. Genel çıkarı devlet, işte bu "yoğunlaşmış yansı" açısından simgeler.

KAMU GÜCÜ

Lenin daha ilk yapıtlarında, devlet ve toplumsal erklik arasında bir ayrım yapıyor, toplumsal erkliğin bir yetke olarak devletten önce var olduğu gibi, şu ya da bu biçim altında, devletten sonra da var olacağını olumluyordu. Devletin varlığını sınıfların yok olmasından sonra da sürdüreceğini düşünen Piotr Struve'yi eleştiren Lenin, şöyle yazıyordu: "İlkin Struve, haksız olarak, zorlama gücünde devletin ayırt edici bir belirtisini görüyor. Oysa zorlama gücü, kandaş örgütlenmede olduğu gibi ailede de, bir devlet olmaksızın her

---

5. Marx-Engels, **Seçme Yapıtlar 3**, Sol yayınları, Ankara 1979, birinci baskı, s. 450.
6. Marx-Engels, **Seçme yapıtlar 3**, agy., s. 450.

insan topluluğunda kullanılır... Öyleyse devletin ayırt edici özelliği, erkliği elde tutan özel bir bireyler sınıfının varlığıdır"[7].

Toplumsal erklik özel bir bireyler sınıfının eline geçince siyasal erklik durumuna dönüşür. Engels de devleti, halk yığınlarından ayrılmış bir kamu gücü, "özel bir güç" olarak betimliyordu.

Ailenin... Kökeni'nde Engels, kandaş (**gentilice**) örgütlenmenin "henüz **devlet** nedir bilmeyen bir toplumun örgütlenmesi" olduğunu söyler, çünkü "devlet, kendisini oluşturan yurttaşlar topluluğundan ayrı, özel bir kamu gücünün varlığını gerektirir"[8].

Kandaş örgütlenmede, "kamu işlerinin günümüzdekilerden (1884) çok daha büyük sayıda olmalarına karşın... gene de bizim geniş ve karmaşık yönetim aygıtımıza hiçbir gereksinme duyulmamıştır"[9].

Toplumsal erklik siyasal erklik durumuna dönüşünce, bir başka deyişle kamu görevleri siyasal bir nitelik kazanınca, genel kural olarak "geniş ve karmaşık bir yönetim aygıtı"na gereksinme duyulur. Kandaş örgütlenmede, ilkel sınıfsız toplumda, yönetim aygıtsız kamusal yönetim ve bu anlamda toplumsal özyönetim vardır. Gelişmiş sınıfsız toplumda da komünist toplumsal özyönetim olacak, özel bir "yönetim aygıtı"na gereksinme duyulmayacaktır. Sınıflı toplumlarda yönetim aygıtı, toplumsal erkliğin siyasal erklik durumuna dönüştüğünü, kamu görevinin siyasal bir nitelik kazandığını ve bu anlamda bürokrasiyi simgeleyecektir. Ama yönetim aygıtının da kökeninde kafa emeği ile kol emeğinin ayrılmasının, bu iki emek türü arasındaki karşıtlığın yattığı unutulmamalıdır.

Burjuva yönetim aygıtının, bu "geniş ve karmaşık yönetim aygıtı"nın yıkılması, yönetim aygıtsız kamusal yönetimin kurulması anlamına gelmez. Bu iş komünist toplumun yüksek evresinde, komünist toplumsal özyönetimde olacaktır. Gerçi kamu görevleri siyasal niteliklerini daha devlet büsbütün sönmeden önce, siyasal-olmayan devlet uğrağında yitirecek ama kafa ve kol emekleri arasındaki ayrılık, bu iki emek türünün organik birliklerinin bu kez "sarmalın bir üst halkasında" henüz yeni baştan kurulamamış olması, ayrı bir yönetim aygıtına duyulan gereksinmeyi daha bir zaman sürdürecektir.

---

7. V. I. Lenin, **Halkçılığın İktisadi Muhtevası**, Payel yayınevi, İstanbul 1970, s. 112 ve 113. (Buradaki çeviri şöyle: "Bir kere, cebir kuvvetini devletin ayırıcı alâmeti olarak görmesi pek yanlış bir şey: Cebir kuvveti, ister gentilice teşkilatında olsun, ister ailede olsun, her insan topluluğunda, devlet olmadan da hükmünü yürütür. ... Demek ki, devletin ayırıcı niteliği, iktidarı elinde tutan özel bir fertler sınıfının var olmasıdır".)

8. Friedrich Engels, **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Sol yayınları, Ankara 1992, onuncu baskı, s. 99.

9. Friedrich Engels, **Ailenin ... Kökeni**, agy., s. 100.

Ancak PD no 1 anlayışı, yani Paris Komünü'nden önceki marksist proletarya diktatorası anlayışı, burjuva devlet aygıtı bir kez yıkılınca, sanki ayrı bir yönetim aygıtsız kamusal yönetim kurulacak, sanki siyasal erklik toplumsal erklik durumuna dönüşecek, sanki yönetim modelinden değil ama özyönetim modelinden esinlenen bir toplumsal örgütlenmeye gidilecekmiş gibi bir beklentiye yol açıyordu. Ve bu anlayış PD no 2 anlayışından, yani Paris Komünü'nden sonraki ve "siyasal geçiş dönemi"ne karşılık düşen ve yeni bir **devlet tipi** olarak hükümet düzeyinde, yani **devlet biçimi** alanında ete kemiğe bürünen ve devrimci terorizmi simgeleyen yeni bir proletarya diktatorası anlayışından kopartılıp, üstelik bir de ona karşı çıkartılınca (Balibar'ın yaptığı gibi), marksist proletarya diktatorası anlayışı, gerçeklikte bu beklentiye indirgenir. "Marx'a dönüş" bayrağını sallayan girişimlerin bir yönü de budur.

Gerçeklikte PD no 2 anlayışı PD no 1 anlayışını dıştalamıyor, PD no 1'e eklemlenen yeni bir öğeyi, devrimci devlet terorizmini simgeliyordu. Ve devrimci devlet terorizmi, yani bir **devlet biçimi** öğesiyle belirlenen PD no 2'ye yeni bir **devlet tipi**, yani PD kimliğini kazandıran şey de PD no 1 ile örtüşmesiydi. Ancak bu organik örtüşme, ilkin yöntembilimsel ayrılmayı öngerektiriyordu. Yoksa PD no 2'yi PD no 2 yapan devrimci devlet terorizmi ve devrimci devlet terorizmi olarak PD no 2, yeni bir devlet tipinin bürünümünü simgeleyen geçici bir devlet biçimi olamazdı. Proletaryanın "egemenlik durumu" ile örtüşmesi, "devrimci zor durumu" olarak onu bir devlet tipinin bürünümü durumuna getiriyordu. Proletaryanın egemenlik durumuna eklemlenen devrimci zor durumu olarak PD no 2, proleter egemenlik durumunu simgeleyen proleter devlet tipinin siyasal geçiş döneminde büründüğü biçimdir. Ve PD no 1 + PD no 2 örtüşmesi biter bitmez PD no 1, ancak devlet olmayan "devlet" niteliğiyle "diktatora" olan bu proleter "devlet", geçiş biçiminden arınan bir devlet tipi olarak artık gerçek anlamda bir diktatora olmaktan çıkar ve yeni ve bu kez diktatoral olmayan biçimlere bürünür. Bu örtüşme bittikten sonra tüm devletin sönme eğilimi, başlangıçtan yani geçiş döneminin başından, sosyalist devrimin siyasal utkusundan[10] beri var olan bu eğilim, kendini açıkça göstererek sönümlenme süreci biçiminde güncelleşebilir. Çünkü PD no 2'nin, devrimci devlet terorizminin varlığı, bu eğilimin güncelleşmesini engelleyici bir etki yapacak, sönümlenme sürecinin başlamasını erteleyecektir.

Paris Komünü'nden sonra ortaya çıkan PD no 2 anlayışı, PD no 1 anlayışıyla örtüşüp kaynaştı ve yeni bir PD anlayışı oluşturdu. PD için ayrıklamalar da ancak bundan sonra düşünülebildi. Çünkü proleter egemen-

---

10. Sosyalist devrimin siyasal utkusu, burada sivil toplumda ideolojik hegemonyayı fethetmeden önce siyasal toplumda egemenliğin fethedilmesi anlamına geliyor.

lik durumu olarak PD no 1'den ayrıklamalar yapmak, marksizmden vazgeçmeksizin düşünülemezdi. Ama marksizmden vazgeçmeksizin, kimi koşullar altında devrimci devlet terorizminden vazgeçilebilirdi. Devrimci devlet terorizmi, her zaman tarihsel bir zorunluluk olmayabilirdi. Marksist ayrıklamanın anlamı buydu.

Paris Komünü'nü Marx PD no 2 açısından eleştiriyor ama PD no 1 olarak çözümlüyordu. Paris Komünü'nden PD olarak söz etmemesi, bundandı. Engels ise tersine, Komün'ün PD no 2 açısından eleştirisine katkıda bulunuyordu (Karl Marx'ın **Fransa'da iç savaş**'ına giriş, 1891) ama ona gene de PD diyordu. Çünkü Paris Komünü'nü, PD no 2 olmamasına karşın gene de PD (yani PD no 1) olarak görüyor ve gösteriyordu.

Gene devlete dönersek devlet, bir bakıma yetke demekti. Ama yetke, toplumsal erklik olarak, devletten önce de vardı, devletten sonra da olacaktı. Devletin yetke olarak özelliği şuradaydı ki yetkenin gücü, devletle birlikte yerini gücün yetkesine bırakıyordu. **Yetke düşmanları ya da anti-otoriterler, yetke deyince işte hep devletin yetke olarak özelliğini, yani hep gücün yetkesini düşünüyorlardı. Oysa yetkenin devlet içinde, her zaman demokrasiden dıştalamayan bir gücü de vardı. Yetkenin sosyalist devletteki gücü işte böyle bir güç olacaktı. Proleter demokratik devlet, devlet olmayan "devlet" yani sönmeye başlayan devlet olarak, PD no 2'nin tersine, salt devlet aygıtıyla sınırlanamazdı. Oysa proleter devlet tipinin "geçiş dönemi"nde büründüğü biçim niteliğiyle PD no 2, devrimci devlet terörizmi ve bu anlamda gücün yetkesi olarak, devlet aygıtıyla sınırlanabilirdi. Öyleyse proletarya diktatorasının (PD no 2'nin) bırakılması, proleter devletin (PD no 1'in) bırakılması anlamına gelmiyordu.**

DİKTATORA

"Her devlet bir diktatoradır" olumlaması iki düzeyde irdelenebilir:

1) Her devlet, eğer egemen sınıf için de özgürlüğün bir kısıtlanması söz konusu değilse, yani despotik tipte bir devlet değilse, sınıfsal bir demokrasidir: Egemenlik altındaki sınıfları demokrasiden dıştalar. Sınıfsal demokrasinin diktatorayla astarlanması, onu demokrasi olmaktan çıkarmaz.

2) Diktatora, devletin devrim ya da karşı-devrim sırasında büründüğü geçici bir biçimdir: Hiçbir yasayla bağlı olmayan bastırıcı zor, devrimci ya da karşı-devrimci devlet terorizmi.

1) **Birinci durumda**, "her devlet bir diktatoradır" olumlaması, **bir devlet biçimi olarak her demokrasi bir diktatoradır, demokrasi ve diktatora aynı madalyonun iki yüzüdür anlamına gelir. Gerçekten her demokrasi, sınıfsal bir**

demokrasi olarak, bir başka sınıfı demokrasiden dıştaladığı oranda bir diktatoradır.

Bir sınıf demokrasiden sömürülmek için dıştalanır. Diktatora ile sömürü arasında nedensel bir ilişki vardır. Sömürünün varlığı, kendi başına, diktatoranın varlık belirtisidir.

Öyleyse her devletin, ama sömürüye dayanan her devletin, sömürülen sınıfları demokrasiden dıştalama zorunluluğu oranında, gerçekte bir diktatora olduğu söylenebilir. Salt bir "egemenlik durumu" olarak kalsa, açık "bastırıcı zor" durumuna dönüşmese bile, bu söylenebilir. Çünkü sömürü, kendi başına, demokrasiden dıştalanma anlamına da gelir.

Ama burjuva demokraside yığınlar, biçimsel açıdan da olsa, yurt yönetimine katılırlar ve demokrasi de, bir devlet biçimi olarak, yığınların yurt yönetimine şu ya da bu biçimde katılması demektir. Yurt sorunlarının çözümüne şu ya da bu biçimde katılan yığınların demokrasiden dıştalandıkları nasıl düşünülebilir?

Sınıflı toplumlarda demokrasi, hep bir devlet biçimi olarak (demokrasi ancak sınıfsız toplumlarda bir yaşama biçimi olabilir), yurt sorunlarının, yığınların da katılmasıyla, gerçeklikte egemen sınıf yararına çözülmesini sağlar. Buysa sömürü ilişkilerinin, gerektikçe yenilenen biçimler altında, durmadan yeniden üretilmesi demektir. Demokrasi, bu anlamda sınıfsaldır. Bu anlamda, egemen sınıfın demokrasisidir. Varlığının nedeni, egemen sınıf çıkarlarının güvence altına alınmasıdır. Böyle olmasaydı, varlık nedeni kalmazdı.

Öyleyse her devletin, sınıfsal demokrasi olarak da bir diktatora olduğu söylenebilir. Çünkü her devletin, sömürülen sınıflara karşı örgütlü, sistemli ve demokrasiden dıştalayıcı (özgürlük ve eşitliği herhangi bir biçimde kısıtlayıcı) bir baskının uygulanmasını öngerektirdiği açıktır. Sömürücü sınıflar elinde bu örgütlü ve sistemli zor uygulaması, teorik bir zorunlulukla, bir sınıf diktatorası olacaktır. Oysa sınıfları, daha da önce sömürüyü kaldırmayı amaçlayan ve kaldıracak olan proletaryanın elinde devlet aygıtı, ancak tarihsel bir zorunlulukla bir sınıf diktatorası aletine dönüşebilir.

Teorik ve tarihsel zorunluluk ile kavramsal ve zamansal ardışıklık arasında sıkı bir ilişki vardır. Örneğin, "önce demokratik devrim, sonra sosyalist devrim" olumlaması, kavramsal bir ardışıklığı dışavurur. Ancak zamansal ardışıklık, her zaman kavramsal ardışıklıkla örtüşmez. Sosyalist devrim, Ekim devriminde olduğu gibi, sıradaki yerini bir bakıma demokratik devrimden önce de alabilir ve demokratik devrim, hiç değilse tasarı düzeyinde, sosyalist devrimin bir yan ürünü durumuna da dönüşebilir. Tarihsel zorunluluk kategorisi de işte bu zamansal ardışıklığa karşılık düşer. Bir olay tarihsel zorunluluk durumuna dönüşmeyen teorik bir zorunluluk durumunda kalabileceği

gibi, teorik zorunluluk durumuna gelmeden önce de tarihsel bir zorunluluk durumuna gelebilir. Devrimci siyasacının görevi, tarihsel zorunlulukları tarih olmadan kavramaktır.

Özetlemek gerekirse, her sınıfsal demokrasi bir diktatoradır ve sınıfsal olmayan demokrasi de yoktur. Gerçek eşitlik ve özgürlük ya da "tam" demokrasi, ancak tüm devlet ya da tüm demokrasi söndükten sonra başlayacaktır. Bu anlamda yani "her devlet bir diktatoradır" olumlamasının bu birinci anlamında burjuva devlet, burjuva demokrasi biçimlerinden herhangi biri olarak, burjuvazi diktatorasıdır. Aynı şey, proleter devlet için de söylenebilir: proleter devlet de, proleter demokrasi biçimlerinden herhangi biri olarak, proletarya diktatorasıdır, denebilir. Ama dikkat: Proleter demokrasi, gene de bir sınıf demokrasisi olarak, sömürünün sürmesini, sömürü ilişkilerinin yeniden üretilmesini öngerektirmeyen, öyleyse diktatoral biçimlere bürünmek zorunda da olmayan bir sınıfsal demokrasidir. Sınıfsal demokrasi olarak, burjuva demokrasiden temel ayrımı budur.

Peki o zaman "proletarya diktatorası" formülü bir eğretileme olmaktan öteye gidemez mi?

Gerçekten de "proletarya diktatorası" formülü, siyasal erkliğin sınıf niteliğinin bir doğrulanması olduğu, yalnızca bir "egemenlik durumu"nu dışavurduğu zaman, evet, proleter devletle eşanlamlı bir eğretileme olmaktan öteye gidemez ama böyle olmakla kalmadığı, ayrıca bir "devrimci zor durumu"nu da dışavurduğu zaman, yani diktatora sözcüğü yukarda belirtilen **ikinci anlamda** kullanıldığı zaman, artık bir gerçekliğin formülüdür.

2) Proletarya diktatorası formülü, yineliyorum, Paris Komünü'ne değin bir "egemenlik durumu"nu dışavurmak için proleter devletle eşanlamlı bir terim olarak kullanılıyordu. Gerçekten proletarya diktatorası, PD no 1 olarak, bu birinci anlamda, proleter devlet, bu devletin bütün uğrakları, bütün gelişme aşamaları dahil, yani tam komünizmde sönecek ve sönmeden önce siyasal olmayan devlete dönüşecek olan proleter demokratik devlet, bu devlet olmayan "devlet" dahil, proleter devletle özdeş bir sınıfsal demokrasiden başka bir anlama gelmiyordu. Tüm devletin sönümlenme sürecini simgeliyor ve tam komünizme değin sürüyordu.

Ama bu anlamdaki proletarya diktatorası, PD no 1 ya da "devlet tipi olarak proletarya diktatorası", Paris Komünü'nden sonra olacağı gibi, kapitalizmden sosyalizme "geçiş dönemi"ne karşılık düşen ve ayırt edici özelliği devrimci devlet terorizmi olan ve bu anlamda "özsel olarak zor anlamına" gelen proletarya diktatorası ile, PD no 2 ya da "devlet biçimi olarak proletarya diktatorası" ile özdeş değildi. Çünkü proleter demokrasi olarak proletarya diktatorası, PD no 1, belirtildiği gibi sosyalizme ya da komünist toplumun birinci

evresine değin değil ama tam komünizme değin sürüyor ve tanım gereği "özsel olarak zor anlamına" gelmiyordu. Oysa kapitalizmden sosyalizme "geçiş dönemi"ne karşılık düşen proletarya diktatorası, PD no 2, devletin (proleter devletin) devrim sırasında büründüğü geçici biçim olarak devrimci devlet terorizmini içeren proleter demokrasiydi; özsel olarak zora dayanan ve Marx'ın 1884'de **Ren Gazetesi**'nde sözünü ettiği anlamda "enerjik" bir diktatora, bir tür jakoben diktatoraydı.

Ve bu anlamda proletarya diktatorası, yalnız sınıfsal demokrasi olarak değil ama devrimci devlet terorizmi olarak da burjuvaziyi demokrasiden dıştalayacaktı. Kuşkusuz onu sömürmek için değil. Çünkü proleterya diktatorası, sömürüyü öngerektirmeyen tek sınıfsal demokrasiydi. Devrimci devlet terorizmi biçimine büründüğü zaman da bu ayırt edici özelliğini yitirmeyecekti. Burjuvaziyi proletarya diktatorası, PD no 2, onu sömürmek için değil ama diktatorasını yeni baştan kurmak olanaklarından yoksun bırakmak amacıyla demokrasiden dıştalayacaktı.

Sömürüyü öngerektirmemek, demokrasinin sınıfsal niteliğiyle çelişir. Bu çelişki çözümünü, proletarya diktatorasının sınıfsız toplumun kurulmasına yönelmek istencinde bulur. Proletarya diktatorasının sınıfsız toplumu kurmak amacına yönelmesi, proleter demokrasinin sömürüyü öngerektirmemesini açıklar. Bu yöneliş içinde proletarya diktatorası, proleter devlet olarak, burjuvazinin sınıfsal varlığının son bulmasıyla, ilkin sosyalist toplumda diktatoral niteliğini yitirecek, proleter demokratik devlete dönüşecek, aynı zamanda bir diktatora da olmayan sınıfsal demokrasi (çünkü devlet) olabilme olanağını güncelleştirecek, siyasal-olmayan devlet uğrağını da aşarak ensonu sınıflar ve kafa ve kol emekleri arasındaki ayrımla birlikte sönecektir.

Sömürüyü öngerektirmemek, proleterya diktatorasının bir eğretileme olarak kalmasını, gerçekten diktatoral bir nitelik kazanabilmesi için "devrimci zor durumu"nu, yani PD no 2 biçimindeki proletarya diktatorasını zorunlu kılar, teorik bir zorunluluk durumuna getirir. Sömürüyü öngerektirmediği için proleter devlet, sınıfsal demokrasi olarak, kendiliğinden değil ama ancak sömürücüleri demokrasiden dıştalamaya yönelik örgütlü ve sistemli zor durumuna dönüştüğü, devrimci devlet terorizmini ete kemiğe büründüğü zamandır ki gerçekten proletarya diktatorası olabilir, gerçekten diktatoral bir nitelik kazanabilir. Devrimci terorizm, "enerjik diktatora" yoksa proleter devlet, sömürüyü öngerektirmemek yolundaki ayırt edici özelliği sonucu, artık her devlet gibi ve her devlet anlamında diktatora olmayan bir (ve ilk) devlet olacaktır. "Her devlet bir diktatoradır" olumlaması, artık diktatoral bir nitelik taşımayan proleter demokratik (sosyalist) devlet şu ya da bu biçimde gündeme geldiğinde, geçerliliğini büsbütün yitirecektir.

Proletarya diktatorası, devrimci devlet terorizmi olarak, ancak zora dayanan devrim (ya da ihtilal) dolayımıyla kurulabilir. Siyasal erklik, sivil toplumda ideolojik hegemonyanın fethini izleyen barışçıl bir devrim sonucu proleter bir içerik kazanırsa, bu erklik ancak burjuvazinin yitik diktatorasını zorla yeniden kurma girişimi karşısında diktatoral bir niteliğe bürünebilir. Burjuvazinin bu girişimini kaçınılmaz sayan Lenin, barışçıl geçişi bir de bu nedenle proletarya diktatorasının barışçı yoldan kurulması olarak tasarlıyordu. Barışçıl geçiş Lenin'de, Marx ve Engels'den farklı olarak, "demokratik" yani proletarya diktatorasız geçişle aynı anlama gelmiyordu.

Zora dayanan devrim ile protelarya diktatorası arasında organik bir ilişki var. Zora dayanan bir devrimden sonra, diktatoral olmayan bir erkliğin kurulması beklenemez. Demokratik yani sosyalizme proletarya diktatorasız geçiş olanağını, ancak ve ancak, yalnız siyasal değil ama ideolojik hegemonyanın da fethini izleyen barışçıl bir devrim yaratabilir. Barışçıl devrimin anlamı, devletin sınıfsal içeriğinin, ideolojik hegemonya temelinde, yasal süreçlerle dönüşmesidir. Ama barışçıl devrimden sonra burjuvazinin yasal süreçler dışında zorlu bir direnç göstermeye kalkışması, demokratik geçiş olanağına son verir, diktatoral geçişi zorunlu kılar. Lenin'in kaçınılmaz gördüğü bu durumda, "barışçıl" ve "demokratik" özdeşliği bozulur.

Oysa günümüzde bu özdeşlik, tarihsel bir zorunluluk gibi görünüyor. Küresel çapta tarihsel bir zorunluluk.

İKTİSADİ KALKINMA, SİYASAL REJİMLER VE DEMOKRASİ KRİZİ

Taner TİMUR

"Demokrasi romansını kayıp mı ediyor?" (1) Sovyet bloğunun çöküşü ve soğuk savaşın bitişi ile gündeme gelen bu soru güncelliğini hergün biraz daha artırıyor.

Siyasal bir rejim olarak demokrasiler, pratik ve kuramsal yönleriyle aslında kuruluşlarından beri yoğun bir sorgulama konusu olmuşlardır. Ne var ki evrensel bir model arayışı çerçevesindeki bu sorgulama ve tartışma, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sınırlarını aşamadı. Giderek bütünleşen dünyanın diğer kısımları, yeni doğan sömürge sistemlerinin "uygarlaştırıcı misyonu" programıyla yetinmek durumunda bırakıldılar. Batı'nın az-gelişmiş dünyaya kendi rejimini empoze etme çabası, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge imparatorluklarının tasfiyesi ile başladı. Bu çabada insancıl ve demokratik motifler aramak boşunadır. Söz konusu gayretler, Sovyet bloğunun oluşmasıyla başlayan soğuk harbin çeşitli görünümlerinden biriydi. Sovyet sisteminin çöküşüyle demokrasinin evrensellik statüsünün yeniden tartışma gündemine gelmesi bir rastlantı değildir.

Osmanlı tarihi bu değişim sürecinde kendine özgü bir yer işgal ediyordu. Yakın tarihimiz aslında batılı demokrasinin gerçekçi bir değerlendirmesini yapmamız için bize verimli bir perspektif sağlayabilirdi. Fakat ne yazık ki, resmi tarih anlayışının "modernleşme" olarak isimlendirdiği bu süreç Batı Avrupa'daki dönüşümün bir sonucu olarak değil, bağımsız bir süreç gibi ele alınmıştır. Başka bir değişle, bizim tarihimizin de gerçek tabanını oluşturan Avrupa tarihi, kendi çelişkileri içinde ve doğrudan sorgulama konusu olmamış; onun "tanzimatçı" sonuçlarının çözümlenmesi çabalarıyla yetinilmiştir. Sanıyorum ki bir türlü "batılı" olamayışımızın nedenlerinden biri de budur.

Aydınlanma düşüncesi demokratik rejimleri yüceltmiyordu. Dönemin monarşik rejimleri buna elverişli bir ortam sağlamıyorlardı. XVIII. yüzyılın ünlü ansiklopedileri demokrasileri övmüşlerse, bunu ancak dolaylı yollardan yapabilmişlerdir. (2) Aslında bu durumu anlamak kolaydır. Batı'da temsili demokrasinin tarihi, kapitalizmin ve sınıf kavgasının tarihine sıkı sıkıya bağlı bulunuyor. Kapitalizm ise, geçmişi o kadar gerilere uzanmayan bir üretim biçimidir. Avrupa'da sermaye birikiminin hızlanması, ancak Fransız ihtilalinden ve Napolyon harplerinden sonraki dönemde elverişli koşulları bulmuştur. Sınıf kavgaları bu dönemde yoğunlaşmış, eski düzenin feodal kalıntıları bu dönemde tasfiye edilmiş, İngiltere'de işçi sınıfı bu dönemde "chartist" hareketi başlatmıştır. Fakat genel olarak XIX. yüzyılda da "demokrasi" sözcüğünün bir klavuz kavram statüsüne kavuştuğuna tanık olmuyoruz. Çünkü kapitalist

gelişmeye damgasını vuran egemen sınıflar demokrat değillerdi ve egemen ideoloji de iktisaden güçlü sınıfların ideolojisiydi.

Batılı "Düveli Muazzama" XIX. yüzyılda Osmanlı "islahat" girişimlerini kendi çıkarları çerçevesinde desteklemiş, fakat devlet yöneticilerine batılı anlamda bir anayasa ve bir meşruti monarşi önermemişti. Tam aksine, ilhamlarını "kutsal ittifak"dan alan Avrupalı liderler, genellikle Metternich gibi, Türklere Batıyı taklit etmemelerini önermişler, "siz Türksünüz, Türk kalınız" demişlerdi. Bugün çelişkili gibi görünen bu tutumun temelinde yatan mantık nedir? Bu mantık günümüzde kültürel antropolojinin riyakarca, sağ-uç akımların ise samimiyetle, fakat küstahça ortaya koydukları mantığın aynıdır. "Kültürel yöresellik" aldatmacası altında bazı kültürlerin -ve bunlara bağlı çıkar sistemlerinin- korunması ve desteklenmesi mantığıdır.

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla örtüşen dönem farklı bir görüntü sergiliyor. Bu dönemde kapitalist ülkelerin sömürge arayışları dünyayı paylaşma savaşlarına yol açmış ve bu kavganın ideolojsini resmileştiren otoriter rejimler adeta "meşruiyet" kazanmışlardı. Türkiye'deki tek parti sistemi bu bağlamda kuralı **doğrulayan istisnalardan** biri olmuştur. 1946'da çok partili düzene geçildikten sonra, Fransız siyaset bilimcisi M. Duverger, Türk tek parti sistemini "demokrasiye hazırlık" olarak görüyordu. Bu konuda şunları yazmıştı: "Cumhuriyet Halk Partisi'nin düşünce yapısı bazan büyük dönem Fransız Radikal Sosyalist Parti'nin düşünce yapısına benzetildi. Bu saçma değildir. Parti'nin 'cumhuriyetçi' adı bile, onu XX. yüzyılın otoriter rejimlerinden çok Fransız devrimine ve XIX. yüzyıl terminolojisine yaklaştırıyor. Bu benzeyiş, Konvansiyon modelinde olduğu gibi, bütün iktidarı Büyük Millet Meclisi'ne veren Türk Anayasasında da kendini gösteriyor." (3) M. Duverger'in bu değerlendirmesi günümüzde yaygın bir eleştiri konusudur. Bu eleştiriler daha ziyade Türk demokrasisinin 1960'dan itibaren periyodik olarak maruz kaldığı askeri darbelerin yarattığı düşkırıklığı ortamında geliştirildiler. Bu yüzden sürecin olumlu yönleri de bulunduğunu unutmuş izlenimini veriyorlar. Aslında1960'lı yıllarda azgelişmiş ülkelerde "demokrasi" sorunu yaygın bir biçimde tartışılmaya başlanmıştı. Bu tartışmalardan, Amerikalı toplumbilimci E. Shils'in ortaya attığı "vesayetçi demokrasi" ('tutelary democracy') kavramı epeyce yönetici bir rol oynamıştır. Azgelişmiş dünya ile ilgili kolonyal önyargılarla örtüşen bu kavram günümüzdeki tartışmalar açısından da aydınlatıcıdır.

"MODERNLEŞME" KURAMLARI VE DEMOKRASİ

E. Shils'e göre "vesayetçi demokrasi, yeni devletlerin seçkinlerine uygun düşen bir çeşit siyasal demokrasidir." (4) Çeşitli nedenlerin, özellikle sosyo-ekonomik geriliğin yarattığı bu tip demokrasilerin genel bir teorisi yapılmamıştır. Belki de buna ne olanak ne de gerek vardı. Örneğin Amerikalı profesöre göre " 'vesayetçi demokrasi', kendilerini çeşitli nedenlerle demokrat sayan, demokratik kurumlara bağlı olan ve, haklı ya da haksız, yeni devletle-

re düşen görevler bağlamında halklarının demokratik kurumları fiilen işletebilme yeteneğine pek güveni olmayan insanların 'doğal teorisi'dir." (5) Bununla beraber E. Shils, Üçüncü Dünya Ülkelerinin demokratik özlemlerine kemalizmin yanıt verebileceğini düşünmüş ve bu konuda şu notu düşmüştür: "Bildiğim kadarıyla bu işlevi görebilecek olan kemalist 'teori'yi açıkça talebedenler pek çıkmamıştır." (6) İlave edelim ki Türkiye'de bile tek parti sisteminden çok partili hayata geçiş, teorik bir tartışma ve hazırlık olmaksızın, bazı hukuki düzenlemelerle ampirik bir biçimde gerçekleşmiştir.

1960 ve 70'li yıllarda özellikle anglo-sakson ülkelerde geliştirilen seçkinci "modernleşme" teorileri Türkiye'ye önemli bir yer veriyordu. Bunlardan Samuel Paul Huntington'un geliştirdiği tezler, günümüzde özel bir ilgi konusu olmuştur. Huntington sözkonusu yıllarda yaptığı yayınlarda Türkiye ile Meksika'yı modernleşme sürecinde önemli örnekler olarak ele almıştır. Bu ve benzer ülkelerde temel sorun, yönetici oligarşi içinde asker-sivil ilişkileri olarak ortaya çıkıyordu. Günümüzün moda sözcüğü olan "sivil toplum" kavramına Amerikalı siyaset bilimcinin çözümlemelerinde rastlamıyoruz. Huntington Türkiye ve Meksika ile ilgili olarak şu tabloyu çiziyor: "Türkiye Cumhuriyet Halk Partisi ile Meksika Devrimci Kurumsal Partisi'nin her ikisi de siyasetçi generaller tarafından kuruldular. Birincinin kuruluşunda M. Kemal, ikincinin kuruluşunda ise Calles ve Cardenas hakim kişilikler oldular. Her iki durumda da parti lider kadrosunun dayanağını askeri kadrolar oluşturdular. Bununla beraber yine her iki durumda, partiler, kendilerini yaratan grupların dışında kurumsal bir bağımsızlık kazandılar. Bu partilerde (Meksika'da Türkiye'dekinden daha belirgin olmak üzere) askeri liderler sivilleştiler ve sivil liderler giderek askerlerin yerini aldılar. İki parti de, iyi örgütlenmiş gruplar olarak, askerlere karşı fiili bir siyasal karşı ağırlık oluşturdular." (7) Bu "sivilleşme" süreci Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesiyle tersine mi dönmeye başlamıştır? Eğer kendi tarihimizden bir referans ararsak 27 Mayıs'ı izleyen gelişmeyi, bir ölçüde ittihatçıların 1908'de iktidarı aldıktan sonra kurdukları güdümlü idareye benzetebilir miyiz? Huntington İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Üçüncü Dünya'daki modernleşme arayışlarını, Shils'in "vesayetçi demokrasi"sini de kapsayacak biçimde "pretoryanizm" olarak isimlendirmiştir. Yazar bu kavramla "sadece askerlerin değil, diğer toplumsal güçlerin de 'siyasal' katılımını" sağlamaya çalışan güdümlü bir yönetime işaret etmektedir. Dar anlamda ise, aynı kavram "askerlerin siyasete müdahaleleri ve din adamlarının kamu hayatına katılmalarını onaylama 'clericalism' "(8) biçiminde kullanılmaktadır. Bu sonuncu tanımlama günümüzde Huntington'un çok tartışmalara yol açan yeni yorumlarına temel teşkil edecektir.

Özetleyerek diyebiliriz ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra azgelişmiş ülkelerde girişilen demokrasi tecrübelerinin temel sorunsalını asker-sivil ilişkileri ve bu kategoriler arasındaki gerginlikler oluşturmuştur. Mısır'da Nasır ve Birmanya'da Ne Win'in siyasetçilere güvenmeyen, siyasal partileri dışlayan tutumlarına karşılık Pakistan'da Eyüp Han'ın kendine özgü bir örgütlenme modeli "basic democracies" geliştirmesi (9) Türkiye ve Meksika modellerini daha iyi anlamamızı kolaylaştıracak deneyler olarak görülebilir.

Güney Kore'de 1961 darbesiyle iktidara gelen general Park'ın rejimi ise Türk ve Meksika modellerini örnek almış ve geliştirmiştir.

Senelerce acımasız bir diktatörlük ve halk sınıfları üzerinde sistematik bir baskı yönetimi imajı sergileyen Güney Kore rejimi, günümüzde Üçüncü Dünya için başarılı bir kalkınma modeli olarak sunulmaktadır. Bu başarının sırrını çeyrek yüzyıl önce S.P. Hungtington biraz şaşırtıcı bir biçimde açıklıyordu. Son yıllarda kazandığı güncelliği gözönünde bulundurarak bu konuda biraz durmak istiyorum.

Kore'de 1961 darbesiyle iktidara gelen general Park, ABD'nin baskısı ile seçimlere ve sivil yönetime zorlanmıştı. Park 1963 başlarında, demokratikleşme sürecindeki girişimi yeğeni general Kim Chung Pil'e vermiş ve Kore İstihbarat Örgütü başkanı olan yakını, görevinden istifa ederek general Park'a destek olacak Cumhuriyetçi Demokrat Parti'yi örgütlemeye başlamıştı. (10) General Pil, CIA ile içiçe olan bir istihbarat örgütünün başkanı olarak Kuzey Kore'deki Komünist Parti örgütlenmesi hakkında geniş bilgi sahibiydi ve "Güney Kore Cumhuriyetçi Demokrat Partisi'ni kurarken, kısmen leninist örgütlenme ilkelerini izledi." (11) Böylece gerek hükümetten gerekse "Kore CIA'sından" aldığı fonlar ve yönetici elitin her kesiminden seçtiği yetenekli kadrolarla çok güçlü bir örgüt kurdu. Bu aşamada seçim isteyen ABD ile, darbe hevesli̇şi generaller arasında bir süre bocalayan general Park, 1963 seçimlerini kazanarak (oyların % 32'si ile 175 milletvekilliğinin 110'unu elde ederek) ve daha sonra muhalefeti de bastırarak güçlü bir iktidar kurdu.

Türkiye'de olup bitenler, daha amatör planda, Güney Kore'de olup bitenlere benzemiyor mu? Kenan Evren'in aslında askeri yönetimi sürdürmek için başvurduğu "sivil parti" girişiminin, ABD'nin desteğini kazanan Turgut Özal'ın girişimi karşısındaki başarısızlığı, sadece Türk generaliyle Koreli genaral arasındaki yetenek farkından mı kaynaklanıyor? Toplumsal çözümlemelerimizde Avrupalı referanslardan başkasını pek kullanmadığımız için, bu konuda fazla kafa yormamışa benziyoruz. (12) Kore örneğine tekrar döneceğiz.

B. LEWİS: OSMANLI TOPLUMU VE DEMOKRASİ

Türk demokrasisi 1960'lı yıllarda, benzer birçok ülkede olduğu gibi, yoğun bir tartışma konusu olmuş ve zaman zaman kıyasıya eleştirilmiştir. Bunlar üzerinde durmadan, Türk siyasal rejiminin tarihi kökenleri ile ilgili bir parantez açmak istiyorum. Çünkü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığına kavuşan birçok ülkeden farklı olarak Türkiye'nin uzun bir siyasal tarihi ve bu çerçevede oluşmuş siyasal gelenekleri vardır.

Osmanlı siyasal sistemi toplumsal dayanakları ve öğeleri bağlamında ciddi bir çözümleme konusu olmamıştır. Bu planda yapılan şey, genellikle Osmanlı sosyo-politik evrimini, Batı'da olup bitenlerin eksik ve soluk bir kopyası saymaktan ibaret kalmıştır. Sened-i İttifak (1808), Tanzimat Hatt-ı Hümayunu (1839), Kanun-u Esasi (1876) olguları, bu gelişimin köşe taşları

sayılmıştır. Oysa, başka bir vesileyle göstermeye çalıştığım gibi (13) Osmanlı toplumunun değişiminde asıl dönüm noktasını yeniçeri kırımının (1826) teşkil ettiği kanısındayım. Zaten XVIII. ve XIX. yüzyıl seyyah ve düşünürleri arasında yeniçeri ocağını, toplumsal işlevi itibariyle egemen tarih-yazımındakinden çok farklı değerlendirenler olmuştur. XVIII. yüzyıl için L.F. Marsigli ve ondan bu konuda yararlanan Voltaire'i, XIX. yüzyıl için de A. Slade ve O. Urquhart'ı bu konuda tanık gösterebiliriz.

Günümüzde de tanınmış oryantalist B. Lewis'in, çağdaş Türk demokrasisinin tarihi kökenlerini sorgularken, alışılmışın dışında, sosyolojik bir yaklaşımı yeğlediğini görüyoruz. Prof. Lewis'e göre Osmanlı batılılaşmasında "batılı uygulamaları ithal etme ya da taklit etme arzusundan fazla birşey vardı." (14) Çağdaş araştırıcıların çoğu kez anlamadığı ve "yabancı fikirlere, kılıf arama çabaları" olarak gördüğü bu süreç gerçekte neydi? B. Lewis bu konuda, günümüzde moda olan bir kavrama, "sivil toplum" kavramına başvuruyor.

Sivil toplumu, Hegel'in izinde, devletle fertler arasındaki kurumlar olarak gören Amerikalı oryantalist, Osmanlı devletinde bunların vakıfla finanse edilen dini kuruluşlar, ayan ve yeniçerilerden oluştuğu kanısındadır. II. Mahmut'tan itibaren bunların kısmen yokedilmeleri kısmen de pasifleştirilmeleri nasıl bir sonuç vermiştir? Yazara göre bu gelişim, bir yadan temsili uzuvlara yol açarak demokratik bir nitelik kazanırken, öte yandan da fertle devlet arasındaki tampon bölgeleri ortadan kaldırmak suretiyle devletin merkeziyetçiliğini artırmış ve anti-demokratik bir durum yaratmıştır. Sanayileşme çağının teknolojik olanakları da bu sürece eklenince, örneğin II. Abdülhamit, Kanuni Sultan Süleyman'dan çok daha güçlü hale gelebilmiştir. Bu bağlamda Prof. Lewis, Yeni Osmanlıların özlemlerini yeniden değerlendiriyor ve bunların özgürlük arayışlarının salt taklitçilik duygusundan kaynaklanmadığını, daha çok bu merkezileşmenin yokettiği bazı eski hakları yeniden kazanma çabası olduğunu vurguluyor. Zaten İslam'da da Allah, siyasal iktidarın doğrudan değil nihai kaynağıdır ve "iktidarın dolaysız kullanımı, ilke olarak, 'biat' adı altında toplumsal akit ve seçim süreciyle gerçekleşir." (15) İşte Türk tecrübesini, Üçüncü Dünya Ülkelerinin çoğundan ayıran ve onu "nihai zafer"e götüren "fazla şey" Lewis'e göre budur. B. Lewis bu gözlemini şöyle açıklıyor: "Türkiye'de demokratik kurumlar ne savaşı kaybeden devletlerde olduğu gibi galipler tarafından empoze edilmiş ne de, İngiliz ve Fransızlara bağlı ülkelerde olduğu gibi, giden emperyalistler tarafından miras bırakılmıştır. Bizzat Türklerin özgür seçimiyle kurulmuşlardır." (16) Bu demokrasi gerçekten "nihai zafer"e ulaşmış mıdır. Yazarın kendisi de bu terimi biraz aşırı ("a strong term") bularak kuşkusunu dile getiriyor. Prof. Lewis bu konuda S. P. Huntington'un kriterini kullanıyor. Şöyle ki, Amerikalı siyasal bilimciye göre bir iktidar seçimle ve şiddete başvurulmadan el değiştirirse ve "bu olgu en az iki kere yinelenirse, demokrasiye oturmuş gözüyle bakılabilir." (17) Türkiye'de bu süreç birkaç kez yaşandığına göre demokratikleşme süreci artık "tersine çevrilemez" hale gelmiştir.

Aslında Prof. B. Lewis'in çizdiği bu iyimser tablo çok tartışma götürür. Ya-

zar Türkiye'deki askeri darbelerin beşeri tahribatı üzerinde durmak gereğini duymamıştır. Tam tersine, anglo-sakson kuramcıların "vesayetçi demokrasi", "güdümlü demokrasi" gibi kavramları paralelinde bunları da mazur görebilecek nitelikte şu satırları yazmıştır: "Türkiye'de birbirini izleyen iktidarlar, akıllı bir şekilde, tüm demokrasiyi birdenbire kabul etmek girişiminde bulunmadılar. Bunun yerine, daha sonraki gelişmelerin temelini atacak olan ve aynı zamanda sivil toplumun doğuşunu teşvik eden kısıtlı demokrasinin aşamalarından geçtiler." (18) Bu "aşamalı" daha doğrusu zikzaklı geçiş, Türkiye'de bir neslin sönmesine yol açmıştır.

"Türk demokrasisi"nin iyi anlaşılması için, B. Lewis'in önerdiği gibi, Osmanlı sosyolojisinden hareket etmek elbette şarttır. Fakat "Osmanlı sosyolojisi" de toplumu, giderek bütünleşen bir dünyada maruz kaldığı bağlantılar ve yarattığı yabancılaşmalarla birlikte ele almalıdır. Aksi taktirde "ikinci sınıf" bir demokrasi modeli ortaya çıkar ki bunun bilimsel bir çözümlemenin ürünü olduğunu söylemek zordur. Türkiye'nin 1946'da çok partili hayata geçişi, tarihi nedenlerden çok İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği dış politika ve soğuk savaş koşullarıyla açıklanabilir. (19) Tarihi kökenli nedenler, ancak çok partili hayata geçildikten sonra, siyasal rejimin bu çerçevede işleyişini belirlemede rol oynamışlardır. Bunun sonucu da, ne yazık ki hiç de demokratik sayılamayacak bir uygulama olmuştur.

TÜRK DEMOKRASİSİ VE ELEŞTİRİSİ

27 Mayıs 1960'da bir askeri darbeyle Türk demokrasisi ilk kez ciddi bir kriz içine düşünce, siyasal rejimimiz de yeniden tartışma konusu haline gelmişti. Aslında bu tartışmanın Türkiye sınırlarını aşan, tüm Üçüncü Dünya Ülkeleri için geçerli olan bir yönü vardır. Azgelişmiş ülkeler çok partili hayat çerçevesinde kalkınmalarını ve refahlarını sağlayabilirler mi? Temel sorunsal buydu. 1945'den sonra Üçüncü Dünyadaki demokratikleşme hareketleri, iktisadi hayattaki eşitsizliği artırmış ve Latin Amerikalı iktisatçıların "yapısalcı" bir yöntemle çözümledikleri toplumsal ikilemlere yol açmıştı. (20) Bu bağlamda demokrasi, ilerici aydınların önemli bir kesimine "yabancılara bağlı veya yabancı bir oligarşinin çıkarlarının siyasal sancağı" (21) olarak görünüyordu. Türkiye'de de "komprador" sözcüğü bu dönemde ağızlara sakız olacaktır. Yine bu dönemde Türk demokrasisi "biçimsel demokrasi", "Filipin demokrasisi", "cici demokrasi" gibi kavramlarla betimlenecektir.

12 Mart 1971 darbesine kadar Türk demokrasisi kemalist bir perspektifle eleştirilmiştir. Tek partili dönemdeki Kadro hareketinin farklı bir konjonktürde yeniden canlandırılması niteliğinde olan Yön Hareketi ile Üçüncü Enternasyonal'in tezlerini güncelleştirmek isteyen ve özellikle gençlik hareketlerine damgasını vuran "Milli Demokratik Devrim" hareketinin ikisi de kemalist devrimi ilerici perspektifle geliştirme amacında anlaşmışlardı. Birincinin ulusal hedeflerle sınırlı kalmasına karşılık, ikincinin enternasyonalizmi, çıkış noktasında işbirliği yapmalarına engel olmamıştır. Türk demokrasisine radikal bir eleştiri getirmeyen, 1961 anayasasının "eksiksiz ve tastamam uygulanması" sloganıyla yola çıkan Türkiye İşçi Partisi de kendisini kemalist dev-

rimin mirasçısı sayıyor ve onu devrimci mantık içinde aşmayı hedefliyordu. 12 Mart darbesi, kendi içlerinde de kıyasıya tartışma içinde olan bu güçleri ortak düşman sayacak ve meşum bir "balyoz hareketi" ile tasfiye edecektir. Bu tarihten itibaren karşı devrimci cephe hep iktidarda ve saldırı halinde olduğu için bu dönemin serinkanlı bir muhasebesi henüz yapılamamıştır. Fakat en azından şu söylenebilir: İlerici bir toplumsal taban ve örgüt yaratmadan "biçimsel demokrasi"nin radikal bir eleştirisini yapanlar, aslında istemeden anti-demokratik cepheye yardımcı olmuşlardır. Burada yeri gelmişken hatırlatalım: Demokrasi eleştirisi aynı dönemde anglo-sakson siyaset bilimcilerin tutucu eleştirisiyle de örtüşüyordu. Bunlara göre, doğulu demokrasiler intisap (clientelisme) ilişkilerine dayanıyorlardı: "1960'larda Hindistan, Filipinler, Türkiye ve Kolombiya'da patron-müşteri ilişkileri devamlı olarak siyasetin önemli bir cehpesini oluşturdular." (22) Bu ilişkiler, sözkonusu ülkelerin büyük bir kısmını teşkil eden tarımsal kesimde kendilerini çok daha güçlü olarak hissettiriyorlardı. Yön hareketi de böyle bir teşhisten hareket etmiştir. (23) Farklılık iktisat politikasında (devletçilik, planlama vb) ortaya çıkıyordu.

Azgelişmiş ülkelerdeki siyasal rejimler ve "demokrasi" deneyleri Batı dünyasında, daha ziyade emperyalizm olgusunun dışında eleştirilmişlerdir. Buna karşılık bu ülkelerde ve Türkiye'de, yerel planda somut tahliller ihmal edilerek herşeyi emperyalizmle ve "komprador burjuvazi" ile açıklama eğilimi çoğu kez egemen olmuştur. Bu iki yaklaşımdan güçlü ve etkili olan, emperyalizmle de zımni bir uyum içinde ifade edilen batılı "modernleşme" teorileri olmuştur. Bunlar çözümlemelerini uluslararası kapitalizmin gelişmesine paralel bir şekilde gerçekleştirdikleri için 1980'li yıllarda vurguyu "küreselleşme" süreci üzerine koymuşlar, 1990'dan itibaren de Sovyet sisteminin enkazı üzerine kurulan "yeni dünya düzeni"ni veri almışlardır.

FUKUYAMA'DAN HUNTİNGTON'A: UYGARLIKLAR ÇATIŞMASI

"Küreselleşme" süreci çağdaş emperyalizmin 1980'lerden itibaren yaygınlaşan ve Sovyet sisteminin çöküşünden sonra tek ve kaçınılmaz bir olgu gibi dünyaya sunulan yeni adıdır. Nasıl ulusal devletlerde egemen sınıfların ideolojisi geniş ölçüde ezilen sınıflara da nüfuz ediyorsa, "küreselleşme" ideolojisi de ileri kapitalist ülkelerin ideologları ve medyaları tarafından tüm dünyaya empoze edilmiştir. Aslında "küreselleşme" eğilimi kapitalizmin misyonu çerçevesindedir ve P. Valery daha bu yüzyılın başlarında "biten dünyanın zamanı başladı" derken bu olguyu kastediyordu. Uluslararası kapitalizmin bugünkü aşamasında, "küreselleşme" olgusu, üretim sürecinden çok değişim, sermaye hareketleri ve bu alandaki tüm düzenlemelerin kaldırılması süreçlerinde kendini göstermektedir. Bu durum da uluslararası planda kontrolsüz (24) spekülatif dalgalanmalara yol açmakta, bazan orta büyüklükte kapitalist ülkelerin paraları bile salt politik nedenli saldırılara hedef teşkil etmektedir. (25)

"Küreselleşme" süreci gerek Batılı demokrasileri gerekse demokrasi kavgası veren kalkınma halindeki ülkeleri yeni bir kriz içine sokmuş, "demokratik rejim" farklı platformlarda tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışma birkaç yıl önce Amerikalı düşünür Fukuyama'nın "Tarihin sonu"nu ilan eden, manifesto nitelikli eseriyle büyük bir medyatik olay haline dönüşmüştü. Günümüzde "küreselleşme" bağlamında batılı demokrasiler yeniden değerlendirilmekte ve yeni kurumsal çerçeveler önerilmektedir. (26) Sovyet bloğunun çökmüş oluşu ve bağımsızlığına kavuşan birçok ülkenin pazar ekonomisine dönme ve "küreselleşme" süreciyle bütünleşme çabaları, siyasal rejim tartışmalarını yeni bir dünya düzeni arayışlarıyla örtüşür hale getirmektedir. Öyle görünüyor ki yeni dünya düzeni -ya da düzensizliği (27)- çerçevesinde oluşan kriz giderek derinleşmeye adaydır. S. P. Huntington'un 1993 yılında yayınladığı felaket habercisi makalenin, Fukuyama'nınkine benzer yankılar uyandırması ve dünya çapında tartışılması bu konuda bir işaret sayılabilir mi? Sanıyorum ki bu konuda, özellikle biz Türkler uzun uzun düşünmeliyiz.

Otuz kırk yıldır gelişmekte olan ülkeler, modernleşme sorunları ve uluslararası ilişkiler konularında düşünen ve yayın yapan S.P. Huntington, günümüzdeki krizin "uygarlıkların çarpışması" (28) şeklinde somutlaşacağı inancındadır. 1993 Ağustos ayında **Foreign Affairs** dergisinde yayınlanan makalesi bu başlığı taşıyor. Amerikalı profesör gerçekçi değil midir? Yoksa temelsiz ve gereksiz bir şekilde Kassandra'lığa mı soyunuyor? Şimdi bunu biraz yakından görmeye çalışalım.

S.P. Huntington daha makalesinin başında kozlarını ortaya koyuyor: "Hipotezim günümüz dünyasında çatışmaların esas itibariyle iktisadi ve ideolojik nedenlerden doğmayacağıdır. İnsanlığı bölücü nitelikteki sorunlar ve çatışmaların başlıca kaynakları kültürel nitelikte olacaklar." (29) Bu yaklaşımla, yazar, Fransız devriminden Sovyet devrimine kadar olan dönemde gözlediğimiz ulus-devlet kavgalarının yerini 1917'den sonra "ideolojik savaşların" aldığını ve Sovyet sisteminin çökmesiyle bu dönemin de bittiğini ifade ediyor. O halde? O halde yeni girdiğimiz döneme farklı tipte bir çatışmalar serisi, "uygarlık çatışmaları" damgasını vuracaktır. Uluslararası ilişkilerde ulus-devletler ön planda rol oynamaya devam edecekler, fakat dünyadaki temel ihtilaflar farklı uygarlıklara mensup olan devletleri ve devlet gruplarını karşı karşıya getireceklerdir.

Amerikalı profesör, günümüzde sekiz uygarlık sayıyor: Batı uygarlığı, Konfüçyus ve Hindu uygarlıkları, İslam uygarlığı, Japon uygarlığı, Slav-ortodoks uygarlığı, Latin Amerika uygarlığı ve "belki de Afrika uygarlığı". Bu şema, içerdiği keyfilik payı dolayısıyla haklı olarak şiddetle eleştirilmiştir. Latin Amerika'yı ayrı bir uygarlık sayması,Uzakdoğu'da budizm olgusunu dikkate almayarak Japon, Hindu ve Konfüçyus uygarlıkları diye üç ayrı uygarlık sıralaması bu eleştiriler arasındadır. Fakat bizi daha yakından ilgilendiren husus, Huntington'un İslam uygarlığına ve bu çerçevede Türkiye'ye uygun gördüğü seraryodur. Bu noktayı açıklamak için, önce yazarın yöntemiyle ilgili birkaç söz söylemek gerekiyor.

S.P. Huntington, uluslararası ilişkilerle ilgili çözümlemesinde belli ve türdeş nitelikteki bir grup etkene herhangi bir öncelik vermiyor. Yazara göre

küresel plandaki çatışma birimlerini oluşturan "uygarlıklar" din, dil, örf ve adetler, iktisadi yapı, siyasal kurumlar vb. gibi çeşitli öğelerden meydana geliyorlar. Uygarlıklar arasındaki çatışma senaryolarını ise Amerikalı profesör, Mao'dan kaynaklanan ve 1968'den sonra Fransız düşünürlerinin (özellikle Althusser ve çevresinin) dünyaya yaydıkları yaklaşıma benzer bir yöntemle geliştiriyor. Buna göre yeni girdiğimiz dönemde bir "esas çelişki" olacak, bunun etrafında da ikincil çelişkiler ortaya çıkacaktır. Yazar bu kavramları kullanmakla beraber ortaya koyduğu tablo budur. Böylece yeni dönemde, soğuk savaş yıllarının Batı bloğu-komünist blok çatışmasının yerini Batı uygarlığı-İslam uygarlığı kavgası alacaktır. Bu konuda, makalesinin başlığını '**Clash of Civilizations**' daha önce kullanan B. Lewis'i de tanık gösteren yazar, temel çelişkinin giderek Batı uygarlığı ile, tüm dünya arasında şekilleneceği kehanetinde bulunuyor.

Huntington'a göre uygarlıklar türdeş bütünlükler değildir ve bunlar içinde de çatlaklar ve bölünmeler vardır. İran-Irak savaşında olduğu gibi müslüman ülkeler kendi aralarında savaşabiliyorlar ya da Körfez Savaşı'nda görüldüğü gibi, aynı uygarlıktan ülkeler farklı cephelerde karşı karşıya gelebiliyorlar. Bu durum ikincil çelişkilerin göstergesidir, fakat genel eğilim giderek temel çelişkinin egemen olacağı yönündedir. Bununla beraber nihai hesaplaşmaya gidilmeden, her uygarlık içinde örnekleri görülen "bölünmüş ülkeler"in ('the torn Countries') krizleri yaşanacaktır.

TÜRKİYE: "BÖLÜNMÜŞ ÜLKE"...

Profesör Huntington farklı uygarlıklarla ilişkiler bağlamında kimlik krizine düşmüş ve bu yüzden "bölünmeye aday" ülkelere Rusya, Yugoslavya, Meksika gibi örnekler veriyor. Fakat, kendine göre, "Türkiye bölünmüş ülkelerin en açık ve en tipik örneğidir." Neden? Çünkü bir yandan Türki cumhuriyetlerin başını çekerek bir "Türk uygarlığı" sahası yaratma potansiyeli kazanmışken öte yandan da "Batı'nın da teşvikiyle kendine yeni bir kimlik yaratmak için muazzam gayretler sarfediyor." Türk tecrübesini kırk yıldır izleyen Prof. Huntington'un 1993'de ulaştığı sonuç budur.

Amerikalı yazar Batı'ya karşı kutuplaşmadan ve askeri planda İslami-Konfüçyusçu uygarlıklar arasında yakınlaşmadan söz etmekle beraber makalesinin "uygarlıklar arası çatışmayı arzu ettiği anlamına gelmediğini" ve uygarlıklardan söz etmenin daha alt kimliklerin (örneğin ulus-devlet kimliklerinin) ortadan kalkacağı şeklinde anlaşılmaması gerektiğini de ekliyor. Yazar, bu söylediklerinde ne ölçüde tutarlıdır? Uluslararası bloklaşmayla ilgili bazı teşhis ve önerileri bu konudaki kuşkularımızın kaynağını oluşturuyorlar. (30)

S.P. Huntington kalkınmakta olan ülkelerle Batı kapitalizmi arasındaki ilişkileri tüm acı gerçeklikleri içinde betimlemekten kaçınmıyor. Kendisine göre, soğuk savaşın bitmesinden sonra "dünya cemaati" formülü, tüm ülkelere hakim olan "ABD ve diğer Batılı güçlerin çıkarlarını yansıtan eylemlere bir meşruiyet sağlamak için", "Hür dünya" formülü yerine kul-

lanılmaktadır. Yazarımızın eleştirilerinden Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası da haklarına düşeni alıyorlar ve bu konuda Huntington, sözü edilen kuruluşların stafını "başka halkların paralarını çalmaktan hoşlanan, onlara iktisadi özgürlüğü boğucu ve antidemokratik siyasal ve iktisadi davranış kuralları empoze eden yeni bolşevikler" diye tanımlayan Rus iktisatçı G. Arbatov'u tanık gösteriyor. Huntington bununla da kalmıyor ve yıllardır siyasal rejimlerini ve demokratikleşme çabalarını incelediği Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilgili şu genel değerlendirmeyi yapıyor: "Modern demokratik yönetim Batı'da doğdu. Batılı olmayan toplumlarda ya sömürgeciliğin kalıntısı olarak uygulandı ya da Batı tarafından zorla empoze edildi." Bu görüşler elbette gerçekçidir. Ne var ki, yazar daha önceki değerlendirmelerinde -örneğin Meksika, Türkiye ve Kore'yle ilgili görüşlerinde- böyle katı bir tutumdan kaçınmıştı. Daha da vahimi profesör Huntington, çizdiği bu karanlık tablodan Batı için dersler de çıkarıyor.

Batının Üçüncü Dünya üzerindeki egemen ve sömürücü tavrını sergiledikten sonra Amerikalı siyaset bilimciden daha adil bir dünya düzeni için öneriler beklenmez miydi? Oysa S.P. Huntington tam bir **real-politik** espri içinde Batı uygarlığının üstünlüğünü perçinleyecek önlemler üzerinde duruyor. Bu önlemler, yazarın teşhisinden kaynaklanan zorunlu sonuçlar halinde ve iki aşamalı olarak sunuluyor.

Amerikalı profesöre göre Batı uygarlığı kısa vadede, yani "görünür gelecekte" önce kendi içindeki, "Özellikle Avrupa ile Kuzey Amerika arasındaki bütünlüğü ve işbirliğini" pekiştirmelidir. Buna ek olarak Latin Amerika'da ve Doğu'da kendi kültürüne yakın toplumları kendi bünyesine almalı; Japonya ve Rusya'yla işbirliğini desteklemeli; farklı uygarlıklara mensup ülkeler arasındaki yerel savaşların uygarlıklararası büyük bir savaşa dönüşmesini önlemeli; Müslüman ülkelerle Konfüçyuzcu ülkelerin askeri güçlerinin artmasını önlemeli; Batı'nın askeri kapasitesini fazla azaltmamalı ve Güneydoğu Asya ile Uzak Doğu'da askeri üstünlüğünü korumalı; müslüman ülkelerle Konfüçyusçu ülkeler arasındaki farkları ve ihtilafları istismar etmeli; Batılı değer ve çıkarları yansıtan ve meşru kılan uluslararası örgütleri güçlendirmeli ve Batılı olmayan toplumların bu örgütlere girmesini desteklemelidir.

Huntington'dan sadık bir şekilde tercüme ettiğimiz bu öneriler, yazara göre "açıkça Batı'nın çıkarınadır." Bunda elbette hiçbir kuşku yoktur ve ekleyelim ki Amerikalı yazar böyle bir programla **Pax Romana**'nın çağdaş koşullara en uygun versiyonunun **Pax Americana**'yı geliştirmiştir.

Bununla beraber S.P. Huntington, "yeni dünya düzeni", "küreselleşme" gibi başlıklar altında emperyalizmin azami programını yansıtan bu önerilerini, **uzun vade**, için düşündüğü farklı önerilerle dengelemek istemiştir." Uzun vadede diyor yazarımız, başka önlemler temenniye şayandır." Nedir bu önlemler? Eğer Batının zenginliğini, refahını, makine ve silahlarını elde ederse bunlara karşı hoşgörülü olmak, bu uygarlıkların dini ve felsefi temellerini daha iyi anlamaya çalışmak ve bizi evrensel bir uygarlığın beklemediğini bile-

rek farklı uygarlıklarla barış içinde birarada yaşamaya alışmaktır. Kısaca kırılamayan elleri öpmektir.

Huntington'un makalesinin, Fukuyama'nın beş yıl önce yayınlanan "Tarihin sonu" başlıklı makalesinin yarattığı yankılara benzer bir ilgi odağı olduğuna işaret etmiştim. Yazarın kendisi de bu benzerliğe değindikten sonra aradaki farkı şöyle vurguluyor? "Beş yıl önce yakın arkadaşım Francis Fukuyama çok ilgi çeken bir makale yazdı. Herkes liberal demokrasinin zaferini ifade eden düşüncesini 'bu elbetteki doğru olamaz' diye okudu. Öyle sanıyorum ki benim makaleme karşı tepkilerin hakim tarafı endişedir. Herkes 'bu doğru olabilir' diye korkuyor." (31) Batılıların Huntington'un analizi ve önerilerinden korkmaları için bir neden yoktur. Buna karşılık "tarihi olarak Türkiye en derin bir şekilde yırtılmış (bölünmüş) bir ülkedir." biçimindeki teşhis, bizler için korkutucu değilse bile düşündürücü olmalıdır. Fakat önce Amerikalı profesörün Türkiye ile ilgili çözümlemesini biraz daha ayrıntılı bir şekilde sunmak gerekiyor.

Profesör Huntington Türkiye'nin "bölünmüş"lüğünü etnik anlamda kullanmıyor. Bununla beraber Türkiye ile ilgili düşünceleri bu konuda da telkini nitelikte bazı ipuçları içeriyor. Önce yazarın daha önceki yayınlarında kemalist devrim ve etnik sorunla ilgili olarak yaptığı bir gözlemi hatırlatalım. 1968'de şunları yazıyordu Profesör Huntington: "Mustafa Kemal etnik Türklerle sınırlı güçlü bir devlet yarattı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda anahtar rolleri oynayan Rumları, Ermenileri ve diğer bazı grupları dışladı." (32) Düşünür, daha sonra da Kuzey Vietnam'dan 1954-1955 yıllarında çoğu Katolik olan 900.000 mültecinin göçürülmesini, ilhamını Rum-Türk mübadelesinden alan ve Kuzey Vietnam devletini güçlendiren bir olgu olarak yorumluyordu. Bugün Profesör Huntington, Batı uygarlığı ile İslam arasında bocalayan Türklere Orta Asya'yı (Turan'ı?) Türk uygarlığının potansiyel alanını gösteriyor. Endonezya ile birlikte İslam uygarlığının **en önemli** ülkesi olarak gördüğü Türkiye'nin aynı uygarlığın askeri planda **en güçlü** ülkesi olarak tanımladığı İran'la ilişkileri nasıl gelişecek? Bu, Profesör Huntington'un yanıt aramadığı sorunlardan biridir. Ne var ki bizlere sunduğu analiz çerçevesinde, bu ilişkileri Batı'nın yararlanması gereken çıkar çatışmalarından biri olarak algılayabiliriz.

SİLAHLARA ÇAĞRI MI?

Profesör Huntington'un fikirlerini bir İtalyan bilim adamı şöyle değerlendirdi: Yeni bir haçlı seferi için silahlara çağrı. (33) Yazar "Uygarlıklar Çatışması" başlıklı makaleyi, İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde, G. Kennan'ın yine Foreign Affairs dergisinde M.X. imzasıyla çıkan ve soğuk savaşı başlatan anti-sovyetik makalesine benzetiyor. Sovyetler çöktü, Batı'ya yeni bir düşman lazım ve G. Sacco'ya göre, S.P. Huntington'un yazısı "bir slogan, bir savaş çığlığı" niteliğini taşıyor." Bu yazı, diyor yazar, doğası itibariyle analitik akla değil, insanın bir grup mensubu olarak reflekslerine hitap ediyor" ve ABD'deki "siyasi iklimin öncü işaretlerini" oluşturuyor. İtalyan düşünürü,

Prof. Huntington'un düşüncelerini gerçekçi bulmamakla beraber bunların "self-fulfilling prophecy", yani sırf tekrar edile edile normal hale gelecek ve gerçekleşebilecek kehanetler olabileceğini söylüyor. Böyle bir yaklaşım bizleri Huntington'un makalesini görmezlikten gelmeye, tartışmamaya sevkedebilir. Daha doğru olan sanıyorum ki sözkonusu çözümlemenin yapaylığını ve çelişkilerini ortaya koymaktır. Ne yazık ki bu konuda bizden gelmesi gereken eleştiriler Batılılardan, hatta yer yer muhafazakar Batılılardan kaynaklanıyor.

Bu eleştirilerden biri de S.P. Huntington'u "bir soğuk savaş sonu Spengler'i" olarak niteleyen P. Hassner'den geldi. (34) Hassner, Amerikalı bilim adamının çözümlemesini "şaşırtıcı olduğu ölçüde sinirlendirici" bir basitlikle suçluyor. Bu arada Huntington'un sık sık karşılaştığı eleştirilere verdiği karşılığı da yanıtlıyor. Amerikalı siyaset bilimci, "uygarlıkların çatışması" fikrine karşı çıkanların bunun yerine bir almaşık getirmediklerinden yakınıyordu. Buna P. Hassner'in verdiği ilginç yanıt şudur: "Ya çağımızın ayırd edici niteliği, gücü ya da zaafı, paradigmaların çözülmesi, bütüncül açıklamaların olanaksızlığı ise?" Uluslararası ilişkiler bağlamında ortaya çıkan böyle bir olasılık, Huntington'un formülüne almaşık aramayı da anlamsız kılıyor.

Ağır eleştirilere rağmen S.P. Huntington'un fikirleri geniş bir tartışma alanı ve küçümsenemiyecek bir taraftar kitlesi bulmuşlardır. Bu fikirler ABD'nin resmi politikasını ne ölçüde yansıtıyorlar? Bu konuda önce şunu söylemeliyiz. Amerikalı devlet adamları elbette ki S.P. Huntington gibi açık ve kışkırtıcı bir uslup kullanamazlar. Nitekim "Amerikan demokrasisinin savunması" hakkında konuşan W. Antony Lake, resmi görüşü şöyle özetliyordu: "Eski savaşın yeni bir aşamasının başlangıcındayız. Bu bir **uygarlıklar çatışması** değildir. Daha çok ılımlı, açık ve katılımcı ulus ve insanlarla bağnaz, kırıcı ve kapalı olanları karşı karşıya getiren bir savaştır." (35) Bununla beraber ABD liderliğinde Batı dünyasının bugün arzuladığı diplomasi, S.P. Huntington'un önerdiğinden pek de farklı görünmüyor. W. Antony Lake de aynı konuşmada fiili diplomasi sadece Amerikalı diplomatların becerisine dayanmaz, aynı zamanda kuvvete dayanır" diyordu.

Günümüzde demokrasi, özellikle elverişli toplumsal temellerden ve geleneklerden yoksun ülkelerde bir soğuk savaş aracı olmaktan çıkınca farklı siyasal yapılanma arayışları da kendini göstermekte gecikmemiştir. Böyle özlemlerin Batı demokrasilerinde de ortaya çıktığına daha önce işaret etmiştim. Özellikle "temiz eller" operasyonuna paralel olarak tüm kurumsal yapısını yenileyen İtalya, **Forza İtalia**'nın çöküşü ile yeni bir kriz yaşıyor. Ülkenin siyasal kuramcılarından Norberto Babbio bu bağlamda karanlık bir tablo çizmektedir: "Ülke güç bir dönemden geçiyor ve benim gibi hayatını oyunun kurallarını incelemeye adamış olanlar sadece endişeli olabilirler... Forza İtalia'nın arkasında (veya önünde?) faşizm var." (36) **Ulusal ittifak** sözcülerinin demokratik sloganlara sarılmaları endişeleri yatıştıracak mı? Bu hareketin lideri artık faşizmin tarihe gömüldüğünü ilan etmekle beraber Mussolini'nin siyasal olarak XX. yüzyılı en çok etkileyen devlet adamı" (37) olduğunu söylemekten de kendini alamıyor. İtalya'da **İkinci Cumhuriyet** taraf-

tarları henüz demokrasi sınavında inandırıcı olamamışlardır. Aynı şekilde Fransa'da **Ulusal Cephe** ve **Altıncı Cumhuriyet** yandaşları Fransızların büyük çoğunluğu tarafından siyasal bir tehlike olarak görülmeye devam ediliyorlar.

Kalkınmakta olan ülkeler, "küreselleşme" sürecinin yarattığı sorunlar çerçevesinde siyasal planda epeyce farklı sorunlarla karşı karşıya bulunuyorlar. Bu konuda bazı yeni gelişmelere ve dikkat çekici eğilimlere işaret edelim.

"GÜÇLÜ DEMOKRASİ"NİN YOLLARI

Geçen yıl Mayıs ayında Pekin'de "Asyalılık" konusunda uluslararası bir toplantı yapıldı. (38) İ.H. Tribune gazetesinin örgütlediği bu toplantıya bazı tanınmış devlet adamları da katıldılar. Kalkınmakta olan ülkelerdeki siyasal rejim sorunlarının tartışıldığı bu konferansta ilginç tezler ortaya atıldı. Malezya başbakanı Mahathir Bin Muhammed'in görüşleri, toplantıya egemen kılınmak istenen görüşlerin bir özetiydi. Konferansın bitiminden hemen sonra yayınladığı bir makaleyle de Malezya başbakanı mesajını çok daha geniş bir kitleye yayma fırsatını buldu. (39)

Mahathir Bin Muhammed'e göre batılı ülkeler kendi demokrasi modellerini, farklı bir toplum ve kültür yapısındaki ülkelere zorla empoze etmek istiyorlardı. Oysa Hong Kong dışındaki tüm Doğu Asya ülkeleri "laisser faire" kapitalizmine dayanan bu modeli reddediyorlardı. Neden? Çünkü, bu ülkelerin sermaye hareketlerinde "tek rekabet avantajı olan" düşük ücretleri koruyabilmek için "güçlü ve istikrarlı hükümetlere" ihtiyaçları vardı. Batılıların bir "uluslararası askari ücret" önererek kırmak istedikleri bu avantajı, ancak güçlü iktidarlar koruyabilirdi. Diğer tüm avantajların (sermaye, teknoloji, büyük pazarlar vb.) Batı'nın lehine olduğu düşünülürse, Asyalı ülkelerin yapabilecekleri başka bir şey yoktu.

Malezya başbakanının söylemine egemen olan mantık, kalkınmakta olan ülkelerin "küreselleşme" süreciyle bütünleşme potansiyellerinin felsefesini de ortaya koyuyor. Uzun yıllar ampirik bir biçimde uygulanan bu görüşler, Sovyetler Birliği'nin ani çöküşü ve derin bir iktisadi kriz içine girişiyle, kuramsallaştırma arayışlarına yol açmıştır.

Kalkınmakta olan ülkelerdeki yeni demokrasi arayışları her zaman Malezya örneğindeki gibi kışkırtıcı bir siniklik içinde ifade edilmemişlerdir. Bu konuda daha önce de değindiğimiz Güney Kore'deki gelişmeler ve arayışlar yine aydınlatıcı olabilirler. Şimdi de gözlerimizi oraya çevirelim.

Güney Kore'de iki kez suikast hedefi olduktan ve demokrasi kavgası içinde idama mahkum edildikten sonra kurtulup özgürlük simgesi haline gelen bir aydın (Kim Dae Jung) ülkesinin siyasal rejimi için özgül kültürel kökenler arıyor ve bunları Çin'de ikibin yıl önce yaşamış, "Konfüçyanizm üzerine büyük bir etki yapmış" bir düşünür olan Mencius'da buluyordu. (40) Mencius'ün öğretisine göre "Tanrının oğlu olan imparator iyi bir idare kurmakla yükümlüydü. Eğer bunu başaramazsa halk kendisini devirme hakkına sa-

hipti." Koreli yazar bu ilkelerle John Locke'un toplumsal mukavele kuramı arasında paralellik kuruyor ve bizlere dolaylı olarak ülkemizde üretilen "Medine Vesikası" çözümlemesini anımsatıyor. Dae Jung daha özgül planda kendi ülkesi için XIX. yüzyılda Konfüçyanizm, taoizm ve şamanizm karışımı bir dini hareket yaratmış ve eşitlik ilkesine dayanarak emperyalizmle savaşmış din adamı Tonghak'ı tarihi referans kabul ediyor. Kısaca demokrasiyi, ulusal kültür ve din temeline oturtma çabasındadır. Bu çözümlemenin ne kadar özgün olduğu bizi pek ilgilendirmiyor. Buna karşılık Kore resmi görüşlerinin sunucularının da, genel hatlarıyla, tarihi ve dini bir temelden hareket ettiklerini gözlemek ilginçtir. "Kore Deneyi" ile ilgili kollektif bir eserde bu konuda şu satırları okuyoruz: "Kore siyasal kültürü Konfüçyanizm, Budizm ve Taoizm'in tarihi kalıntılarıyla Korelilerin çoğunu, özellikle kitleleri itaatkar kılan ve onları üst sınıfların manevi otoritesini meşru gören bir siyasal psikolojiye sokan büyük bir etnik türdeşliğin etkisiyle oluştu ve halen de bu etki altındadır... Çağdaş Kore bürokrasisi dışarıdan alınmış kamu yönetimi uygulamalarıyla Kore kültür modellerinin karmaşık bir birleşimidir." (41) Bu görüşlerin sahipleri 1980'lerin neoliberal dalgasıyla Kore'de gözlenen "bürokratik seçkincilik ve felç edici merkeziyetçiliğin demokrasinin gelişmesi yönünde teşvik edici bir perspektif oluşturmadığını" da eklemekten kendilerini alamıyorlar. Büyük yöresel dengesizlikler yaratarak gelişen "Kore mucizesi" yine Koreli bazı toplumbilimcilere göre halkta, Seoul Olimpiyatlarında simgeleşen ve "anlık başarı" psikolojisine dayanan "mütecaviz ve küstah bir zihniyet" (42) yaratmıştır. Yükselen Kore milliyetçiliğinin önümüzdeki dönemde nasıl kanalize olacağını hep beraber izleyeceğiz.

Tarih, ulusal kültür, din ve manevi değerler bu unsurlar Doğu'da özgül bir "demokrasi" arayışının temellerini oluşturuyorlar. ABD'nin eski Singapur elçisi, bu arayışı "Doğu Asya'nın gücünü ve başarısını temellendiren 10 değer" (43) etrafında programlaştırdı. Neler bulmuyoruz ki Tommy Koh'un çözümlemesinde? Batı bireyciliğinin yadsınması, aile kurumunun yüceltilmesi, sade bir yaşantı, çok çalışma, Batı "refah devleti" anlayışının eleştirisi, doğa bilimlerinin üstünlüğüne dayanan bir eğitim sistemi, sağlıklı ahlaki çevre ve muzır (Playboy dergisi örneği veriliyor) yayınların önlenmesi, kontrol altında bir medya ve sınırlı özgürlükler. İşte yetkili bir kaleme göre "Singapur mucizesi"nin açıklanması bu değerlerde yatmaktadır.

Güçlü "Doğu demokrasisi" Türkiye'yi ziyaret etti mi? Ya da edecek mi? Bu soruyu tartışmadan önce Dünya coğrafyası üzerinde biraz daha dolaşalım.

Aslında "Doğu demokrasisi" Japon asıllı Alberto Fujimori'nin kişiliğinde Peru başkanlık koltuğuna oturduğuna göre, küreselleşme sürecinini kalkınmakta olan ülkelere uygun gördüğü siyasal rejimin yayılma hızını hiç de küçümsemememiz gerekmiyor mu? Perulu köylüler tarafından "Japon mucizesi"nin simgesi olarak görülen ve "El Chino" lakabıyla anılan Fujimori'nin yeni ülkesinde gerçekleştirdiği reformları da anımsamamız gerekiyor. Perulu devlet başkanı Meclis'i feshederek ve otoritarizme aşık yeni bir anayasayı oylatarak, kendi deyişiyle, "doğulu bir sebat ve disiplin ortamında" (44) kendine özgü bir demokratik rejimi ve kalkınmayı hedefliyor.

Türkiye'de gelenek haline getirdiğimiz alışkanlıklardan biri referanslarımızı çok yüksek düzeyde aramamızdır. Bu bakımdan Malezya, Peru ve -bizden çok daha sanayileşmiş bir düzeyde olmalarına rağmen- Güney Kore ve Tayvan gibi ülkeler üzerinde pek durmuyoruz. Kıyaslama modellerimizi Batı ülkeleri (ya da Japonya gibi bir Doğu ülkesi) arasında arıyoruz. Farklı nedenlerle kendi demokrasilerinin de kriz içinde bulunduğu Batılı ülkeleri ve çok özgül koşulların ürünü olan Japonya'yı bir tarafa bırakırsak, Latin Amerika'yla gerçekten önemli benzerliklerimiz olduğunu söyleyebiliriz. Askeri darbe ve cunta rejimleriyle özgürlük arayışları arasında bocalayan Latin Amerika dünyasında son durum nedir?

BREZİLYA VE MEKSİKA'NIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ...

Latin Amerika'nın iki ülkesi, Brezilya ve Meksika, küreselleşme ve liberalleşme dalgasının yarattığı kriz ve bunun giderilme çabaları alanında sadece Türkiye için değil, tüm gelişmekte olan ülkeler açısından ilginç bir deneyim yaşıyorlar. Bizim kollektif imgelemimizde daha çok askeri darbeleriyle klişeleşmiş olan ve ülkemizdeki her darbeden sonra "acaba Latin Amerika ülkesi haline mi geliyoruz?" endişelerine yol açan bu memleketler, aslında, arkamızdaki değil önümüzdeki deneyimlerin habercisidirler. Sanıyorum ki son zamanlarda -biraz sonra vereceğimiz örneklerin de göstereceği gibi- bu husus anlaşılmaya başlanmıştır.

150 milyonu aşan nüfusuyla Latın Amerika'nın devi olan Brezilya, toplumsal çelişkileriyle de bölgenin en çarpıcı ülkesidir. Halkın en zengin % 20'lik dilimiyle en fakir % 20'si arasındaki gelir oranının 1/32 olduğu (Şili'de 1/17, Fransa'da 1/6,5) bu ülkede 1964 askeri darbesiyle başlayan generaller seranadı ancak 1985'de, yeni liberal dalganın tam ortasında son bulmuştu. O tarihten itibaren geçen on yıl içinde Brezilya, başkanlık sisteminin de zorladığı ittifaklarla, sağ ve sol güçlerin kutuplaşması bakımından ilginç bir tablo çizmiştir.

Brezilya'nın sosyo-ekonomik sorunları Türkiye'nin de halen çözmeye çalıştığı sorunların aynıdır: Yüklü bir dış borç (1981-1993 arası 103.7 milyar dolar) bunun hem nedeni hem sonucu olan dış ticaret ve bütçe açıkları, başdöndürücü bir enflasyon, eriyen ulusal para, bölgesel dengesizlikler ve dramatik bir şehirleşme... Bu tablo ülkede en radikal güçler için ideal bir sıçrama tahtası değil midir? Gerçekten bu toplumsal taban Brezilya'da siyasal güçlerin, diğer bütün ülkelerden farklı bir biçimde kutuplaşmalarında rol oynamıştır. Burada orijinal olan soldaki birleşmedir.

Brezilya'da son yıllarda iktidar alternatifi haline gelen İşçi Partisi 1979'da kurulmuştu. Fakat asıl gelişmesini sivil rejime geçildikten sonra, 1988 belediye seçimlerinde ilk belirtilerini veren süreç içinde kaydetti. 1945'de Getulio Vargas'ın kurduğu, popülist ve demagojik eğilimli Brezilya İşçi Partisi'nden farklı olarak yeni parti, tüm sosyalistleri toparlama amacındaydı. Bunlar arasıda eski komünistler olduğu gibi, Maocular, Troçkistler, Kastrocular vb. de bulunuyordu. Hatta hareket içerisinde hristiyan solcular da geniş bir temsil alanı bulmuşlardı. Bu örgütü "**yeni tip bir parti**" olarak gören marksistler, ha-

reketin Hristiyanlarla ilişkisi hakkında şunu kaydediyorlar: "İşçi Partisi'nin özelliklerinden biri 'hristiyan halk'ın en radikal kesimleriyle sıkı bağlantısıdır. unutulmamalıdır ki Brezilya, 'kurtuluş teolojisi'nin en çok nüfuz etmiş olduğu ülkedir." (45) Parti, 1988 belediye seçimlerinde, başta Sao Polo olmak üzere en büyük işçi yığınlarının bulunduğu şehirlerde seçimleri kazandıktan sonra, 1989 başkanlık seçimlerinde de ikinci tura kalmış ve oyların % 47'sini toplamıştır. Bu seçime (Brezilya) İşçi Partisi, klasik devletçiliği aşan ve üretim araçlarının sosyal mülkiyetini savunan bir programla ve eski bir maden işçisi olan Lula da Silva'nın önderliğinde girmişti. Ne var ki devrimci parti, 1994 sonunda aynı başarıyı gösterememiş ve F.H. Cardoso'nun liderliğindeki koalisyonun seçimleri ilk turda kazanmasını önleyememişti. Bunun nedenleri nelerdi?

Bunun başlıca nedeni, muhafazakar koalisyonun 1994 Temmuz'unda uygulamaya koyduğu "real planı" idi. Brezilya'da "real" adıyla yeni bir para getiren ve sıkı bir kemer sıkma politikasıyla -daha önce ödemeler dengesinin denkleştirilmiş olması sayesinde- enflasyon oranının % 45'den % 5'e düşürülmesiydi. Bu planın mimarı, o zaman maliye bakanı olan ve 1994 seçimlerinde başkan seçilen F.H. Cardoso'dur. Bununla beraber, sosyal demokrat yaftası taşıyan bu yeni liberalin zaferinin sınırlarını çok iyi belirlemek gerekir.

Lula'nın partisi ve yükselişi nasıl bazı marksistler tarafından yeni bir model olarak alkışlanmışsa, Cardoso'nun hareketi ve zaferi de Brezilya dışında yankılar uyandırmıştır. Fransız toplumbilimcisi Alain Touraine, tüm Latin Amerika için "Cardoso modeli"nden söz ederken ne dereceye kadar inandırıcıdır? Burada bizde de çağrışımlar yapabilecek nitelikte bazı noktalara değinmek gerekiyor.

Alaine Touraine Brezilya modelini değerlendirirken önce küreselleşme süreci ile ilgili şu gözlemde bulunuyor: "ekonomilerin dünya pazarına 'liberal' uyumu artık heryerde gerçekleşti ve bunun zorunluluğunu yadsıyanlar siyasal planda olduğu gibi entellektüel planda da oyun dışı kaldılar. Fakat liberal 'şok' hiçbirşeyi halletmiyor, bu bir yeni bağımlılığa, spekülatörlerin ve yeraltı dünyasının egemenliğine götürebileceği gibi, iktisadi ve toplumsal bir kalkınmayı da sağlıyabilir." (46) Brezilya'da bu sonuncu durumun gerçekleşebilmesi için Fransız sosyologu "girişim ruhunu, büyümenin ürünlerinin daha yaygın dağıtımını, bunun için de halk çıkarları lehine siyasal ve sendikal bir baskı uygulanmasını, vatandaşlık bilincinin geliştirilmesini" öneriyor. Genel plandaki bu öneriler dışında Alaine Touraine, Brezilya ile ilgili ve sosyal demokrat eğilimli şu teşhiste bulunuyor: "Devlet olmadan önce bir millet olan Brezilya, özellikle Collor yönetimi sırasında, devlet aygıtını budalaca tahrip etti." "Yeni liberalizm" adına yapılan bu tahribatın büyük bir soyguna dönüştüğünü ve sonunda yolsuzluğu yoketme programıyla 1989'da iktidara gelen Collor'un yolsuzluk suçlamasıyla iktidarını kaybederek mahkemeye verildiğini biliyoruz. Yeni başkan Cardoso akıntıyı tersine çevirebilecek midir?

Marksizmden yeni liberalizme tranfser olan Cardoso'nun "real planı"nın başarısı ve enflasyonun hızla aşağı çekilmesi Lula'nın seçmenlerini de etkilemişti. Hatta Lula'nın kendisi bile, başlangıçta eleştirdiği planı sonunda savunmak zorunda kalmıştı. Bununla beraber sözkonusu plan sadece bir başlangıçtır. Brezilya gerçeğinin bazı zorlayıcı verilerini gözden uzak tutmamak gerekir.

Brezilya'da Ekim 1994 başkanlık seçimlerini Cardoso'nun partisi olan Brezilya Sosyal Demokrat Partisi tek başına kazanmıştı. Zafere Liberal Cephe partisiyle ittifak halinde ulaşmıştı. Bu parti içinde sosyal demokrasiye tamamen karşıt askeri dikta kalıntıları yer aldığı gibi yarı feodal toprak ağaları da temsil ediliyordu. (47) Cardoso'nun partisi de, adının "sosyal demokrat" olmasına rağmen, bünyesinde 2100 sendika ve 16 milyon işçiyi birleştiren Merkezi İşçi Birliği'nde hiçbir güce sahip değildi. Bu koalisyon, bizdeki DYP-SHP koalisyonu gibi, büyük bir muhalefetle karşılaşmadan kemer sıkma politikasını uygulayabilmiştir. Bizden farklı Cardoso gibi uluslararası şöhrete sahip (48) bir iktisatçı-devlet adamı ile tecrübeli ve yetenekli bir kadronun Brezilya'da mevcudiyetidir. Fakat Brezilya'nın bugün varmış olduğu noktada ve öteden beri mevcut olan toplumsal çelişkileri içinde bu da yeterli değildir. Bizde nasıl bir Güneydoğu sorunu varsa, Brezilya'da da bir Kuzeydoğu (nord este) sorunu vardır. Yarı feodal yapısıyla ve Jorge Amado'nun romanlarından tanıdığımız sevimli lumpenleriyle bu bölge dünyayla değil, kendi ülkesiyle bile bütünleşmesini tamamlayamamıştır. 8 milyon çocuğun hırsız, dilenci, hatta "fahişe" olarak sokaklarda dolaştığı ve "tehlikeli" çocukları vuran ölüm mangalarının oluşturduğu, askerlerin bile az çok koruduğu eğitim sisteminin çöktüğü Brezilya'ya, Real planı enflasyonu düşürdü diye sorunlarını çözmüş gözüyle bakamayız. (49) "Cardoso modeli"nden söz ediliyorsa, bu çelişkiler koalisyonu henüz kendini kanıtlamış olmaktan uzaktır. "Sosyal demokrat" Cardoso'nun, kongrenin oyladığı askeri ücretleri biraz yükselten kanunu veto ettiği (50) unutulmamalıdır. Fransız sosyologunun övgüleri, küreselleşme sürecinin yarattığı kümeleşmeler ve nüfuz alanları bağlamında değerlendirilebilir izlenimindeyim. Gerçekten Alaine Touraine, ABD-Meksika-Kanada ortak pazarına karşı oluşmakta olan ve Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Paraguay'ı biraraya getiren ortak pazar (Mercosur) övmekte ve şunları yazmaktadır: "Avrupa Birliği'yle (Şili ve Bolivya'nın katılımıyla) genişlemiş bir Mercosur'un yakınlaşması XXI. yüzyılın başında dünyanın jeopolitik perspektiflerini değiştirebilir ve değiştirmelidir." (51) Türkiye açısından Brezilya'nın önemi ise ilerici cephe ile tutucular koalisyonu arasındaki ittifakın iç çelişkilerinden nasıl arınacağı ve nasıl tutarlı bir kurumsal yapıya ulaşacağı konusundaki deneyimi olacaktır. Brezilya'dan gelen son haber Cardoso'nun 1988 anayasasında "devlet tekeli" sayılan petrol, madenler, telekomünikasyon ve kabotaj hakkı gibi alanları yabancı sermayeye açmak için anayasa değişikliği tasarısını Meclis'e sunduğu yönündedir. (52)

Gözlerimizi Brezilya'dan Meksika'ya çevirirsek bizleri daha da yakından ilgilendiren bir modelle karşılaşıyoruz. Gerçekten İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, aralarında S.P. Huntington ve M. Duverger'in de bulunduğu birçok

siyaset bilimcisi Meksika deneyi ile Kemalist Türkiye arasında paralellikler kurmuyorlar mıydı?

Modern Türkiye'yi yaratan hareket nasıl 1908 devrimiyle doğduysa, çağdaş Meksika da 1910'da başlayan bir devrimci hareketle kuruldu. Türkiye'de CHP yönetimindeki tek parti otoritarizmine Meksika'da Kurumsal Devrimci Parti'nin paternalist idaresi tekabül ediyordu. Her iki ülke de 1930'ların krizli yıllarını, pozitivist bir elitin koruyucu iktisadi politikası ve devletçi girişimleriyle aştılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye radikal solu sıkı bir kontrol altına alarak biçimsel planda demokrasiye geçerken, Meksika Kurumsal Devrimci Parti'nin, Perulu romancı Llosa'nın "tam bir diktatörlük" olarak nitelediği yönetimini günümüze kadar sürdürdü.

Meksika ile Türkiye arasındaki benzerlikler yapısal alanda da kendini göstermektedir. Meksika rejimi Zapata liderliğindeki yoksul köylü hareketleriyle 1910'dan itibaren çatışmış ve 1930'larda toprak ağalarının gücünü kırmak için toprak reformuna gitmişti. Meksika'nın, Maya uygarlığının torunları olan yerlileri entegrasyon politikası günümüze kadar sürmüştür. 1910'da ülkede İspanyolca bilmeyen yerlilerin oranı % 13 iken, 1950'de bu oran % 3.64'e inmişti. Bununla beraber Meksika'nın güney ucundaki Chiapas eyaletindeki ayaklanmanın gösterdiği gibi, sorun henüz çözülmemiştir: Tıpkı Türkiye'nin Güneydoğusunda zaman zaman patlak veren Kürt sorununun hala çözülmemiş olması gibi.

Meksika'nın himayeci ve devletçi iktisat politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. Bu konudaki radikal değişikliğin 1980'lerin başında başladığını ve ABD'deki Reagan'lı yıllarda, Meksika'da yoğun bir özelleştirme furyasına girişildiğini görüyoruz. 1982'den bu yana devletin sahip olduğu firmaların sayısı 1555'den 217'ye inmiş, yabancı sermaye yatırımı da 1980'de 10 milyar dolardan 1994'de 70 milyar doların üstüne çıkmıştır. (53) Meksika'daki bu yapısal değişiklikler Miquel de la Madrid zamanında başlamış, fakat esas itibariyle, The Economist dergisinin "hiç kuşkusuz 20. yüzyılın en büyük adamlarından biri" dediği Carlos Salinas de Gortari zamanında gerçekleşmiştir. Küreselleşme mantığıyla izlenen bu politika, ilk aşamada bütçe açıklarının kapanmasını, enflasyonun % 160'dan (1986), % 9'a (1993) düşmesini ve Meksika'nın NAFTA'ya (North American Free Trade Agreement) girmesini sağlamıştır. Bununla beraber tablo göründüğü kadar parlak mıdır? Ülkenin güneyinde patlak veren ayaklanma ve iktisadi krize bakılırsa bu soruya olumlu yanıt vermek olanaksız görünüyor.

Meksika'nın neo-liberal iktisat siyaseti toplumsal yapısındaki hala yarı-feodal niteliğini koruyan büyük tarımsal işletmeleri (Latifundia'ları) de kapitalistleştirme sorununu gündeme getirmişti. Salinas yönetimi, 1992 yılında bir anayasa değişikliğiyle, Zapata hareketinin kazancı sayılan köy komünal mülkiyetini ortadan kaldırmış, ve köylülerin küçük toprak sahibi haline gelmelerini sağlamıştı. Fakat Meksika tarım sektörünün NAFTA'ya uyması için "Ejida" (komünal toprak) ların kaldırılması, sonunda birçok köylünün kendilerine verilen küçük toprak parçalarını elden çıkarmalarına ve sefil olmalarına yol

açmıştı. (54) Bu ise Chiapas eyaletinde zapatistaların ayaklanmasında önemli bir rol oynamıştır.

1982'de başlayan köklü dönüşüm Meksika'da siyasal reformu ve demokrasi sorununu da gündeme getirmiştir. Bu alanda Kurumsal Devrimci Parti, paternalist vesayetine ve ayrıcalıklarına sıkı sıkıya bağlı kalmak istemiştir. Hayek ve Friedman'ın reçetelerine tamamen sadık kalan Salinas "Ruslar siyasal reformlarla başlayarak başarısızlığa uğradılar. Ben Çin yöntemini seçtim: Önce ekonomi, fakat toplumsal amacı unutmadan!" (55) diyordu. Ne var ki ekonomik düzendeki büyük değişim son yıllarda Meksika'nın geleneksel siyasal yapısını da zorlamaya başlamıştır. Bununla beraber Meksika'daki köklü reformlar, ülke tek parti yönetimi çerçevesini kıramadığı için, siyasal rejimi bir kısır döngü içine sokmuştur.

Meksika'da "devrimci parti" kurumsallaştığı için gerçek devrimciler parti dışında kalıyor ve etkisizliğe mahkum oluyordu. Bu durum ülkede iktidar almaşığını ortadan kaldırıyor, toplumbilimcilerin "yapısal oportünizm" dediği bir gelişime yol açıyordu. Dünyada devrimci hareketin yükseliş halinde olduğu 1960'ların ortasında, Meksikalı bir toplumbilimci bu süreci çok iyi çözümlemiştir. Bizde de büyük çağırışımlar yapacak nitelikteki bu çözümlemeden uzunca bir alıntı yapmam, umarım ki okuyucularımı sıkmayacaktır.

P.G. Gonzales'e göre Meksika'da "tüm gel git içindeki gelişimde sol, özellikle 'marksist' sol, oportünizmle sektarizm arasında kaldı (seesawing oldu). İktidarın periyodik olarak benimsediği antiemperyalist kavga ve ulusal cephe içindeki ortak eyleme ek olarak, sol, kapitalizmin gelişmesinde de sık sık işbirliği yaptı. Böylece bir 'yapısal opportünizm' ortaya çıktı. Solcuların bir kısmı veya tümü, somut siyasal durumlara göre, en beklenmedik zamanlarda hükümetin ulusal kavgasına katıldılar. Alternatif ise sekterlikti." (56) Meksikalı düşünüre göre bu duruma solcuların "doktriner arılık" kaygısı ile, yarı-sömürge konumundaki bir ekonominin çözülmesinden doğan devrimci atılımlar arasında bocalamaları yol açtı. Fakat durum şaşırtıcı gelişmeleri de beraberinde taşıdı. Bu gelişmeleri Gonzales şöyle özetliyor: "Solcuların bazı endişeleri yerindeydi. Dünkü marksistlerden birçoğu bugünün büyük işadamları oldular. Eğer Avrupa kapitalizminin etiği protestanlık idiyse, aynı rolü Meksika'da marksizm oynadı. Burjuvazi için, burjuvazinin malı bir marksizm vardı. Meksika'da Das Kapital'in kanunlarını uygulayarak servet yapmış bankerlere ve marksist bir geçmişi olan ve durumlarını kapitalizmin çelişkilerini ileri sürerek savunan tutucu politikacılara rastlamak olağanüstü birşey değildir." (57) Bu satırları okuyanlar Meksika'nın bizden kaç yıl "ilerde" olduğunu kavramakta herhalde güçlük çekmeyeceklerdir. Bunu hala kavramayanlar ise, bugün derin bir kriz içinde bulunan Meksika'ya Amerika'nın açtığı onmilyarlarca dolarlık krediye bakarak "Biz Avrupa'nın Meksika'sıyız. Amerika Meksika'ya ne yaptıysa, Avrupa da bize onu yapsın" (58) diyeceklerdir.

Meksika'da bugün yaşanan krizin Türkiye ile büyük benzerlikleri

bulunuyor. Buna karşılık her iki ülkenin jeostratejik konumundan doğan önemli de bir fark dikkati çekiyor. Meksika'nın ABD'nin komşusu oluşu, onu, sermaye akımları bakımından daha hareketli bir hale getirmiştir. Meksika daima Türkiye'den daha kolaylıkla dış krediler bulmuş, yabancı (genellikle Amerikan kökenli) sermayeye de daha cazip görünmüştür. Bunun herzaman olumlu sonuçlar vermediği açıktır. 1980'lerin başında borçlarını ödeyemez hale gelen Meksika, 1981-1993 arasında dış dünyadan aldığı 131.8 milyar dolar krediyle (59) Latin Amerika'nın en borçlu ülkesi haline gelmiş ve bu durum yeni ve daha derin krizleri hazırlamakta etken olmuştur. ABD'nin "yakın yabancı"sı Meksika'ya karşı vesayetçi tutumu daha çok tek parti sisteminin ve devrimciliğin "kurumsallaşması" ile somutlaşmıştır. ABD ve Meksika yönetici zümresi özellikle marksist muhalefete karşı dikkatli olmuş, onu "balyoz hareketleri" ile ezmek yerine sistemle bütünleştirmeye çalışmıştır. Bu ise daha değişik ve başka türlü vahim bir sorun ortaya çıkarmıştır.

Meksika'nın liberalleşme süreci giderek NAFTA ile bütünleşmesine yol açmışsa da ne kalkınma sorununu ne de siyasal rejim sorununu çözmüştür. Nitekim 1994 sonunda Chiapas'da zapatistaların ayaklanması, enflasyonu durdurmuş, bütçe açıklarını kapatmış ve taktirle izlenen bir "küreselleşme" girişimini bir anda altüst etmiştir. Bu olgu çağımızda kalkınmakta olan ülkelerin, daha da özgül olarak "yeni doğan ekonomi"lerin (emergent economies) temel sorununu Meksika'da yeniden ön plana getirdi. İktisadi kalkınma ile siyasal rejimin (daha doğrusu demokrasinin) problematik ilişkisi nasıl çözümlenmelidir? Başkan Salinas'ın "ekonomi" sloganıyla benimsediği seçenek, Meksika'da çökmüyor mu? Bu soruya yanıt aramak için önce Meksika iktisadi gelişimindeki temel bir özelliğe dikkat çekmek gerekiyor.

Meksika "kalkınması" geniş ölçüde yabancı sermayeye ve özellikle yüksek faizlerden yararlanmak üzere gelmiş kısa vadeli "sıcak para"ya bağımlıdır. Bu para bir kriz halinde derhal ülkeyi terkedeceği gibi, peşinden bir kısım ulusal sermayeyi de sürükler. (59) Nitekim zapatistaların ayaklanmasından sonra kriz başlamıştır. Uluslararası kapitalizmin "kuralsızlaştırılmış" finans örgüsündeki gelişmeler de bu yönde etkin olmuşlardır. ABD ekonomisinde 1994 yılı başındaki hızlı büyüme eğilimi enflasyon endişesi doğurup, faiz hadleri yükselince -ve bu tüm 1994 yılı esnasında devam edince- Amerikan dolarları riskli ülkelerden çekilip, risksiz Amerikan bankalarına yatırılmışlardır. Meksika da bundan -krizini derinleştirici yönde- nasibini almıştır.

Politik alanda Meksika krizi, daha önce de değindiğimiz gibi, 1992'de "ejida"ları kaldıran anayasa reformuyla başlamıştı. Bu olgu bir yandan Kurumsal Devrim Partisi içinde buhran yaratırken, tek parti sistemi dışında da yeni bir kutuplaşmaya yol açmıştır. İktidar partisi, "hizipleşme" süreci içinde kendi adaylarına suikast hazırlayan bir istikrarsızlığa düşmüş, sistem dışında ise radikal sağ ve sol kanatlar oluşmaya başlamıştır.

"Milli Hareket Partisi"nin temsil ettiği ve seçimlerde bazı eyalet yönetimlerini ele geçiren radikal sağ, aslında demokratik unsurları da içinde barındırmak isteyen iktidar partisine nisbetle daha ödünsüz, daha "şahin" bir

tutumu savunmaktadır. Buna karşılık zapatistaların ayaklanması "As-komutan Markos" lakabını taşıyan yeni bir lider öncülüğünde Brezilya'da Lula hareketine benzer bir "radikal sol" partiyi ortaya çıkarmıştır. Demokratik Devrim Partisi adını taşıyan ve "Özgürlük-demokrasi-adalet" sloganıyla güneydeki "kirli savaş"a karşı çıkan bu hareket yeni (ve gerçekçi) bir sol örgütlenme sorunuyla karşı karşıyadır. (60) Buna karşın sermaye çevrelerinin hücuma geçmesi ve ABD kökenli bir karalama kampanyasının başlaması şaşırtıcı olmasa gerektir. (61)

Görüldüğü gibi küreselleşme süreci ve kriz Meksika siyasal sistemini de sarsmış ve farklı bir kutuplaşmanın yolunu açmıştır. Meksika'nın NAFTA üyesi olması ve ülkede büyük ölçüde ABD sermayesinin bulunması elbette ki Meksika için büyük bir "kurtarma" kampanyasının açılmasına neden olmuştur. Fakat görünüşe göre aslında kurtarılmak istenen Meksika olmaktan ziyade bir kısım Amerikan sermaye çevreleri ve Amerika bankalarıdır. Biraraya getirdiği elli milyar dolarlık kredi paketiyle, Türkiye gibi ülkelerin ağzını sulandıran bu operasyonun sonuçlarını hep beraber izleyeceğiz. Fakat ABD ve IMF patronajındaki bu anlaşmanın imzalanmasının ertesi günü Meksiko borsasının % 5 düştüğünü gözden kaçırmamak gerekir. (62) Son olarak şunu da ekleyelim: Meksika'ya eğer 50.8 milyar dolarlık kredi garantisi verildiyse, bunda Meksika'nın tek,düzenli döviz kaynağını ve ülkenin ulusal onuru durumunda bulunan petrol şirketi Pemex'in de masaya konmasının rol oynadığı unutulmamalıdır. (63)

TÜRKİYE'YE GELİNCE...

Kalkınmakta olan ülkeler dünyasında yaptığımız gezintiden sonra Türkiye'de demokrasi sorununa yarım yüzyıllık kalkınma çabaları açısından da bakmanın gerekli olduğu kanısındayım. Burada günümüzdeki durumu da belirleyen ve asıl çözümlenmesi gereken dönem "küreselleşme" olgu ve ideolojisinin egemen konuma geldiği son onbeş yıllık dönemdir. Bununla beraber Türkiye'nin yakın tarihinin bu açıdan -ve uluslararası ilişkiler bağlamında bir dönemlemesi yapılmadan içinde buluduğumuz krizin anlaşılamıyacağını sanıyorum.

Türkiye'nin çok partili hayata geçişi, yeni bir dünya düzeninin kurulduğu ve az-gelişmiş ülkelerin özel bir ilgi konusu olduğu yıllara rastlamıştı. Bu yıllarda oluşan iki blok için Üçüncü Dünya, politik, ideolojik ve ekonomik bir rekabet alanı haline gelmişti.

Türkiye'nin içinde yer aldığı kapitalist blok, son yetmiş yılın sömürgeci terminolojisini terketmiş, "kalkınma teorileri" üretmeye başlamıştı. Klasik ve neo-klasik iktisat teorisinin sınırlarını aşan bu çalışmalar, kalkınma sorunlarını antropolojik ve sosyolojik boyutlarıyla ele alma eğilimindeydiler. Aslında çoğu da liberal iktisatçılar tarafından geliştirilen bu teoriler yer yer insancıl ve cömert bir espriyi de yansıtıyorlardı. Bu alanda yapılan çalışmalar 1950'li ve 60'lı yıllarda Türkiye'de dikkatle izlenmiş ve 1960'dan sonra Türk iktisat politikasını da etkilemiştir.

1950'lerde geliştirilen kalkınma teorileri hiç kuşkusuz birçok yönden birbirinden ayrılıyorlardı. Fakat hemen hepsinin iki ortak yönü vardı. Bunlardan birincisi azgelişmiş ülkelerin kendi ulusal tasarruflarıyla kalkınamayacakları, ileri ülkelerden -yardım ve kredi şeklinde- kaynak transferine muhtaç olduklarıydı. Bu fikir, İkinci Dünya Savaşı demokrasilerin zaferi ile bitince, tüm dünyaya yayılmış, hatta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1960'ları "kalkınma on yılı" ilan etmişti. Bu bağlamda geliştirilen plana göre gelişmiş ülkelerin her yıl milli gelirlerinin yüzde birini azgelişmiş ülkelere transferi öngörülmüştü. (64)

İkinci ortak tema iç tasarrufların ve dış transferlerin kullanım biçimiyle ilgiliydi. Burada en liberal iktisatçıların bile azgelişmiş ülkelere devletin yönetici müdahalesini önerdiklerini, plan ve programcılığı savunduklarını görüyoruz. Elbette sözkonusu planların sovyet tipi planlama ile hiçbir ilgisi olmadığını dikkatle vurguluyorlardı. Fakat azgelişmiş ülkeler için hiç kimse piyasa mekanizmalarına ve Adam Smith'in "görünmez eline" inanmıyordu. Kaldı ki bu dönemde ileri kapitalist ülkelerde neo-klasik "tam istihdam" fiksiyonu Keynes'ci devlet müdahalelerine ve sosyal demokrat nitelikli uygulamalara yerini terketmişti. Gelişmekte olan ülkelerdeki devletçilik zorunluluğunu ülkemizde de etkili olan bir iktisatçı, H. B. Chenery şöyle ifade etmiştir: "Az gelişmiş memleketlerde yatırımların daha büyük bir kısmı doğrudan doğruya devlet tarafından yapıldığı gibi, geri kalan kısmı üzerinde gümrük politikası, döviz kontrolü vs. gibi yollarla devletin tesiri, umumi bir gelişme politakası olsun olmasın, daha fazladır. O halde azgelişmiş memleketlerin çoğu için asıl mesele 'devlet kaynakların dağılışı prosesine müdahale etsin mi etmesin mi?' meselesi değildir. Bu müdahale esasen mevcuttur. Asıl mesele, çeşitli müdahale yollarının daha müessir olması için nasıl tedbirler almak gerektiği meselesidir." (65) Chenery, bu önlemleri bir "planlama" çerçevesinde düşünmektedir. Burada işaret edelim ki kalkınma sorununun W. A. Lewis, N. Nurkse gibi diğer liberal kuramcıları da 1950'lerde "kısmi plancılığı" (66) veya "tutarlı ve kapsamlı bir programcılığı" (67) savunuyorlardı.

Planlama uygulaması bizde 1961 anayasasının kabulünden sonra başlayacaktır. Aslında 1950'lerde, özellikle 1954 seçimlerini izleyen yıllarda, Menderes'in yürüttüğü enflasyonist politikanın yarattığı huzursuzluk ortamında planlama fikri geniş bir çevrede kabul görmeğe başlamıştı. Hatta 1954 seçimlerinden sonra DP'den koparak Hürriyet Partisi'ni kuran milletvekilleri bir plan taslağı da hazırlamışlardı. Yine bu bağlamda OECD ve Dünya Bankası yetkilileri, plan fikriyle "plan mı, pilav mı?" diye alay eden Menderes'i "kamu harcamalarına ve döviz tahsislerine bir parça mantık katabilmek için" (68) bir planlama komisyonu kurmaya zorlamışlardı. Bu girişimler DPT'nin kuruluşuyla bir gerçeklik kazanacak, fakat "planlı politika" sonraları daha belirleyici olan bir "kişisel politika"nın gölgesinde giderek sönecektir.

Aslında bugün yapılan geriye dönük değerlendirmelerde farklı bir terminoloji ön plana çıkmıştır. Günümüzde tek parti rejimine, hatta 1929 buhranının yarattığı planlı uygulamalara kadar uzanan devre, genel hatlarıyla, iki dönem

olarak değerlendiriliyor. Bunlardan birincisi, ismi sonradan konulmuş olmakla birlikte, "ithal ikamesi politikası" dönemi; ikincisi ise, Özallı yılları kapsayıcı "ihracatı özendirici politika" dönemi olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir dönemleme girişimi, Türkiye'ye özgü konjonktürel dalgalandırmaların da çözümlemesi yapılması koşuluyla (69) yerindedir ve Türkiye'nin uluslararası kapitalizm içindeki evrimini de yansıtmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, asıl konumuzu teşkil eden Türkiye'de demokrasinin gelişimini de aydınlatıcı niteliktedir. Bu nedenle önce yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan "kalkınma" teorileri ve çabalarıyla ilgili bazı tamamlayıcı bilgiler vermemiz gerekiyor.

Bağımsızlığını erken kazanmış ülkelerde, ismi konmamış olsa bile, daima bir "kalkınma" çabası olmuştur. Örneğin Latin Amerika ülkelerinde sanayileşme hamlelerinin tarihi geçen yüzyılın ortalarına kadar uzanır. Bizde de Tanzimat'tan sonra devlet eliyle fabrikalar kurma girişiminde bulunulmuştu. Bu tarz "sanayileşme" çabaları esas olarak ihracat gelirlerine dayandığı için, plansız hatta bilinçsiz bir şekilde yürütülen bu politikalara "ihracat güdümlü" politikalar denmiştir. Bu gelişimin Latin Amerika ülkeleri açısından tarihçesini yapan bir kuramcısı şunları yazıyor: "Latin Amerika'da ihracat güdümlü büyüme, kabaca, XIX. yüzyıl ortalarında başladı ve 1929 buhranına kadar sürdü. Buradan da 1949 tarihli 'Prebisch Manifestosu'na kadar yirmi yıl daha devam etti ve sonra Latin Amerika'nın resmi doktrini olmaktan çıktı." (70). A.O. Kirschman'ın 1929-1949 arasını bir alt-dönem olarak ele alması sebepsiz değildir. 1929'da patlak veren buhran, zaten az gelişmiş ülkeler aleyhine olan dış ticaret hadlerini daha da dengesiz bir hale getirmişti. Bilindiği gibi bu durum Türkiye'yi de etkilemiş ve alternatif politika uygulamalarına yol açmıştı. Kirschman'ın sözünü ettiği 'manifesto' ise 1949'da "ithal ikamesi"ne dayanan politikalar döneminin başladığını ilan ediyordu.

İthalat ikamesi politikası, iktisadi kalkınmanın kuramsal çerçevesini tartışan iktisatçıları da bölmüş ve Nurkse, Lewis gibi "dengeli büyüme" tezini savunanlara karşı, kalkınmanın ister istemez dengesizlik yaratacağı ve zaten başka türlü gerçekleşemeyeceği fikri ortaya atılmıştır. Bu fikre göre belli bir sektörde, büyük bir projeyle (veya projelerle) yoğunlaştırılan yatırımlar büyük bir itiş ('big push') sağlıyacak ve çevresel arz ve talep mekanizmalarını harekete geçirecektir. Kirschman'a göre bu süreçte öncü rolü yabancı sermaye oynayacak ve ister istemez dengesizliklere neden olacak bu gelişme "dış tasarruf" sağlanmasına da yol açacaktı. (71) Yine aynı yazara göre "ihracatı özendirici politikayla ithalat ikamesi politikası aslında birbirine alternatif oluşturmuyorlar(dı); bunlardan birincisi, ikincisinin pratikte gerçekleşmesinin tek yolu(ydu)." (72) Aynı yıllarda başka bir Amerikalı iktisatçı iktisadi kalkınmayı belli bir hıza ulaşmış bir uçağın havalanması ('take off' aşaması) metaforuyla açıklıyor ve hazırlayıcı dönemlerin çözümlemesini yapıyordu. (73)

İthalat ikamesi politikası 1960'larda ağır eleştirilere uğramaya başlamıştır. Bu politikanın Türkiye'de en bilinçli bir biçimde uygulandığı

yıllarda R. Prebisch (1963) ve Celso Furtade (1968) gibi Latin Amerikalı iktisatçılar, ithal ikamesi politikasının yapay, otarşik ve dünyadan kopuk ekonomilere yol açtığını söylüyorlardı. Daha sonraki gelişmeleri iyi anlamak için bu eleştirileri gözden uzak tutmamak gerekiyor. Burada ekliyelim ki sözkonusu itirazları nakleden Kirschman, ithalat ikamesi konusunda çok daha olumlu bir bilanço çıkarmış ve bu politikanın "başarısızlığını ilan etmenin çok abartma" olacağını; çünkü ithal ikamesi politikasıyla birçok ülkenin yirmi yıl boyunca önemli gelişmeler sağladığını söylemiştir. (74)

1970'lerde kalkınma sorunlarıyla ilgili tartışmalarda ve aranan yollarda "teknoloji" tipleri ve uyumu sorgulaması da ön plana çıkmış ve bu alanda geniş bir literatür doğmuştur. Bu gelişimi bir Fransız iktisatçısı şöyle betimliyor: "Teknolojinin giderek artan karmaşıklığı, o dönemde azgelişmiş ülkelerin çoğunun, teknik yetersizliklerini sadece kendi olanaklarıyla gideremiyeceklerini düşünmelerine yol açıyordu. Ayrıca zengin devletlerin egoizminin ve uluslararası sanayi firmalarının güçlü olma kaygılarının, sanayi teknolojisinde koruyucu bir sistemi beslediği düşünülüyordu. Modern kapitalist uygulamaların engellenmediği, kitlesel boyutlu sermaye transferi talebi, azgelişmiş ülkelerin daha adil bir uluslararası düzenle ilgili istekleri arasında ön planda yer işgal ediyordu." (75) İlginçtir ki bu eğilim uluslararası örgütler tarafından da benimsenmiş ve Türkiye bu tartışmaların cereyan ettiği ilk ülkelerden biri olmuştur. (76) Teknoloji transferi konusundaki tartışma, azgelişmiş ülkelere nasıl bir teknolojinin uygun olacağı konusunda da görüş ayrılıklarına yol açmış ve en ileri teknoloji yanlıları (örneğin A. Emmanuel) ile "uyumlu teknoloji" yanlıları (örneğin C. Furtade) kıyasıya tartışmışlardır. (77)

Şimdiye kadar, kalkınma sorunsalı çerçevesinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmeleri burjuva iktisadı ve uygulaması açısından -ve en genel hatlarıyla- gözden geçirdik. 1980'lerin radikal dönüşümüne geçmeden, tabloyu tamamlamak üzere, aynı dönemde marksist kökenli (veya en azından o iddiada olan) tezleri ve önerileri de hatırlatmak istiyoruz.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerek komünist blok teorisyenleri gerekse batılı marksist iktisatçılar azgelişmiş ülkelerin kalkınma sorununa kayıtsız kalamazlardı. Bu konuda birbirinden farklı iki yaklaşım geliştirmişlerdir.

Kalkınmakta olan ülkelerle ilgili Sovyet tezi, somut gelişmelerin ışığında, XX. Kongrede yapılan açıklamalarda tabanını bulmuştu. Stalin kültüne savaş açılan bu Kongre'de (1956), Lenin'in farklı koşullardaki ülkelerde sosyalizme geçiş yollarının da farklı olacağına dair tezi ön plana çıkarılmıştı. Daha sonraki yıllarda Sovyetler sistemi, sömürgelikten yeni kurtulmuş ülkelere "ulusal demokrasi" rejimini ve "kapitalist olmayan ve sosyalizme götüren kalkınma yolunu" model olarak sunmuştur. (78) Barış içinde birarada yaşama diplomasisinin şemsiyesi altında, bu politika, geniş bir nüfuz ve manevra alanı bulacak, fakat somut çözümlemelere ve belirli toplumsal güçlere dayanmadığı için bir sürü oportünist dalgalanmalara yol açacaktır. En çelişkili örneğini Nasır sosyalizminden, Sedat liberalizmine geçişte bulan bu politika, birçok Afrika ülkesinde, Pakistan'da, Hindistan'da, Baas ve Cezayir sosyalizmlerinde de çelişik gelişmelere zemin teşkil etmiştir. Bununla beraber, "kapitalist ol-

mayan kalkınma yolu"nun objektif bir değerlendirilmesinin henüz yapılmadığı kanısındayım. Bu yöndeki çabalar, günümüzde, 1980'lerin radikal liberalizminin yozlaştırıcı etkileri ve deforme edici optiği altında değerlendiriliyorlar. Bu konuya birazdan tekrar değineceğiz. Burada şunu eklemekle yetinelim ki, "kapitalist olmayan kalkınma yolu" Türkiye'de geleneksel devletçilik yanlılarına ve sosyalistlerin önemli bir kesimine uygun düştüğü gibi, Süleyman Demirel'in muhafazakar yönetiminde Türk-Sovyet işbirliğine yol açan belirli uygulamalara da olanak sağlamıştır.

Sovyet modelini reddeden Batılı marksistler de devrimci hareketin yükseliş yıllarını oluşturan 1960'larda kalkınma konusunu tartışmışlar ve farklı bir yaklaşım getirmişlerdir. Dünya ticaret hadlerini, genellikle hammadde ihracatına dayanan azgelişmiş ülkelerin aleyhine değiştiği olgusundan ('eşitsiz değişim'den) hareket eden bu yaklaşım, "merkez" (metropol)'e karşı "çevre" (periferi) çelişkisine dayanan ve "çevre"nin çıkarlarını korumaya yönelik bir strateji geliştirmiştir. Ülkelerin üretim yapılarından değil de değişim ilişkilerinden hareket eden bu yaklaşım, Üçüncü Dünyacı ideolojinin önemli bir boyutunu oluşturacaktır. Türkiye'de de 1970'lerde epeyce yandaş bulan bu model, 1980'lerde gerek neo-liberalizmin yükselişi gerekse Üçüncü Dünya'daki birçok şanssız gelişme sonucu inandırıcılığını yitirecek, hatta (Fransa'da olduğu gibi) bazı ünlü toplumbilimci ve tarihçiler bildirilerle bu akımı kınayacaklardır.

Türkiye ile ilgili somut çözümlemeye geçmeden, bu genel açıklamamızdan çıkan şu sonucun altını çizmek istiyoruz. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bloklararası bir rekabet alanı haline gelen Üçüncü Dünya'da uygulanmaya konan "kalkınma politikaları", ilhamlarını ister liberalizmden ister marksizmden (Sovyet ve Batılı varyantlarıyla) almış olsunlar, "devletçi" bir politikada somutlaşıyorlardı. Bu politikalar farklı ülkelerin konumlarına göre değişen "kamu sektörleri" yaratmışlardır. Zaman zaman "sosyalizm" ile eşanlamlı ya da en azından uyuşma içinde gösterilen bu sektörler aslında yerel burjuvazileri destekleyici ve siyasal iktidarları yozlaştırıcı bir yönde kullanılmıştır.

Kökeni daha gerilere giden, fakat en "planlı" uygulaması 1962-1980 yılları arasında izlenen "ithal ikamesi" politikası, Türkiye'de yerini 1980'den sonra "ihracat güdümlü" politikaya terketmiştir. Uluslararası planda, daha anlamlı bir biçimde "yapısal uyum" ('Structural adjustment') reformları olarak isimlendirilen bu politika, 12 Eylül askeri rejimiyle desteklenmiş ve Özal'lı yıllara damgasını vurmuştur.

Yapısal uyum politikası, aslında, kalkınmakta olan ülkeleri aşan ve dünya ekonomisinin bütünleşmesini ('küreselleşme') hedef alan neo-liberal politikadır. Fakat kalkınmakta olan ülkeler, sözkonusu bütünleşmeyi sağlamak için çok daha radikal ve sancılı reçetelerle karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye'de de yakından tanıdığımız bu operasyon, daha önceki "devletçi" politikaya tam bir reddiye biçiminde düşünülmüş ve sahneye konmuştur. Bunun araçları, ülkeyi uluslararası rekabete hazırlayacak şekilde, faiz ve döviz kurlarının serbest bırakılması, gümrük hadlerinin tedricen indirilmesi, kamu eko-

nomik sektörünün özelleştirilmesi ve ücretlerin kontrolüdür. Sonunda vahim bir krizle noktalanan bu yeniden yapılanma politikası ülkemiz iktisatçıları tarafından ayrıntılı bir biçimde betimlenmiş ve eleştirilmiştir. (79) Vahşi kapitalizmin kurallarından başka birşey tanımayan ve diğer tüm kuralları yokeden ('dereglementation') bu politikanın toplumsal tahribatı da ayrıca çözümlenmiştir. (80) Sonuç odur ki Batı'da "temiz eller" arayışına yolaçan bu politika, Türkiye'de henüz "kirli eller"in pençesinden kurtulamamıştır. Bu konuda yazılanlara ve herkesin gözü önünde cereyan eden olaylara eklenecek birşey olmadığı için uygulanan devlet yapımız ve siyasal rejimimizle ilgili kısa bir çözümlemesini yapmağa çalışacağız.

TÜRKİYE'DE DEVLETİN YENİDEN YAPILANMASI

1980'lerde dünya düzenindeki dönüşümü değerlendiren marksist bir Fransız iktisatçısı şunları yazıyordu: "1980 yıllarındaki değişimler o kadar büyük oldu ki birçok bakımlardan başka bir kapitalist sisteme, bir çeşit küreselleşmiş devlet liberalizmine geçtik" (81) Bu dönüşüm Türkiye'de siyasal rejimimizin evriminde düşman kardeşler haline gelen iki eski kader arkadaşının isimleriyle simgelenmiştir: Süleyman Demirel ve Turgut Özal.

Aslında Demirel'le Özal'ın gerek siyasal hayata giriş biçimlerinde gerekse formasyonlarında ve dünya görüşlerinde büyük bir benzerlik vardır. Her ikisi de askeri bir darbenin yarattığı siyasal kadro boşluğundan yararlanarak yükselmişler, her ikisi de mühendis formasyonlarıyla "inşacı" bir retorik kullanmışlardır. Aralarındaki en önemli fark, kariyerlerinin, ellerinde olmayan nedenlerle uluslararası kapitalizmin farklı aşamalarına rastlamasından kaynaklanıyor.

Demirel, özel teşebbüsçü söylemine rağmen devletçi (82) ve "ithal ikameci" bir kalkınma politikasının uygulaycısıydı. Ancak Demirel'in devletçiliği ne demokratik ne de halkçı nitelikte olmuş, daha çok günümüzde "popülist" olarak nitelenen demagojik politikaların bir varyantını oluşturmuştur. Günümüzde neo-liberal söylemin terörü altında, gerçekten halkçı özlemler de "popülist" olarak damgalandığından bu konuda küçük bir açıklama gerekiyor.

Popülist politikalar, oy kaygısıyla halk sınıflarının taleplerine doğrudan karşı çıkamayan iktidarların, bunları görünüşte karşılayan önlemlere (ücret artışları, destekleme alımları v.b.) başvuran, fakat bütçe açıkları ve enflasyonla halkın bir cebine koyduğunu öbür cebinden alan politikalardır. Böyle bir politika 1950'lerde Arjantin'de Peron'a, Türkiye'de Menderes'e hatırı sayılır bir karizma sağlamıştı. Menderes, enflasyonist politikasının kurbanlarına, suçlu olarak "muhtekir tüccar"ları gösteriyor, Milli Korunma Kanunu'nu yürürlüğe koyuyor, yapay "vatan cepheleri" kuruyor; Peron ise talihsiz "descamidos"lara Amerikan emperyalizmini işaret ediyordu.

Demirel yönetiminin 1980'e kadar süren ilk döneminin demokratik bilançosu ne olmuştur? Bu konuda tablonun tamamen olumsuz olduğu kanısındayım.

1960'lı yıllar Türkiye'de "sol"un çeşitli varyantlarıyla yükseldiği yıllar oldu. CHP'nin "aşırı sola duvar örmek için", "ortanın solu" temsilciliğini üstlendiği bu yıllarda AP'nin stratejisi, T.C.K.'nın 141 ve 142. maddelerini hiç ödün vermeden uygulatmaya yönelmişti. Sınıf diktatörlüğü kurmak için propaganda yapmayı ve örgütlenmeyi şiddetli cezalarla yasaklayan bu maddeler o dönemde devamlı tartışma konusu olmuş ve birçok yayına vesile teşkil etmiştir. Bu konuda egemen sınıf sözcülerinin savunması şöyle ifade ediliyordu: Bir rejimin demokratik sayılabilmesi için mutlaka bir komünist partisine gerek yoktur. Birçok batılı ülkede de fiilen (ya da hukuki engellemelerle) komünist partileri yoktur. Ayrıca iktidara geldikleri taktirde özgürlükleri kaldıracak olan siyasal akımlara örgütlenme özgürlüğü verilemez. Bu mantık, özellikle SSCB çöktükten sonra bugün birçok kimseye inandırıcı gelebilir. Oysa o dönemi yaşayanların iyice bilmeleri gereken -fakat çoğu kez bilmezlikten geldikleri- başka bir gerçek vardır. O da şudur: Tarihi ve jeostratejik nedenlerle soğuk savaşı bunaltıcı bir yoğunluk içinde yaşayan Türkiye'de "komünist"in sarih bir tanımlaması yapılmamıştı. Bu bağlamda, demokratik geleneklerden yoksun ve güvenlik elemanları iyi eğitilmemiş bir ülkede yıllar boyu bir antikomünist histeri yaşanmıştır. Bu baskı kimilerini suskunluğa iterken, özgürce örgütlenip demokrasiye entegre olamayan bir sürü genci de illegal eyleme ve şiddete doğru yöneltmiştir. Böylece iç ve dış tahrikçi ajanların serbestçe çalışma olanağı bulduğu bu ortam, ulusal çapta "destabilisation"a da hazır hale gelmiştir. Askeri darbe fikri ve özlemi böyle bir ortamda filizlenmiş ve 12 Mart 1971 darbesi bu ortamda gerçekleştirilmiştir. Burada yakın tarihimizin, henüz belleklerden silinmemiş olan bazı hazin sahifelerini anlatacak değilim. Kısaca şunu söylemek istiyorum. Türkiye'de askeri darbeler, o zamanlar iddia edildiği gibi özgürlüklerin aşırılığından değil, yokluğundan kaynaklanmıştır. Çok partili hayatta Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri sadece "sınıf diktatörlüğü"ne karşı değil aynı zamanda sosyal demokrasiye ve birçok hallerde düpedüz demokrasiye karşı kullanılmıştır. 12 Mart ve 12 Eylül cuntalarının "kurunun yanında yaş da yanar" mantığıyla hapishanelere doldurduğu insanlar arasında ortanın solunda bile sayılamayacak bir sürü insan da yer alıyordu. Yurdun dört bucağında estirilen devlet terörü, hep "demokrasi" adına yapılmış, fakat sadece ülkenin demokratik bir kültür ve espriden ne kadar uzak olduğunu göstermiştir.

12 Mart 1971 askeri darbesi, biçimsel olarak, AP iktidarına karşı yapılmıştır. Ancak burada bir yanlışlığa düşmemek gerekiyor. 12 Mart muhtırasıyla, sonradan sık sık söylendiği gibi Başbakan Süleyman Demirel "şapkasını alarak" gitmemiştir. Parlamento feshedilmediği için, parti grubunun lideri olarak Meclis'te kalmış ve bir takım yapay hükümetlerin ve sıkıyönetimlerin zulmüne ortak olmuştur. Bu durum, derece derece, diğer partiler için de sözkonusudur. Fakat hükümeti oluşturan ve bir güç gösterisi karşısında halkın oyuna ihanet eden çoğunluk partisinin sorumluluğu elbette ki farklı bir düzeydedir.

12 Mart askeri rejimiyle işbirliğinde Türk demokrasisinin değişmez

figürlerinden olan ve ona bir ölçüde damgasını vuran Süleyman Demirel'in kişisel yeri ve rolü ne olmuştur? Eski AP b aşkanı, 1 2 Eylül rejimini de -doğrusu çok daha güç koşullarda- atlattıktan sonra, şu anda ülkenin en yüce makamını işgal ettiğine göre, bu soru üzerinde düşünmeliyiz.

Başbakan Demirel siyaset söyleminde daima demokrasinin, ulusal iradenin ve özgürlüklerin önemini vurgulamış ve dikta yönetimlerini lanetlemiştir. O kadar ki "sokaklar yürümekle aşınmaz" gibi bazı sözleri aşırı bir hoşgörü örneği sayılmış ve sert bir rejimden yana çevreleri kızdırmıştır. Fakat işin özüne eğilinirse durumun farklı bir yönü gözden kaçmaz.

Demirel'in siyasi yükselişinin başlayışı, Türkiye'de uzun bir suskunluk döneminden sonra marksist sol fikirlerin de sesini duyurmaya başladığı yıllara rastlıyordu. Bütün dünyada yükseliş içinde olan ve halkların özgürlük ve refah özlemlerine yanıt vermeye çalışan sola, sağlıklı bir teşhis koymak gerekiyordu. Sola karşı olan devlet adamlarının da, ülkede demokrasinin geleceği açısından, bu konuda açık ve cesur bir tavır alması bekleniyordu. Sol kanadı olmayan bir demokrasi tasavvur edilemezdi ve bütün siyasal akımlar Anayasa'nın himayesinde parlementer sistemle bütünleştirilmeliydi. Süleyman Demirel bunu yapmamış, bu yönde en küçük bir çaba sarfetmemiştir. Tek parti döneminden bir "polis devleti" çekirdeği ve boğucu bir antikomünist ideoloji devralan genç ve tecrübesiz bir devlet adamını böyle riskli bir atılımda bulunmadı diye suçlamak haksızlık olabilir. 1960'larda Süleyman Demirel gerçek bir demokrasi öncülüğüne ne fikren ne de liderlik yetenekleri açısından hazırdı. Süleyman Demirel'i o dönemin en antidemokratik uygulamalarından sorumlu kılan husus, aslında yapılması gerekenlerin tam aksi yönde bir tutum takınmış olmasıdır. Bu tutum nedir?

Bu tutum, daha önce de işaret ettiğim gibi, bütün ilerici akımları "sol" başlığı altında toplayarak Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerine hedef göstermekte somutlaşmaktadır. Türkiye'de sosyalist milletvekillerinin ilk kez parlamentoya girdikleri 1965 seçimlerinden birkaç ay önce Demirel şunları söylüyordu: "Sol cereyanlar geniş çapta halkımızı huzursuz ve tedirgin etmektedir. Ne isterler? Sol cereyanların maksadı malumdur. Bütün düzeni değiştirmek. Bunu reformculuk ve ilericilik kisvesi altında yapmak isterler. Metotları yalan, iftira ve tezvirdir. Maksatları karalama, kirletme ve sindirmedir." (83) Bu uslup demokrat bir devlet adamına yakışan bir uslup olmaktan uzaktır. Türkiye solunu daha da radikalize eden, anayasal konumunu korumak isteyen bir partiyi (84) töhmet altında bırakan ve giderek ülkedeki "destabilisation" ortamını da hazırlayan bir tutumdur. Kaldı ki Demirel bununla da kalmamış, CHP'nin, amacını daha önce belirtmiş olduğumuz "ortanın solu" sloganına da çatmış ve bu parti hakkında şunları söylemiştir: "(CHP) memlekette sol cereyanları önleyeceğiz diye solun dizine oturmuş ve bu cereyanları teşvik etmiştir." (85) 1969 seçimleri arifesinde söylenen bu sözler CHP gibi bir partiyi adeta "illegal" ilan etmektedir. Yine aynı konuşmalarında, AP lideri, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya vb. gibi devletlerin anayasalarından maddeler okuyarak, CHP'nin toprak reformuna yönelik "toprak işleyenindir" sloganının komünist bir slogan olduğunu

kanıtlamaya ve CHP ideolojisini "halk demokrasileri" ile aynı paralelde göstermeye çalışmıştır. (86) Bütün bunlar Demirel'in "demokrasi" konsepsiyonunun sınırlarını da göstermektedir. Bu tek kanatlı demokrasi anlayışı 1971 darbesinin ortamını hazırlamakta ve sonuç olarak da 1961 anayasasının sağladığı hak ve özgürlüklerin bir ölçüde budanmasında rol oynamıştır. Daha da kötüsü 1971 darbesi, 12 Eylül darbesinin genel provasını teşkil etmiş ve Türk siyasal hayatını silahlı kuvvetlerin vesayeti altına götüren bir süreci başlatmış ya da hızlandırmıştır. Bu vesayetin en önde gelen mağdurlarından biri de bizzat Süleyman Demirel'in kendisi olacaktır.

12 Eylül 1980 darbesiyle beraber Türkiye'de yeni bir dönem açılmıştır. Bu dönemin uluslararası kapitalizmin "yapısal uyum" stratejisine uygun iktisadi önlemler paketi, "24 Ocak kararları" olarak Özal denetiminde zaten ilk ifadesini bulmuştu. Daha sonra yeni bir parti örgütleyerek iktidara da yerleşen Turgut Özal, "yapısal uyum" politikasını yeni bir siyasal yapılanma felsefesiyle de pekiştirmeye çalışmıştır.

Süleyman Demirel'in, 1961 Anayasa'sının kurduğu kurumsal yapı ile fazla bir sorunu yoktu. Mevcut düzeni ve bunu koruyan kanunları mümkün olduğu kadar tutucu bir biçimde yürütmeye ve uygulatmaya çalışıyordu. Buna karşılık Turgut Özal, bu konudaki yalnızlığına ve kuramsal alandaki yetersizliğine rağmen, "yapısal uyum"u siyasal planda da tamamlama çabasına girmiştir. Aslında bir askeri vesayet tasarımına göre hazırlanmış 1982 Anayasası, yürütme organını güçlendirerek, Türkiye'yi de sarmakta olan neo-liberal dalgaya kapıyı aralıyordu. Örneğin 1971 anayasa değişiklikleri ile hükümete "kanun hükmünde kararname" çıkarma yetkisi veren maddeleri, 1982 Anayasası, kullanım olanaklarını genişletmek yönünde değiştirerek bazı temelleri atmıştı. Özal döneminde bol bol kullanılan bu yetkiler hükümet başkanının siyasal felsefesinin biçimlenmesinde rol oynamışlardır. Burada belirtelim ki "kanun hükmünde kararname" sistemi "yapısal uyum" politikalarının uygulanması için Üçüncü Dünya'da, özellikle Latin Amerika'da genel bir kabul görmüştü. Arjantin'de Carlos Menem, kamu mülkiyeti özel mülkiyet ilişkilerini yeniden düzenleyen yüzlerce kararname imzalamış ve örneği Salinas, Fujimori gibi başka liderler tarafından izlenmişti. (87)

Aslında Turgut Özal'ın, hayli ilkel olsa da, iktisadi politikasıyla uyum halinde bir devlet felsefesi vardı. İktisadi düzeni değiştirmek istediği için kendisini "devrimci" olarak görüyordu. Fakat bulunduğu kampta bu sözcük tamamen değer kaybına uğradığı için "reformcu" sıfatını kullanmıştır. Özal'a göre "İsmet İnönü, bir nevi son Osmanlı paşasıdır. Atatürk ise, statükoyu değiştirmeye çalışan reformcudur." (88) Kendisi (eğer daha iddialı şeyler düşünmüyorduysa) Atatürk'ün izindeydi ve önce ekonomik yapımızı değiştirecekti. 1981 Kasım'ında İzmir'de topladığı İktisat Kongresi'nde "ihracatı sadece ürettiklerimizi dış pazarlarda satabilmek şeklinde değil, ülkemizin kapalı ekonomiden vazgeçerek topyekun dış aleme açılması olarak anladığı(nı)" (89) belirtiyordu. Bu fikir "küreselleşme" ve "yapısal uyum" politikasının da en basit ifadesidir.

Turgut Özal siyasi felsefesini güçlü (daha amiyane deyimle 'iş bitirici') yürütme organı üzerine kurmuştu. Kendisine göre ne sağdaydı, ne de solda! Bu pozisyonunun tarihi kökenlerini de aramış ve şu yorumu getirmişti: "Türk demokratik siyasi hayatında iki ekol var... Biri Cumhuriyet Halk Partisi, diğeri Demokrat Parti... İkisi de İttihat ve Terakki kaynaklı... Biri sağ, biri de sol kanadı İttihat ve Terakki'nin... Biri liberal, biri devletçi... Oysa biz Anavatan'la bu iki ekolün dışında, yeni bir çizgi koyduk. Başarı da kazandık.. Demek ki, Allah, Türkiye'ye yeni bir kapı açmaya karar verdi.." (90) Burada Özal'ın özgün olma iddiasıyla kaderciliğini yanyana buluyoruz.

Turgut Özal ülkenin idari yapısıyla da ilgili çözümler getirmiştir. Dönemin uygulamalarını daha yakından yansıtan ve etkileri günümüze de taşan (hatta kopyacılar da bulan) bu görüşlerini de kısaca nakletmek istiyorum.

Turgut Özal daha iktidara gelirken anayasal bir sorun yaratmış ve bu soruna bulduğu çözüm şekliyle bu alandaki tutumunu açıkça ortaya koymuştu. Bunu kendisi şöyle anlatıyor. 12 Eylül darbesinden sonra kurulacak hükümette Özal'a dış ilişkilerle görevli devlet bakanlığı teklif edilmişti. Oysa kendisi başbakan yardımcılığını buna ek olarak Maliye ve Ticaret Bakanlıkları'nı istemiştir. Olayın gelişimi, Özal'ın ağzından şöyle olmuştur: "Feyzioğlu rahmetlinin ilk reaksiyonu, bu isteklerimin anayasaya aykırı olduğunu söylemek oldu. Ben güldüm.. Dedim ki, 'işte kumandanlar burada. Hemen birşey çıkartıverirler'. Nitekim çıkardılar da... 'Bizim çıkardığımız kanunlar Anayasaya aykırı olursa, Anayasa değişmiş farzolur' dediler." (91) Gerçek siyasal kariyeri böyle başlayan bir insanın daha sonraları "anayasayı delmek"ten sözetmesinde herhalde şaşılacak birşey yoktur.

Özal iktidarı askeri rejimle zımni bir işbölümüne dayanmıştır. Düzeni korumak, toplumsal talepleri bastırmak işlevi askerlere, iktisat politikası ve bununla uyumlu dış politikayı yürütmek işlevi de Özal'a düşmüştür. 1987'de dahi askerler, bir çeşit kemalist ortodoksi içinde, Özal'ın hükümet kurma yetkisini bile denetlemişlerse de (92) Özal bu işbölümünden memnun kalmış ve en küçük kıpırdanışlarda "12 Eylül öncesine dönmek isteyenleri" kamuoyuna şikayet etmiştir.

Turgut Özal kendine düşen alanda "bürokratik geleneği" temsil eden "Mülkiye ekolünü" (93) tasfiye ederek otoriter bir mekanizma kurmaya çalışmış, kanun hükmünde kararnameleri de kullanarak Başbakanlık'ı bir "hizmet bakanlığına" hatta bir "süper bakanlığa" dönüştürmüştür. (94) Böylece iktisadi alanda tam bir liberalliği benimseyen T. Özal siyasal alanda hiç de liberal olmamıştır.

Özal'ın disiplinli bir tabanda uyguladığı "yapısal uyum" politikası, benzer birçok ülkede olduğu gibi bir moral çöküntüyle beslenerek yürütülmüş ve yolsuzluk söylentileri (ve dosyaları) çığ gibi büyümüştür. Özal'ın yönetim felsefesinin de bunu kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Bu felsefeyi Özal şöyle özetliyordu: "Devlet sistemini Fransa'dan almışız... idareye Mülkiye ekolü hakim... Yıllardır, Maliye'de, İçişleri'nde ve Dışişleri Bakanlığı'nda bu statükocu zihniyet hakim. Bundan ötürü mekanizmalar da işlemiyor. Herşey tersine ku-

rulmuş. En iyi, en kaliteli adamlar, devlette, müfettiş olarak kullanılıyor.. Orta halli, orta karar insanlar ise icrada. Sonuçta ne devlet kendi memurlarına, ne de vatandaşlarına güveniyor. Kabiliyetli ve kuvvetli müfettişler orta karar memurların çalışmasını zorlaştırıyor.. Herkes bir hata yapmaktan yahut sorumluluk almaktan korkuyor." (95) Teftiş sisteminden nefret eden bu zihniyet, daha sonra "benim memurum işini bilir" cümlesinde ifadesini bulacaktır. (96)

Türkiye'de 1980'li yıllarda daha çok "dışa dönük iktisadi gelişme" olarak isimlendirilen yapısal uyum politikasını, mimarı ve başlıca sorumlusu ağzından özetlemeye çalıştım. Bu politika T. Özal tarafından da 1992 İzmir İktisat Kongresi'nde son kez açıklanmıştır. Tarihi bir belge niteliğindeki bu konuşmasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal şunları söylüyordu: "1980'li yıllar bütün dünyada 'ortak bir kanaatler bütününden' yani devletçi doktrinlerden, 'yeni bir bütüne' devletçilik karşıtı mücadeleye girişildiği yıllardır... Yeni görüşte devlet kavramının da mutasyona uğraması kaçınılmazdı. "Daha sonra bireye ve bireysel servete dayanan "güçlü bir devlet"in (97) savunmasını yapan Özal şunları da ekliyordu: "Ekonomik kalkınma sürecinde devlet fertle rekabete girmez, tersine ona gelişmesini, kalkınmasını kolaylaştıran akılcı hizmetleri sunar. **Devlet böyle bir yapılanmaya gitmelidir..**" (98) Burada ilginç bir noktayla karşı karşıyayız. Demek ki "çağı doğru okuduğunu" söyleyen Özal devlet aygıtından, gerçekleştirdiği yeniden yapılanmayı yetersiz buluyor ve daha radikal bir düzenleme istiyordu. Özal bunu gerçekleştirecek oyları elde edemediği gibi, bizzat kendi kurduğu partide de iktidarı kaybetmiştir. Aslına bakılırsa yukardaki konuşma yapılırken, yani 1990'lı yılların başlarında dünyada yeni bir rüzgar esmeye başlıyor, neoliberal akımın olumsuz yönleri su yüzüne çıkıyor ve "yapısal uyum" reçetelerinin uluslararası kapitalizmin krizini çözmek şöyle dursun, palyatif önlemlerle derinleştirdiği ortaya çıkıyordu.

T. Özal "çağı doğru okumak demek, Türk ekonomisini dünyadaki mukadder gelişmeleri göğüsleyebilecek donatıma kavuşturmak, dünyanın gidişatına senkronize etmek demekti" (99) diyordu. Bu konuda yaptığı şey Türk ekonomisini daha çok uluslararası kapitalizmin spekülatif gidişatına "'senkronize" etmek olmuştur. Kendi liberal mantığı içinde devlet sektörünü sağlıklı bir biçimde yönetmek ve bu çerçevede özelleştirmeler yapmak yerine uluslararası borç ve kredi mekanizmalarına işlerlik kazandırmayı yeğleyen bu politika, sonunda, 1989 Ağustos'unda çıkarılan 32 sayılı kararla Türkiye'yi "gazino" ekonomisine bağlamış ve ücret artışlarını artık önleyemeyen bir iktidar, Başbakan Tansu'nun deyimiyle "sıcak para" lehine bir "saadet zinciri" yaratmıştır. Bu konuda 1994 buhranının ve sürekli buhran potansiyelinin yorumu için okuyucularıma iktisat uzmanlarımızın çözümlemelerini öneriyorum. (100) Siyasal yapılanma planındaki gelişmeler ise ANAP Genel Kongresi'nde, 1991 Haziran'ında Turgut Özal'ın ve aynı yılın Ekim ayında yapılan seçimlerde ANAP'ın kaybetmesi ile yeni bir döneme girmiştir. Turgut Özal'ın ölümü, Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı seçilişi ve DYP Olağanüstü Kongresi'nde (Haziran 1993) Tansu Çiller'in parti başkanlığına ve oradan da başbakanlığa gelişi ile ise halen içinde bulunduğumuz "Özal'sız bir Özalcılık"

dönemi başlamıştır. Sanıyorum ki, Hegel'in tarihte iki kez tekrarlanan olaylar hakkında yaptığı gözlem, burada da geçerlidir.

SONUÇ : GELECEĞE (KORKULU) BAKIŞ...

"Demokrasi romansını kayıp mı ediyor?" Yazımızın başında naklettiğimiz bu soruyu gündeme getiren Michael Kinsley, 1980'li yıllarda "aydınlık otaritarizmi"nin yükselen değer olduğunu söylüyor ve buna en iyi örnek olarak da Çin'i gösteriyordu. Öyle sanıyorum ki, daha önce verdiğim bilgiler çerçevesinde, bu konuda (geçici) bir sentez denemesine girişebiliriz. Ancak burada izlenecek yöntem, siyasal rejimlerdeki dönüşüm ve krizleri, uluslararası kapitalizmin konjonktürel, hatta yapısal değişiklikleri bağlamında değerlendirmek olmalıdır.

Kapitalist sistem İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük bir yıkıntı halinde çıkmıştı. Savaşa son anda giren ve onun yükünden büyük ölçüde kurtulan ABD, sağladığı muazzam sermaye birikimiyle Avrupa'yı da kalkındırmak ve kendine yeni pazarlar yaratmak zorundaydı. "Demirperde" diplomasisi ile yürütülen bu program Marşal Planı ve Truman Doktrini gibi girişimlerde ifadesini buldu.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda oluşan blokların rekabet alanı haline gelen azgelişmiş ülkelerde genellikle "devletçi" bir kalkınma politikası izlendi. Bu devletçiliğin teorik temelleri ve dozu ülkelere göre değişiyordu, fakat kimse "laisser faire" politikasından yana değildi. Uygulanan kalkınma politikaları "ithal ikamesi" kılavuzluğunda, genişliği ülkelere göre değişen "kamu sektörleri" yarattılar. Aynı politikayı çerçeveleyen siyasal rejimler ise ya demokrasi arayışları içinde bocalıyorlar ya da otoriter bir yapı oluşturuyorlardı. Anglo-sakson siyaset bilimcilerin "vesayetçi demokrasi", "pretoryanizm" gibi kavramlarla çözümlediği bu rejimlere Türkiye, Hindistan, Meksika, Filipinler gibi ülkeler örnek gösteriliyordu. Amerikalı iktisatçı W.W. Rostov kalkınmayı hazırlayan aşama ('take off'u başlatan birikim) için otoriter mekanizmaları daha uygun görmüştü ve bu konuda verdiği örnekler Japonya'da Meiji rejimi ve Türkiye'de kemalist tek parti mekanizması ile Sovyet komünist parti sistemleriydi. (101) Oysa, Rostov kitabını yazarken asıl ilginç gelişme Güney Kore'de cereyan ediyordu. Huntington'a göre Güney Kore, komünist parti modelini kapitalist kalkınma amacıyla -ve başarıyla- kullanıyordu. Sovyetler Birliği'nin aynı yıllarda geliştirdiği "kapitalist olmayan kalkınma yolu" ise Mısır, Cezayir ve bazı Arap ülkeleri ile Irak, Suriye gibi "Baas sosyalizmi"ni uygulamaya koyan ülkelerde gerçekleştirilmeye çalışılıyordu.

1970'ler ara yıllar oldu. 1971'de Amerikan dolarıyla altın arasındaki bağ koparılmış, 1973 ve 1978'de iki büyük "petrol krizi" yaşanmıştı. Petrol ülkelerinde biriken yüzmilyonlarca dolar, bu ülkelerin ekonomileri bunları massedecek yapıya sahip olmadıkları için "recyclé" olmuş, yani uluslararası bankalar kanalıyla kapitalist sistemle bütünleşmişti. Batı ekonomilerinin dur-

gunluğa girdiği bir dönemde, banka sistemi ister istemez bunların önemli bir kısmını riskli ülkelere (özellikle birçok Latin Amerika ülkesine) kanalize etti.

1970'lerin uluslararası planda tayin edici rol oynayan ikinci önemli olayı da 1978'de Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi ile başladı. ABD o kadar ürktü ki, elinden İncil'i düşürmeyen başkan Carter bile Pentagon'un kredilerini artırdı ve Sovyetler Birliği'ne buğday ve teknoloji satışına ambargo koydu. Reagan'ın 1983'de başlatacağı "yıldızlar savaşı" programına yol açılmıştı. 1982'de de başta Meksika olmak üzere bazı Latin Amerika ülkeleri borçlarını ödeyemez hale geldiler.

Uluslararası kapitalizmin stratejisi bu koşullarda değişti. 1980'lerin başında Margaret Tatcher'in "City'nin Big Bang'ini hazırlamak üzere" (102) tüm sermaye hareketlerini özgürleştirmesi, Reagan-Volcker çiftinin "yıldızlar savaşı"nı bütçe açıkları ve hazine bonoları satışıyla finanse etmeye başlamasıyla biraraya gelince "yapısal uyum" politikası fiilen başlamış oluyordu. Yapısal uyum politikası ve bunun yarattığı mali sermaye liberalizmi uluslararası planda "spekülatif balon" denilen muazzam fonların serseri mayınlar gibi dolaşmasına, zayıf ekonomilerde büyük tahribat yapmasına ve yeni-sömürgeci bağlantılar kurmasına yol açtı. ABD'de bu çerçevede değerlendirilen fonlardan sadece emekli fonlarının altı trilyon dolar civarında olduğunu söylemek düşündürücü değil midir?

Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve büyük fonların yüksek faizlerden yararlanmak üzere kısa vadeli işlemlere girişmesi yeni kontrol sistemleri gerektiriyordu. Yeni dönemde güçlenen Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kurumlara destek olarak, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin durumlarını değerlendiren ve not veren kurumlar da güç kazandı. Moody's ve Standard and Poors gibi kuruluşların "rating diktatörlükleri" (103) bir sürü hükümetin korkulu rüyası haline geldi. 1993'de kamu açıkları ve Kürt sorununun bunu daha da vahimleştirici perspektifi bağlamında Türkiye'nin notunun iki kez düşürülmesi 1994 krizinin nedenlerinden birini teşkil etti. Son ikiyüz yılda dünyada sanayileşmenin genellikle sıfır (bazan menfi) ya da çok düşük faizlerle gerçekleştiği gözönünde bulundurulursa değişimin ne kadar radikal olduğu anlaşılır. Burada belirtelim ki son yedi yıl içinde mali sermayenin yıllık getirisi ABD'de % 8, Batı Avrupa'da % 7, Japonya'da % 2 iken, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu "doğuş halindeki pazarlar"da % 20'nin biraz üstünde oldu. (104) Hatta Meksika ve Türkiye gibi ülkelerde "saadet zinciri" zaman zaman % 50 faiz sağladı.

1960'lı yıllarda daha önceki dönemin kısır tartışması çemberi kırılmış, Türkiye'nin dünyadaki yeri hakkında ciddi olarak düşünülmeye başlanmıştı. Artık kimse, 1950'lerde olduğu gibi, Kıbrıs'ın İngilizlerin, Cezayir'in Fransızların olduğunu söyleyemezdi. Batıda yükselen marksizm, Vietnam savaşı, Üçüncü Dünya ülkelerinin antiemperyalist kamplaşmaları, "Türk demokrasisi'nin hiper-tanzimatçı söylemini çürütmüş, hukuken Batı'nın, fakat sosyo-ekonomik açıdan Üçüncü Dünya'nın bir parçası olan Türkiye'nin çelişik durumunu gözler önüne sermişti. Bu ortamda Türkiye'de marksist sol

bir çığ gibi büyüdü. Kısa zamanda işçi sendikaları, öğrenci ve öğretmen dernekleri, meslek odaları (barolar, mimar ve mühendis odaları, tabib birlikleri vb.), hatta güvenlik kuvvetleri içinde radikal sol eğilimli gruplar oluştu. Oluşmakla kalmadı, bunlar giderek temsil ettikleri toplumsal kesimlerin en güçlü temsilcilikleri haline geldiler. Türkiye elitinin kremasını ilgilendiren bu yeni duruma tutucu iktidar partilerinin yeni bir tutumla yaklaşması gerekiyordu. O zamana kadar paranoyak bir saplantı ile uygulanmış olan T.C.K.'nun 141 ve 142. maddelerini değiştirmek, hatta yürürlükten kaldırmak. Bir ülke en güzide evlatlarından, sayıları yüzbinleri geçen bir kesimi "vatan hainliği" töhmeti altında bırakamazdı. Ne yazık ki yapılan bu oldu ve Türk demokrasisinde dinamizm ve özlü tartışma konuları getirecek bir kesimin hukuki sistemle bütünleşmesine izin verilmedi. Tam tersine bunlar, devlet medya sisteminin bir polis medyası gibi çalıştığı bir ortamda illegaliteye itildiler. Sovyet sisteminin çökmüş olduğu günümüzde, geriye bakılarak, yapılan şeyin pek o kadar da yanlış olmadığını düşünenler çıkabilir. Bu konuda iki yanıt verilebilir. Birincisi 1960'larda Türkiye'de yükselen marksist solun önemli bir bölümü Sovyet modelini reddediyor ve kemalist bağımsızlığın uzantısında özgür ve adaletçi bir düzen arayışı içinde bulunuyordu. Bunlar devamlı baskı ve karalama kampanyası altında şiddet yöntemlerine itildiler. Belirtilmesi gereken ikinci husus da şudur. Sovyet modeline sempati duyanlar da, bu sistemin çöküşünden sonra, Batı'daki komünist partileri gibi yeni arayışlar içine girecekler Avrupa'da düzenle bütünleşen sosyal demokrat partilerden farklı bir biçimde muhalefet alternatifleri oluşturmağa çalışacaklardı. Türkiye'de bu yollar tıkanmış, sadece köktendinci ya da Türkçü almaşıklara meydan boş bırakılmıştır. Aslında sorunun belki de bunlardan da önemli bir boyutu daha var. O da 1970'lerde Kürt sorununun ortaya çıkış şekliyle ilgilidir.

Kürt sorunu 1970'lerde, etnik bir sorun olarak değil, Türkiye solunun adaletçi bir düzen arayışı çerçevesinde ortaya çıkmıştı. Bugün sık sık sözü edilen "demokratik çözüm" yukarıda betimlediğimiz koşullarda gerçekleşme potansiyeline sahipti. Sol, bütünüyle, kollektif bir cezalandırmaya uğrarken Kürt kökenliler, özellikle 12 Eylül darbesinden sonra, özel bir muameleye tabi tutulmuşlar ve Türk milliyetçiliği giderek yaygınlaşan bir Kürt milliyetçiliği yaratmıştır.

Kısaca 1970 yılları Türkiye için kaybolmuş yıllardır. Bu yıllarda "Türk demokrasisi", Güney Kore'nin zulmünü uygulamış, fakat kalkınmasını sağlıyamamıştır. 12 Eylül rejimi ise, aynı hatayı daha da acımasız yöntemlerle yinelemiş ve Türkiye'yi bugünkü vahim kriz içine sürüklemiştir. 1980'ler ise "yapısal uyum" politikalarının uygulandığı "küreselleşme" yılları oldular. Bu konuda söylenebilecek şeyleri, en genel planda, daha önce söylemiş bulunuyorum. Sonuç olarak şunları eklemekle yetineceğim.

"Yapısal uyum" politikası, Türkiye'de, Turgut Özal tarafından, silahlı kuvvetlerin himayesinde ve plansız programsız bir biçimde uygulandı. Türk ekonomisi, sanayiyi güçlendirici ve rekabete hazır kılıcı önlemler alınmadan ve kamu sektörüne bir çeki düzen verilmeden faiz, döviz ve sermaye serbestisi ile dış dünyaya açıldı. Rasyonel bir devlet anlayışına adeta bir allerji duyan

ve bunu tüm eylem ve sözlerinde ifade eden Turgut Özal, iktisadi geleceğimiz açısından olağanüstü bir önem taşıyan 32 sayılı kararı da tam bir vurdumduymazlık içinde aldı. Bu konudaki açıklamasını beraberce okuyalım: "1989 Mart'ına gelmeden altın ithalatı serbest bırakıldı. 1989'da konvertibiliteye gittik... En çok hücuma uğradığımız enflasyonun arttığı dönem olan 1988-89'da, hatta mahalli seçim mağlubiyetini aldıktan sonra, inanılmaz derecede o söylediğimiz icraatı yaptık. Yani korkmadan yapılan icraat. Bugün Türkiye bir noktaya gelmişse o riski alabilmektendir. Bu riski almak çok zor. Bizim gibi biraz gözü kara adam lazım." (105) Görüldüğü gibi, Turgut Özal dünya ve Türkiye ekonomisi hakkında sağlıklı bir çözümleme gerektiren bir hayati konuda "gözü kara bir adamın aldığı risk"ten sözetmektedir. Bugün bu politikanın sonuçlarını milletçe yaşıyoruz. Yine böyle bir politikadır ki günümüzde Meksika gibi bir ülkeyi, **Fortune** dergisinin deyimiyle "satışa hazır" bir ülke haline getirmiştir.

Aslında kısa vadeli, spekülatif sermaye akımlarını kontrol eden birçok ülke vardır. Şili ve Uzakdoğu ülkelerinin birçoğu bu kontrolü devamlı uygulamaktadırlar. Ayrıca bu kontrollerin dünya çapında yaygınlaştırılması eğilimi giderek ağırlık kazanmaktadır. (107) Kaldı ki 1990'larda neo-liberal kasırga dinmiş, rasyonel devlet müdahaleciliği ve bu yöndeki önlemler yeniden gündeme gelmiştir. Bugün Türkiye başbakanı şuursuzca "Demir Lady"yi taklide çalışırken, Anglo-sakson istatistik enstitüleri İngiltere'de Tatcher'li yılların ağır bilançosunu çıkarmışlardır. Buna göre İngiltere'de halkın en müreffeh % 20'lik diliminin milli gelirden aldığı pay, 1979 -1992 arasında % 35'den % 43'e çıkmış, % 60'lık orta sınıf ve fakir halkın payı ise % 42'den % 34'e inmiştir. Bunun dışında İngiliz sanayi üretimi 1992'de, 1979'daki seviyesine düşmüş ve ülkelerdeki ücretler Avrupa Birliği ortalamasından uzaklaşarak Tayvan ve Güney Kore ortalamalarıyla eşitlenmiştir. (108) Kısaca İngiltere, A.B. içinde, Alman Hristiyan Demokrat Partisi'nin raporunun da gösterdiği gibi, ikinci sınıf ülkeler arasına düşmüştür. Türkiye gibi, İngiltere'yle ortak referansı olmayan bir ülkede ise, rejimin "Cezayir'leşmesi" ihtimali tartışma konusudur.

Yapısal uyum politikası, kalkınmakta olan ülkelerde, 1960'larda tartışma konusu olan ve yer yer uygulanan "güdümlü demokrasi"yi yeniden gündeme getirmiştir. "Asyalılık" adı altında sunulmakla beraber Latin Amerika'ya kadar geniş bir sahada hayat sahası bulan "güdümlü demokrasi", Türkiye'de 1989 seçimlerine kadar belli bir ölçüde uygulanmıştır. Dini ve milliyetçi duyguların seferber edildiği bir ortama ihtiyaç duyan bu "demokrasiler", Türkiye"de sözde "laik partileri şimdiye kadar benzeri görülmeyen ölçülerde ödün verme yarışına sokmuştur. Yurttaşların dini duygularına saygı göstermekle, bunları oy avcılığı amacıyla istismar etme arasında bir fark görmeyen dar kafalı politikacıların "başarı"larını önümüzdeki yıllarda göreceğiz. Fakat kamuoyunda gittikçe güçlenen bir eğilim, Türkiye'de şimdiye kadar uygulanan sağ-sol ayrımının giderek anlamını yitirdiğini ve geleneksel parti sistemimizin itibarını kaybettiğini ortaya koymaktadır. Bu gelişim çerçevesinde, çoğu eski solculardan oluşan bir grup aydının başını çektiği bir akım YDH'ni ve liberal

burjuvaziyi umut kapısı olarak görürken, zaman zaman sola da akıl vermekten kendilerini alamıyorlardı. (109) Buna karşılık geleneksel sağ partiler ise bir yandan kutsal inançları oy pazarında malzeme yaparken öbür yandan da askerleri kazanmak için tehlikeli kombinezonlara girişmekten ya da çağdaş demokrasiyi "lüks" bulmaktan çekinmiyorlar. (110) Bu durumda bugün Türkiye'nin en çok ihtiyaç duyduğu şey tutarsızlıklar ve çelişkiler içinde bocalayan, fakat yine de alternatifsizmiş gibi görünen sağ cephenin karşısında, ilhamını tarihi maddecilikten alan, fakat onu çağdaş dünya ve Türkiye koşulları bağlamında yaratıcı bir şekilde yorumlayan bir birleşik sol partidir. (111) Neo-liberal dalganın objektif gerçeğinin giderek daha iyi anlaşıldığı bir dönemde, Meksika ve Brezilya deneyleri, parti sistemleri açısından da dikkatle izlenmelidir.

DİP NOTLARI

(1) Michael Kinsley; **Is Democracy Losing Romance?**, Time, 17 Ocak 1994.

(2) Örneğin Diderot ve D'Alembert'in Ansiklopedilerinde "demokrasi" büyük devletler için uygun olmayan, "istikrarsız" bir rejim olarak sunulmuştur. Ancak bundan sonra demokrasinin "insanları, büyük eylemleri ve üstün erdemleri" oluşturan nitelikleri vurgulanmıştır. Bk. **Encyelopédie ou Dictionnaire Raisonée des Sciences, des Arts et des Métiers**, Paris 1754.

Encyclopedia Britannica'nın ilk baskısında da, "üstün iktidarın halkın elinde olduğu rejim" diye tanımlanan ve örnekleri Eski Yunan'la Roma'ya hasredilen demokrasiden nötr bir şekilde sözedilmiştir. (1771, Cilt II) Voltaire'in feslefi sözlüğünde de (**Dictionnaire Philosophique**, ilk baskı 1764) "demokrasi" diye bir madde yoktur.

(3) M. Duverger; **Les Partis Politiques,** Paris, 1981. (ilk baskı 1951) s. 375.

(4) E. Shills; **Political Development in the New States**, Grovenhage, 1962, s. 61.

(5) Aynı eser, s. 61-62.

(6) Aynı eser; s. 68 (3 nolu dipnotu)

(7) S.P. Huntington; **Political Order in Changing Societies,** Yale Un. Pr., 1969, s. 257.

(8) Aynı eser; s. 195.

(9) Pakistan modeli için bk. Karl Von Vorys; **Political Development in Pakistan**, Princeton University Press, 1965. Eyüp Han'ın Savunma Bakanı olarak 1954'de kaleme aldığı ve 1958 askeri rejimiyle uygulamaya koyduğu "basic democracies" tasarısı: s. 299-333.

(10) S.P. Huntington; a.g.e., s. 259 ve devamı.

(11) Aynı eser; s. 259. Burada "leninist" yerine "stalinist" kavramı herhalde daha uygun düşecektir.

(12) Bu gibi karşılaşmalar daha çok anglo-sakson siyaset bilimcileri tarafından yapılmıştır. Örnek için bk. Ellen Kay Trimberger, **Revolution From Above, Military Bureaucracts and Development in Japon, Turkey, Egypt and Peru**, New- Brunswick, 1978.

(13) Bk. Bizim **Osmanlı Çalışmaları**, Verso yayınları, 1989.

(14) Bernard Lewis; **Why Turkey is the Only Muslim Democracy?**, Middle East Quarterly, Mart, 1994, s. 49.

(15) Aynı makale; s. 49.

(16) Aynı makale; s. 45.

(17) Aynı makale; s. 44 (Huntington, **The Third Wave**, 1991, s. 266)

(18) Aynı makale; s. 46.

(19) Bu konuda bizim **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş** (İletişim Yayınları, 1991) başlıklı incelememize bakılabilir.

(20) Bu alanda C. Furtado, M. Cardoso ve R. Stavenhagen'in çalışmaları sayılabilir.

(21) A. Touraine; **Quèst-ce que la Democratie?**, Paris, Fayard, 1994, s. 223.

(22) S.P. Huntington; J.M. Nelson; **No Easy Choice, Political Participation in Developing Countries**, Harvard Uni. Press, 1976, s. 56.

(23) Yön'ün bu eğiliminde, Latin Amerika'yla ilgili çalışmalarıyla tanınan Fransız siyaset bilimcisi Jacques Lambert etkili olmuştur.

(24) Uluslararası sermaye hareketlerini bir ölçüde kontrol edebilecek mekanizmaların kurulması tartışma gündemindedir.

(25) 1995 Ocak ayı ortalarında İtalyan lireti ve İspanyol pezetasına (ve Meksika pezosuna) karşı girişilen spekülatif hareket bunun örneğidir. Le Monde gazetesi bunları salt politik nedenli büyük spekülatif dalgalanmaların ilk örneği olarak verdi. (La Revanche de la Politique sur l'Economique, 18 Ocak 1995).

(26) Bunlardan A. Toffler'in önerilerinden daha önce sözetmiştim. Fransız düşünürü Alain Mine de son eserinde (L'Ivresse Democratique, 1995) bu konuda telkin edici öneriler getirmiştir.

(27) Bu konuda genel bir tablo için bk. G. Corm, Le Nouveau Désordre.

(28) S. P. Huntington; **The Clash of Civilizations?**, Foreign Affairs, 1993 Yaz (cilt: 72, No: 3).

(29) Aynı makale, s. 22.

(30) Bu tutarsızlığı Daniel Bell, "Kuşkulu bir kavga" başlıklı eleştirici bir makalesinde şöyle sergiliyor: "Huntington, daha iki yıl önce yayınladığı **Üçüncü Dalga** başlıklı eserinde demokrasinin "dünyayı kaplıyan bir dalga haline geldiğini" ve bu durumun "çağımızın temel karakteristiği olduğunu" yazıyordu. Bk. D. Bell, **En un Combat Douteux,** Commentaire, 1994, No: 66, s. 254.

(31) **News Week**, 21 Kasım 1994 (S.P. Huntington'la görüşme)

(32) S.P. Huntington; **Political Order in Changing Societies**; Yale University Press, 1968, s. 310.

(33) Guiseppe Sacco; **Appel aux Armes**, Commentaire, 1994, No: 66.

(34) **Commentaire,** aynı sayı, **Un Spengler Pour L'Apres Guerre Froide?** başlıklı makale.

(35) I. H. Tribune; 24-25 Eylül 1995. Buna karşılık Fransız savunma bakanı F. Leotard, bir konuşmasında şunları söylüyordu: "Bu yüzyıl sonunda ortaya çıkan uygarlıklar savaşında eski Avrupa, güzel çeşitliliğini sağlayan kültürlere layık oldukları saygıyla davranarak birliğini sağlayamazsa, ne kadar süre sözünü geçirebilir?" **Le Figaro**, 3 Ocak 1995. Huntington'un formülünü kullanan Fransız savunma bakanı, helikopter satışı için Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

(36) **L. Nouvel Observatuer**, 24-30 Kasım 1994

(37) **Le Point**, 21 Ocak 1995 (Gian Franco Fini ile söyleşi).

(38) Le Monde, 14 Mayıs 1994 (**De l'Utilité des Régimes Forts** başlıklı yazı)

(39) Mahathir bin Mohamad, **East Asia Will Find its Own Roads to Democracy**, I. M. Tribune, 17 Mayıs 1994.

(40) **Un Entretien avec Kim Dae-Jung**, Le Monde, 17 Mayıs 1994.

(41) **The Korean Experience, Adminsrative Dynamics and Development**, (kollektif eser, Seoul, 1985) B. W. Kim ve D. S. Bell'in "**Bureaucratic Elitism and Democratic Development in Korea**" başlıklı makalelerinden. s. 12-19.

(42) **Korean Politics and Public Administration** (Chong Fu Üniversitesinin yayınladığı kollektif eser, 1990. s. 396-397.

(43) Tommy Koh, **The Ten Values that Undergird East Asian Strength and Success**; The International Herald Tribune, 11-12 Aralık 1993.

(44) **Time**, 3 Ocak 1994. ("Alberto Fujimori: A Rewrite Man for Peruvian History") Michael Kinsley de **Time** dergisinde, Peru örneğinden esinlenerek, yazımızın başında sözünü ettiğimiz "Demokrasi romansını kayıp mı ediyor?" başlıklı makalesini yazmıştı. **Hürriyet** gazetesi yazarlarından Ertuğrul Özkök, eski Genel Kurmay Başkanı Doğan Güreş'in bu makaledeki şu satırların altını çizdiğini belirtmiştir: "Peru'nun etnik olarak Asyalı başkanı Alberto Fujimori, ara sıra bu tür Asya kültürünü Güney Amerika'ya ithal ettiğini söylemekten hoşlanır. 1992'lerin başlarında mahkemeleri ve Meclisi kapatmış, sivil özgürlükleri ortadan kaldırarak kararnamelerle ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Sonuç? Ülkeyi zor durumda bırakan Aydınlık Yol gerillaları hemen hemen mağlup edilmiş, ekonomi zenginlemiş ve Fujimori de çok popüler olmuştur. Bir Peru dergisine anlattığına göre, 'geleneksel demokrasiler eninde sonunda çöplükte son bulacaktır.'" E. Özkök aynı perspektifte "demokrasi uzun yıllar totaliterliğin panzehiri, karşı gücü olarak her türlü eleştirinin ve yeniden yorumlama girişiminin üzerinde kaldı" diye ekliyor ve "Doğan Güreş'in bu ilgisini yanlış yorumlamamak gerekir" diyerek, general hesabına bizleri ikaz etmekten de kendini alamıyor. (**Hürriyet**, 12 Haziran 1994).

(45) Bk. Michael Löwy, **Un Nouveau Type de Parti**, Actual Marx, 1994, No: 16 s. 92.

(46) Alaine Touraine; **Le 'Modèle Cardoso' pour l'Amèrique Latine**, Le Monde, 27 Ocak 1995.

(47) Luiz-Felipe Alencastro; **Victoire du Plan Real**, Le Monde Diplomatique, Ekim 1994.

(48) F.H. Cardoso'nun Latin Amerika İktisadi Etütler Merkezi (CEPAL) çerçevesinde geliştirdiği fikirler için bk. **Les İdées à lours Place**, Paris, 1984.

(49) Bu konuda bk. Gilles de Staal; **Echec de Réformes**, Le Monde Diplomatique, Ekim 1994.

(50) **Le Monde**, 14 Şubat 1995. Kongre asgari ücreti 70 realden (yaklaşık 3.6 milyon T.L.) 100 reale çıkarmayı kanunlaştırmıştı.

(51) A. Touraine, Le Monde, 27 Ocak 1995.

(52) Le Monde, 8 Şubat 1995.

(53) Stanley A. Weiss; **Toward Mexican Democracy**, İnternational Herald Tribune, 9-10 Temmuz 1994.

(54) J.I. Levinson; **Beyond the Peso, Mexico's Whole Development Strategy is in Crisis**, I. Herald Tribune, 17 Şubat 1995.

(55) Jean Daniel'den naklen; **Le Nouvel Observatuer**, 31 Mart 1994.

(56) Pablo Gonzales Casanova; **Mexico: The Dynamics of an Agrarian and 'Semicapitalist' Revolution**, (Latin America: **Reform or Revolution**, ed: James Petras ve Maurice Zeitlin. New York, 1968, s. 467-485).

(57) Aynı eser, s. 483.

(58) **Hürriyet** gazetesi yazarı Ertuğrul Özkök'ün yazdığına göre bu tutum başbakanın "bakan yetkilerine sahip" danışmanı Prof. Emre Gönensay'a aittir. **(Hürriyet**, 15 Şubat 1995).

(59) Bk. **Mexico Under the Volcano**, The Economist, 7 Ocak 1995. Belirtildiğine göre, yabancı sermaye peso'ya bağlı tahvillerin (cetes) % 70'ine, dolara bağlı tahvillerin de (tesobonos) % 80'ine sahiptir. Meksika 1995'in ilk altı ayında Tesobonos'ların 16.5 milyar dolarlık kısmını ödemek zorundadır. Ayrıca bk. **Le Monde**, 21 Şubat 1995. ("sıcak para" için "çözümlerin en kötüsü" denmektedir.)

(60) **Le Monde**'a göre As-komutan Markos, felsefe tahsil etmiş, Althusser'den etkilenmiş Raphael Guilleu'dür. (14 Şubat 1995)

(61) ABD basınının karalamaları ve Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun yanıtları için bk. **Söz** dergisi, 18 Şubat 1995.

(62) **Le Monde**, 23 Şubat 1995.

(63) Pemex'in yıllık döviz girdisi 7 milyar dolardır. Bk. **Le Monde** 3 Şubat 1995.

(64) Jan Tinbergen; **International Economic Integration**, Londra-Amsterdam, 1965. Tinberger'in naklettiğine göre bu transfer 1960'da 8 milyar dolar, 1970'de ise 12 milyar dolar civarında olacaktır. s. 93.

(65) Nollis B. Chenery; **Gelişme Politikaları ve Programları** (Çev0 Doç. Dr. Nejat Bengül) Ankara, SBF Yayınları, 1959, s. 62.

(66) W. A. Lewis, **La Théorie de la Croissance Economique**, Paris, Payot, 1963. (ilk baskı 1955) s. 397.

(67) Ragnar Nurkse; **Problems of Capital Formation in underdeveloped Countries** Oxford, 1953, s. 89.

(68) Çağlar Keyder; **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, 1993, s. 187.

(69) Böyle bir çözümleme için bk. Prof. Dr. Korkut Boratav: **Türkiye İktisadi Tarihi 1908-1985,** İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1993.

(70) Albert O. Kirschman: **The Political Economy of Import-Substituting Industrialization in Latin America**; The Quarterly Journal of Economics, 1968, Vol: 82, No: 1 s. 3.

(71) Albert O. Kirschman; **The Strategy of Economic Development**, Yale Uni. Press, 1958.

(72) Aynı eser, s. 50, 71, 124.

(73) W.W. Rostow; **Los Etapes de la Croissance Economique**, Paris 1962 (ilk baskı 1960). Bu eser Türkçeye çevrilmiş ve Odalar Birliği tarafından yayınlanmıştır. (1966).

(74) A. O. Kirschman; a.g.m., s 3.

(75) Georges Corm; a.g.e., s. 61-62.

(76) OECD'nin girişimiyle 1970 Ekim ayında İstanbul'da düzenlenen seminer buna örnek olarak verilebilir. Bk. E. W. Nawthorne; **The Transfer of Technology**, Paris OECD Yayınları (İstanbul 1970 semineri), 1971.

(77) Bu konuda çok yankılar uyandırmış bir polemik için bk. Arghiri Emmanuel; **Technologie Appropriée ou Technologie Sous-développéo.**, Paris 1981. (eserde Celsa Furtado ve Harmut Elsonhans'ın görüşleri de yer almaktadır) G. Corm'un eseri bu konuda kapsamlı bir literatür içermektedir.

(78) Bu konuda bk. Prof. Dr. Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul, Altın Kitaplar 1988. Oğuz Oyan, **Dışa Açılma ve Mali Politikalar Türkiye: 1980-1989**, Ankara, V Yayınları 1989.

IMF'nin değerlendirmesi için bk. George Kopits, **Structural Reform, Stabilization and Growth in Turkey**, İMF; Washington D.C. 1987.

(80) Bk. Prof. Dr. Korkut Boratav **1980'li yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1991.

(81) Philippe Herzog; **La Societé au Pouvoir**, Paris 1994, s. 42.

(82) Türkiye çerçevesinde bu politikayı Süleyman Demirel şöyle ifade etmiştir: "Kanaatimizce devletçilik ne sol ne de aşırı bir sol anlayıştır. Beyan şart ki sol veya aşırı sol tarafından kamuflaj olarak kullanılmasın. Sınırları fertlerin teker teker veya biraraya gelerek yapamadıkları, fakat içtimai ve iktisadi ilerlememiz için lüzumlu ve zaruri enfrastrüktür tesislerle bu manadaki teşebbüsleri Türkiye şartlarında devletin deruhte etmesi bir zarurettir. Devletçilik bu manada olduğu müddetçe ve meydana getirilen tesis ve müesseseler iktisadi şartlara riayet ederek işletildiğinde memlekete bir yük değildir. Fayda olduğu ve her tesis kendisini savunduğu müddetçe devletçilik Türkiye şartlarındaki bir memlekete pilot rolü oynar." (3 Şubat 1965) Bk. Süleyman Demirel, **Yazdıkları ve Söyledikleri**, Ankara, 1965, s. 88.

(83) Süleyman Demirel, **Yazdıkları ve Söyledikleri,** s. 172.

(84) Bu konuda bk. Sadun Aren, **TİP Olayı 1961-1971**; İstanbul Cem Yayınevi, 1993.

(85) Süleyman Demirel; **1973'e Bakarken**; İstanbul 1970 s. 235.

(86) Aynı eser; s. 248.

(87) James Petras; **Paradoxes dans un Monde en Transition**, Actuel Marx, 1994, No: 16.

(88) Mehmet Barlas; **Turgut Özal'ın Anıları**, Sabah Kitapları, 1994, s. 118.

(89) Turgut Özal; **Değişim "Belgeleri"**, İstanbul 1993, s. 70.

(90) M. Barlas, a.g.e., s. 43.

(91) Aynı eser, s. 9.

(92) Özal, askerlerin "1983 seçimlerinden sonra da, 1987'den sonra da Mehmet Keçeciler'in bakanlığını kabul etmedi"ğini anlatmıştır. Barlas, s. 55.

(93) Aynı eser, s. 148.

(94) Bu konuda bk. **Kamu Yönetimi Araştırması (Kaya), Mali ve Ekonomik Kuruluşlar Araştırma Grubu Raporu**, Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1992.

(95) Barlas, s. 148.

(96) Yozlaşma kanalları ile ilgili bir tartışma için bk. Marksizm ve Gelecek 1994, Sayı: 4. Ayrıca bk. Yalım Erez; **Temiz Toplum Temiz Politika**, Ekonomik Forum, şubat 1995.

(97) M. Barlas, a.g.e., s. 248.

(98) Aynı eser, s. 248.

(99) Aynı eser, s. 248.

(100) Prof. Dr. Gülten Kazgan; **Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri**, İstanbul, Altın Kitaplar, 1994., s. 224-231. Prof. Dr. Taner Berksoy, Prof. Dr. B. Tuncer, Prof. Dr. E. Soral, **Türkiye'de Ekonomik Bunalım**, Tesav Yayınları, Ankara 1994, Prof. Dr. Korkut Boratav ve Tuncer Artun'un açıklamaları, **Ekonomik Forum** Şubat, 1995.

(101) W.W. Rostow, a.g.e., s. 195.

(102) Francois Chesnais; **Défense et İllustration de la Dictature des Marchés** Le Monde Diplomatique, Mart 1995. (Aynı yazarın ayrıntılı analizi "**La Mondialisation du Capital**" 'Paris Syros', 1994 başlıklı eserindedir.

(103) **Le Monde**, 29 Kasım 1994.

(104) **Le Monde**, 1 Şubat 1995.

(105) M. Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, s. 102-103.
Dönemin ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Dr. Işın Çelebi de 32 sayılı kararı överken, olayın öneminin (ve olası sonuçlarının) pek farkında görünmemektedir. Bk. **Dışa Açık Büyüme ve Türkiye**, İstanbul, 1991, s. 236-237. 32 sayılı kararın gerçekçi bir değerlendirmesi için bk. Prof. Dr. Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri,** s. 206 ve devamı. Kazgan'ın Selçuk Yaşar tarafından yayınlanan bir kitaptan yaptığı aktarma 32 sayılı kararın 1994'deki karanlık blançosunu çıkarmaktadır. Aynı eser, s. 231.

(106) Fortune, 6 Şubat 1995. **Time to Buy Mexico?** başlıklı yazı. Aslında ABD patronajında Meksika'ya açılan 50.8 milyar dolarlık kredinin amacı, Meksika eko-

nomisini değil doları ve dünya mali sistemini kurtarmaktır. Bk. **Sauver Wall Street**, Le Monde, 19-20 Şubat 1995.

(107) Bk. The Economist, 4 Şubat 1994. **Capital Punishment, Should Developing Countries Try to Control Short-term Capital Inflows**? (Bu konuda Dünya Bankası'nın hazırlattığı bir rapor da mevcuttur. V. Carbo, L. Hernandez: **Macroeconomic Adjustment to Capital Inflows**, paper No: 1377. Türkiye'de İ.M.K.B. başkanı Tuncay Artun da sıcak paraya kontrol getirilmesi taraftarlarındandır. **Yeni Yüzyıl**, 20 Şubat 1995.

(108) Le Monde 11 Şubat 1995. Merkezi İstatistik Bürosu'ndan (CSO) naklen verilen rakamlara göre, İngiltere'de 13.9 milyon kişi (nüfusun % 25'i) fakirlik eşiğinin altında yaşamaktadır. Bu oran 1979'da % 9 idi. Ayrıca bk. Yves Durien, **Plaidover pour le Sectuuer Public**, Le Monde 17 Mayıs 1994.

(109) Bu konuda Türk basınında çıkan bazı makalelerin başlıkları yeter derecede aydınlatıcıdır. Bk. Mehmet Barlas: **Sermaye Yeni Türkiye'nin İlerici Sınıfı Olmalıdır**. Sabah, 4 Nisan 1995. Ahmet Altan: **Umudumuz Patronlar** Milliyet, 24 Ocak 1995. Osman Ulagay: **Solun YDH'si Nerede?** Milliyet, 18 Şubat 1995. Hadi Uluengin de şunları yazıyor: "Ülkemizin medarı iftiharı modern burjuvaziyi 'şiş göbekli kapitalist'e indirgeyen köhne zihniyet aslında demokrasinin önüne totaliter barikat örüyor." Hürriyet, 23 Şubat 1995.

(110) DYP'çevresinde oluşan askerlere şirin görünme yarışına örnekler vermeyi gereksiz buluyorum. "Çağ atlama", "evrenselleşme" sloganlarının şampiyonu ANAP'ın bugünkü başkanı Mesut Yılmaz ise şunları söylemektedir: "Bugün maruz olduğu bölücü tehdit karşısında Türkiye Batı ülkelerinin bugünkü çağdaş normlarını uygulama lüksüne sahip değil." Hürriyet 2 Nisan 1995.

(111) Kenan Somer'in dediği gibi, marksist geleneği "gelenekçiliğe düşmeden, yaşamdan koparmadan, bir mezhep öğretisine, bir tarikat ideolojisine dönüştürmeden koruyup sürdürmenin yolu, onu aşmaktır" **Parti ve Marksizm**, Marksizm ve Gelecek, 1994 Sayı: 4.

SERMAYENİN LİBERALİZASYONU

E.CemÇOBANOĞLU
Korkut BORATAV
Ercan UYGUR
Nazım EKİNCİ

TARTIŞMA

E. CEM ÇOBANOĞLU: Özellikle 1980'li yıllarda dünya ekonomisinde globalleşme süreci önemli ölçüde hız kazanmış ve uluslararası sermaye hareketleri ticari akımların önüne geçmiştir. Finansal liberalleşme hareketiyle birlikte gelişen bu süreçte, gelişmekte olan ülkeler açıklarını uluslararası finansal piyasalardan fon talep ederek kapatmaya çalışmaktadırlar. Günümüzde portföy yatırımı olarak da adlandırılan kısa vadeli sermaye hareketlerinin nedenlerini ve girdiği ülke ekonomisi üzerindeki temel etkileri tartışmak istiyoruz.

Müsaade ederseniz tartışmaya Nazım Ekinci'den başlayalım ve sırayla devam edelim.

NAZIM EKİNCİ: Dünya merkez bankalarının, 26 ülkede, döviz piyasalarındaki toptam aktivitenin ölçülmesiyle ilgili, her üç yılda bir yapılan çalışmaları var. Nisan1992 itibariyle 26 ülkedeki günlük ortalama döviz işlemi 880 milyar dolar. 1989 Nisan'ında aynı ölçüm yapılmış, 620 milyar dolarlık işlem hacmi saptanmış. Bu üç yıllık sürede % 42'lik bir artışa karşı geliyor. Bu rakamın, mal ve hizmet akımlarıyla bir ilgisi yok. 1993 yılında, dünyadaki toplam dış ticaret hacmi 2.4 trilyon dolar. Bu, demin verdiğim işlem hacmine göre, kabaca üç günlük bir işlem. Demek ki, dünya ticaret hacminin 40-50 katı civarında sermaye işlemi var.

Bu hareketliliğin temelinde, finans sermayesinin, özellikle belli ülkelerde çok büyük rakamlara ulaşması yatıyor. Mesela Amerika'da büyük fon yönetimlerinin elinde 300 milyar dolar, 135 milyar dolar gibi büyük rakamlar var. Avrupa'da da bunun gibi büyük paralar biriktiren, büyük sigorta kurumları vs. bulunuyor. Bunun doğal sonucu olarak da zaman içinde profesyonel fon yöneticileri oluşmuş. Bunların bütün uğraşı bu fonlarla para kazanmak. Bu profesyonel fon yöneticilerinin maaşları, ücretleri, statüleri, kısaca herşeyleri, bu fonları nasıl yönettiklerine, bu fonlardan ne tür bir verimlilik çıkardıklarına bağlı. Onun için de gayet sofistike ve saldırgan oluyorlar; giderek artan iletişim olanaklarını, piyasaların birleşmesinden gelen olanakları da sonuna kadar kullanıp, sürekli fon elde etmeye çalışıyorlar. Bence bu finansal liberalizasyon baskısı önemli ölçüde bunlardan geldi. Bunlar 70'li yıllardan itibaren güçlendiler. 1987'de Amerika'nın özellikle Japonya'ya, Kore'ye büyük baskısı

var. Literatürde, Kore'de finansal liberalizasyon çok iyi yapıldı deniliyor; bence bunların hepsi politik baskılar yoluyla elde edilmiş şeyler.

Finans sektörünün iktisat söylemi üzerinde de büyük bir gücü var. 1980'li yıllarda toplanan dünyadaki iktisat toplantılarının çoğu bunlar tarafından finanse edildi. Sonunda, finans liberalizasyonunun arzulanan bir amaç olduğunu empoze eden bir yazın da oluştu. Aslında yerel üretimle karşılaştırıldığında bunların çok ciddi oransız bir güçleri de var. Ama iyi örgütlüler. Merkez bankalarının birkaç tane klubü var; özel bankacıların da büyük kulüpleri var. Dünyadaki finans piyasalarını da üç aşağı beş yukarı birleştirmiş durumdalar.

Doğal olarak, bu kadar büyük hacimle işlem yapıldığı zaman, herhangi bir merkez bankası politikası ya da para politikalarıyla bunları yönlendirmeye veya etkilerini nötralize etmeye çalışmak mümkün değil. Nitekim bunun en son örneğini 1993 Eylül'ünde İngiltere'de gördük. Avrupa Para Sistemi'nden çekilmek zorunda kaldı. Başka çaresi de yoktu. Çünkü çok büyük paralar akıyor.

Türkiye'ye gelince; Türkiye'nin 1993 yılında, cari işlemler kalemlerinde 31.1 milyar dolar döviz getirisi var. Bu, 1994'de 33.2 milyar dolar olmuş. 1993'te gayrısafi milli hasıla 170 milyar dolar civarında ve 6 milyar dolar açık olduğu da gözönünde tutulursa, 37-38 milyar dolar döviz işlemi var. İhracattan girişi, ithalattan çıkışı dikkate alarak, çift taraflı düşündüğünüz zaman 70 milyar dolar civarında bir cari döviz işlem hacmi var demektir. Bu, Türkiye gibi bir ülke için hiç de az değil. Bir de ilginç olan, 1991'den itibaren faiz gelirleri kalemi 1 milyar dolar civarında. 1993'te 1.1 milyar dolar faiz geliri var. Tabii bunun önemli bir bölümü biraz da Merkez Bankası'nın elindeki rezervleri yönetmesinden doğuyor, ama yine de orada hacimlice bir miktarın biriktiği anlaşılıyor. Bunu destekleyen, neti küçük olmakla birlikte, brüt giriş çıkışı çok yüksek olan sermaye hareketleri de var. Demek ki, dünyadaki genel akımın Türkiye'ye yansıması da hemen hemen oluşmuş durumda. O zaman Türkiye'de döviz piyasalarında, mal ve hizmet akımlarının da dışında, onları da aşan imktarlarda ciddi döviz hareketliliklerinin olduğu, bunun da Türkiye'nin politikalarının üzerinde önemli ölçüde kısıt oluşturduğu söylenebilir. Aynı kısıtlar bizde olduğu gibi dünyada da oluşuyor. Geçengün gezetelerde Clinton'un "birkaç tane saldırgan fon yöneticisine kurban gidiyoruz" dediği yer aldı. Demek ki bu, oralarda bile ciddi rahatsızlık oluşturuyor.

E. CEM ÇOBANOĞLU: Yeni Yüzyıl gazetesinin 2. sayfasında "dünyadaki güç odakları neresidir" diye bir yazı çıktı. Sanıyorum Ahmet İnan'ın yazısı. Bu yazıda, "artık güç odakları finans dünyasıdır; politikayı, iktisadı vs finansçılar belirliyor" deniliyordu.

NAZIM EKİNCİ: Bence kapitalist sistem dünyanın fethine daha yeni başladı. Şimdi önlerinde fethedilecek koca bir Doğu Avrupa var; Çin duruyor. Yani, dünya kapitalistleşmesinin global olarak tamamlanmasına yeni başlandı. Fakat finans bunun çok önünde; bu işi önemli ölçüde halletti. Mesela dünyada en çok finansal işlem yapan merkezlerden biri de Hong Kong. Hong Kong örneğinde, küçük bir ülkenin bu miktarlarda işlem yapmasının esas nedeni, Çin'e komşu olan merkezlerin büyük işlemleri Hong Kong üzerinden yapıyor olmaları. Dolayısıyla Çin'e üretim bazında kapitalistler girmeden önce bile finansal işlemlerin girmiş olduğu görülüyor.

ERCAN UYGUR: Nazım konuşmasında, sermaye hareketlerinin liberalleşmesi konusunda bir baskı var dedi. O baskının ve ayrıca başka nedenlerin de getirdiği bir genişlemenin olduğu açık. Ben, bu baskının gerisindeki iktisadi mantığı kısaca açıklamak istiyorum.

Sermaye hareketleri dünya ölçeğinde neden serbestleşsin sorusuna verilen cevap şu: Dünyada bazı ülkelerde tasarruf fazlası var. Bu, o ülkelerde kullanılmayan, yahut düşük getiriyle kullanılmak mecburiyetinde kalınan fonların olduğu anlamına gelir. Diğer yandan, bazı ülkelerde de bir tasarruf açığı var. Oralarda da kullanılabilecek fona ihtiyaç var. Öyleyse bu fonlar global anlamda biraraya getirilsin deniliyor. Yani, serbestleşme adeta bir dünya piyasası oluşturacak; o piyasayı bir havuz olarak düşüneceğiz; o havuzda fonlar birleşecek. Ondan sonra da o havuzdan en çok ihtiyacı olan, yani sermayeye en büyük getiriyi sağlayacak olan ülkelere doğru sermaye gitmeye başlayacak. Böylece, hem fazla fonu olan ülkeler bu fazla fonları değerlendirmiş, hem de bu fonlara ihtiyacı olanlar fonları kullanmış olacaklar. Özellikle ihtiyacı olanların bu fonları giderek daha az maliyetle kullanmak fırsatları da olacak.

Şimdi burada iki taraflı bir ihtiyaç ve iki tarafın karlılığı sözkonusu. Yani, o havuzdan en çok getiri olan yere doğru bir akış başlayacak. Sonra daha az getiri olan ülkelere akış olacak vs. Bütün dünyada bu fazla fonlar ile, eksik fonlar birbirini dengelediği için, faiz oranı da dengeye gelecek ve bu, sermayenin global anlamda etkin bir dağılımını sağlayacak.

Fakat burada çok açık söylenmeyen ve bizim hemen sormamız gereken, bu havuzda toplanan fonların sermaye yatırımı için mi gidecekleri sorusu. Bu olabilir deniliyor, ama orada bir muğlaklık var. Sermaye yaptırımına gitmese de, çok acil fona ihtiyacı olan ülkelere bile gitse, bu, kötü bir şey mi? deniliyor. Aslında o açıklama yapılırken, sermayenin serbest hareketinin fiziki yatırıma dönüşeceği örtülü olarak varsayılıyor. Oysa gerçek dünyada bu, böyle değil.

Bence, sermaye gidiyor, ama uzun süreli mi, kısa süreli mi gidiyor; kısa süreli gittiğinde nerelerde, ne kadar kalıyor ve hatta ihtiyacı olanların ihtiyacını hangi süreyle karşılıyor, sorularına da değinmek lazım.

E. CEM ÇOBANOĞLU: Bir soru sormak istiyorum. Yeni Yüzyıl'da önceki günkü yazınız iç borçlanma üzerine bir yazıydı. Eğer iç borçlanmadan dolayı toplanan paralar reel olarak bir yatırıma gitmiyor ve birşeyler üretmiyorsa, sonuç itibariyle borcun, borçla finansmanına dönüyor. Dışarıda da uluslararası sermaye açısından benzeri bir durum sözkonusu oluyor. Bu durumda da, dünya bazında bir şişme meydana geliyor. Fonlar geliyor; sizin cari harcamalarınızı finanse ediyor; bir müddet sonra faizini alıyor, geri gidiyor. Sonra tekrar geliyor, gidiyor ve uluslararası düzeyde borcun borçla finansmanı sözkonusu oluyor. Bu borcu alanların da reel olarak fazla bir şey üretmeyen, gelişmekte olan ülkeler olduğunu düşünürsek, bunun bir noktada tıkanması gerekiyor. Dolayısıyla dünya ölçüsünde tıkanma gelebilir mi diye düşünüyorum.

ERCAN UYGUR: Evet.. En azından borçlanmayı, borçlanabilmeyi sürdürmek için yapan ülkelerin bir yerde tıkanacağı açık. Ama biraz önceki havuz sistemini düşünürsek, bazı ülkeler de -bunların içinde uzakdoğu Asya ülkelerini belirtmek lazım- borcu sadece yatırım yapmak için kullanmışlar.

KORKUT BORATAV: Hepimizin bildiği milli gelir özdeşliğine göre, tasarruf açığı, mali açık varsa, dış borçla kapatılır. Ama süreç dış açıkla başlarsa, yani faiz, kur arbitrajı nedeniyle birdenbire kısa vadeli sermaye hareketleri Türkiye'yi döviz bolluğuna kavuşturursa, bu rezervlere yansımadığı ölçüde -rezerv şişmesi de mümkündür- çeşitli olanaklar vardır. Daha ayrıntıya girmeden özdeşliğin dört ana kalemi üzerinde duralım. Neoklasik modelin beklediği, dış tasarrufun yatırım artışını sağlayacağıdır. Buna mukabil üç olanak daha var. Dış tasarruf üretim artışını finanse edebilir, yahut tasarrufları düşürebilir; kamu harcamalarını finanse eder, yani kamu carilerini yükseltir; kamu gelirlerini, yani vergileri düşürür. Vergileri düşürmek de dolaylı olarak tüketimi artırmak demektir. Dolayısıyla, eğer bu havuz modeli doğrudan ve otomatik olarak dolaysız yatırıma dönüşen bir sermaye hareketliliği olsaydı, kimse ona itiraz edemezdi. O zaman bizim gibi ülkelerin problemi, üretim araçlarının mülkiyeti ulusal mı olsun, uluslararası mı olsun; sakıncası var mı yok mu tartışmasından ibaret olurdu. Ama olay o değildir. Dolaysız sermaye akımlarının dünya çapındaki dağılımı, adeta kendi bağımsız ivmesiyle devam ediyor.

Burada bence iki kritik mesele var: Birincisi demin söylediğim gibi, sıcak para girince harcamalar artar, vergiler düşebilir. İkincisi sermaye, girdiği gibi

çıkabilir, yani süreklilik sağlamayabilir. Süreklilik sağlamayınca da, bu hareketten yararlanan ülkeleri, kısa dönemli canlanmalarla, çöküşlerin üstüste geldiği bir konjonktüre mahkum edecektir.

Hatta ben daha da kötümser bir öngörü yapayım: Bu sistemin düzgün bir şekilde işleyebilmesi için, ülkeye ilişkin güvence değerlendirmesinin olumlu olmaya devam etmesi lazım. Kullanılan güvence değerlendirmeleri de ulusal düzlemde durgunluğu getiriyor. Yani, cari açık artmasın, genişletici politikalar uygulanmasın, kamu açığı artmasın isteniyor. Dolayısıyla fon girişlerini teşvik edecek ortamın, cari açığın, kamu açıklarının düşük olduğu bir ortam olduğunu söyleyebiliriz. Bu, şu anlama geliyor: Bir noktadan sonra, yüksek getiriye karşın fon akımlarının esnekliği de düşebilir; hatta sıfır olabilir. Yani getiri yüksekliğinin sermaye hareketini çekmesinin de sınırları olabilir. Bu da ulusal değişkenlere bağlı olarak belirleniyor ve ulusal ekonomiyi, aşağı yukarı, düşük tasarruf, düşük ulusal yatırım, düşük kamu açıkları türünden bir durağan denge durumuna mahkum kılıyor.

Bunun da havuz modelinin handikaplarından biri olduğunu söyleyebiliriz.

ERCAN UYGUR: Yine bu havuz kuramından devam edelim. Acaba bu havuz yaklaşımının örtülü olarak varsaydığı sermaye hareketi dağılımı geçerli mi?

Bu bakımdan verilere bakılabilir. Yani, eğer havuzda toplanan fonlar çoğunlukla uzun dönemli doğrudan yatırımlar için gidiyorsa, bu görüşü kabul etmek lazım. Ama eğer havuzdan daha çok kısa dönemli sıcak para akışı dediğimiz akış varsa, o zaman o, bu yaklaşımın pek geçerli olmadığı anlamına geliyor. Şimdi belki burada Nazım'a şu soruyu sorabiliriz. Biraz önce bahsedilen günlük 880 milyar dolarlık paranın ne kadarı doğrudan yatırım, ne kadarı portföy yatırımı, ne kadarı uzun vadeli, ne kadarı kısa vadeli sermaye girişi?

Bende Türkiye için 1992-1993 rakamları var. 1992'de toplam ödemeler dengesi gelirleri 160 milyar, bunun içinde ihracatın da yer aldığı gelir 29.5 milyar dolar. Sermaye geliri ise 130 milyar dolar. Doğrudan yatırımlar yaklaşık 1, portföy yatırımları 5.5, uzun vadeli sermaye girişleri 3.5, kısa vadeli grişler ise 118.7 milyar dolar. Yalnız burada şunu belirtmemiz lazım, bu kısa vadeli sermaye girişleri içinde ihracatın ve ithalatın finansmanında kullanılan ve finansman kredisi dedikleri krediler var. Yani mal ve hizmet ticaretini finanse etmek için kullanılan kısa süreli krediler de bunun içinde. Tahminen çoğunluğu da bu rakamlar oluşturuyor. Ama yine de bu, bir şeyi değiştirmiyor. 1992'deki 160 milyarlık toplam dolar gelirlerinin, 130 milyar dolarlık kısmı sermaye hareketlerinden kaynaklanıyor. Bunun da yaklaşık 120 milyar dolarlık kısmı kısa vadeli sermaye hareketi oluyor. 1993 rakamları da aşağı yukarı bu oranlarda.

NAZIM EKİNCİ: Ben bu havuz kuramı ile ilgili bir iki şey söylemek istiyorum. 1993'te dünya ihracatı 2.4 trilyon dolar. Dünya dış açıkları toplamı sıfır olduğuna göre, ithalat da 2.4 trilyon dolar oluyor. Burada maksimum açık birkaç trilyon doları aşmayacak bir şey olabilir. Bu, demin söylediğimiz gibi, günlük işlem hacimlerinin, % 1-2'si dolaylarında. Dolayısıyla bu havuzda biriken fonlarla (bu açıkların yüz katı bir miktar olduğu düşünülürse) açıkların finanse edileceği iddiası pek anlamlı değil.

Bir de havuz kuramına temelden bir itirazı belirtmek istiyorum. Çünkü finansa yönelik iktisat kuramında hemen ayrıma olanak sağlayan temel bir görüş ayrılığı var. Bu havuz kuramına göre finans, mevcut tasarruflardan oluşan fonların tahsisini yapan mekanizmadır. Diğer alternatif anlayış ise, aslında biraz kapitalizmin çalışma yasasıyla ilgili birşey. Kapitalizm birikim demektir. Birikimi olmayan bir kapitalist sistem olmuyor. Birikim sonunda, fiziki sermaye de biriktirseniz, etrafında müthiş bir borç alacak ilişkisiyle, her yaratılan varlığa karşı sürekli bir yükümlülüğün yaratıldığı ve bunların da karşılıklı olarak finansmanının yapıldığı bir yapı oluşuyor. Finans sektörünün, işte bu varlık-yükümlülük sistemini yöneten ve birikimden doğan varlıkların tahsisini ve birikimin de tahsisini sağlayan bir yapı olduğu anlayışı var. Hyman Minsky'in bir sözü var; diyor ki, "kapitalist dünya Wall Street'teki bir bankanın idari merkezinden bakıldığında kağıt bir dünyadır." Onlar, işçi, işveren, reel üretim, yatırım filan görmüyor. Onların gördüğü, bütün bu sistemlerden kaynaklanan karşılıklı yükümlülüklerin yazıldığı kağıtlar. Kapitalist sistemin yürüyebilmesi için bu kağıtların sürekli dönmesi lazım. Borçlar zamanında ödenecek, yeni borçlar verilecek vs. Kısaca birikime paralel olarak ciddi bir finansal birikim oluyor. Bir kamu açığının yıllar itibariyle varlık tarafındaki karşılığı kamunun senetlerinin birikmesidir. Sonsuz vadeli senedi para olarak birikiyor, vedelileri de tahvil, bono olarak. Fiziki sermayenin varlık tarafında da hisse senetleri vs. birikiyor. Yani sürekli olarak "kağıtlar" birikiyor. Dolayısıyla belli bir olgunluğa geldikten sonra artık bu biriken fonların yönetilmesi lazım. Bunları yönetenler de cari gelirden bir hak talep etme durumuna geliyorlar. Finans kesiminin yaptığı da bu: Biriken fonların yönetilmesi. Tabii tasarruf akımlarından doğan fonların finansmanını da yapmıyor değil, ama bu bahsettiğimiz hacimler onunla karşılaştırılacak birşey değil. Bizim bahsettiğimiz hacimler ancak bu biriken nominal kağıtların yönetiminden kaynaklanan büyük rakamlar. Artık finansal liberalizasyonun o ilk (ilkel diyorum onlara) "faizi serbest bırakırsın bankaların mevduatı artar, onlar da onu kredilendirirler yatırımlar artar" teorisini pek söyleyen kalmadı. Bunlardan şimdi bir sürü başka mülahazalarla vazgeçildi. Ama finansal liberalizasyonu savunan teorilerin başında da bu anlayış vardı. Bunun temelinde de bu havuz kuramı var. Yani, cari tasarruf akımlarını yöneten bir finans an-

layışıyla bugüne geldik. Şimdi her geçen gün bunun tersinin olduğu anlaşılıyor.

İktisat kuramında bazı şeyler, bazı dönemlerde, yasa haline geliyor. Yasa statüsüne gelen önemli şeylerden biri, Fisher nominal faiz denklemidir.

Nominal faiz = reel faiz + beklenen enflasyon oranı. Şimdi bu, birtakım gazetelerin köşe yazarlarında, kitaplarda vs. yasa statüsünde tutuluyor. Enflasyon yükselecek, onun için de faizin artması gerekiyor deniliyor. Aslında bu bir yasa değildir. Bunun şöyle bir denklemden mantıksal hiçbir farkı yok:

Nominal ücret = reel ücret + beklenen enflasyon oranı.

Bu bir tanımdır ve üstelik bu nominal ücret tanımı belli dönemlerde gerçekleşebilir de. Gerçekleştiğinde biz ondan ne sonuç çıkaracağız? Bunun yasa olduğunu değil, o dönem itibariyle gelir dağılımı sürecinde işgücünün belli bir konumda olduğunu, bunu empoze edebilecek güçte olduğunu anlarız. Fisher denklemi de böyledir. Belli dönemler itibariyle tutar bir denklem görünüyorsa, bu onun "yasa" statüsünden değil, finans kesiminin gücünden kaynaklanan birşeydir.

Şimdi bilinen şeyleri tekrarlıyorum ama, finansın gelir dağılımındaki konumunun önemli belirleyenlerinden birisi kaçınabilmesi (mobilitesi) dir. Tabii en kaçınamayan faktör işgücü, en çok kaçınabilen finans sermayedir. Fiziki sermayenin bile likiditeye çevrilmesi biraz zaman alabilir. Ama finansın kaçınma potansiyeli, özellikle bu son 15 yıldaki değişmelerle hemen hemen sonsuz. Biraz nominal zararı gözden çıkarıp, hemen oradan gitme olasılığı var. Onun için de tabii, o tür bir gelir dağılımı ilişkisini yasa statüsüne getirebilme potansiyeli finans açısından daha güçlü. Aslında bizim gibi ülkelerin başına bela olan da o. Belli bir getiriyi sağlayamadığın zaman şantaj gücü çok yüksek. Derhal gitme potansiyeli var ve çok hızlı bir şekilde de gidiliyor. Onun için de, vergiden de, empoze edeceğin başka kısıtlardan da kaçınma potansiyeli yüksek.

E. CEM ÇOBANOĞLU: O şantaj konusunda birşey söylemek istiyorum. 1991 ya da 1992 yıllarında Türkiye'de faiz oranlarının indirilmesi operasyonları yapılırken, gazetelerde faizi % 66.6'nın altına çekerseniz yabancı sermaye kaçar, aman bundan daha aşağı çekmeyin şeklinde Merkez Bankası kaynaklı bazı haberlerin yazıldığını hatırlıyorum.

NAZIM EKİNCİ: Bunlar hakikaten insanların bilincinde oluşan şeyler. Gelir bölüşüm ilişkilerindeki pozisyonu, bir yasa statüsüne getirecek kadar güce ulaşmış durumdalar. Çünkü neticede gerçekten de kaçıyor. Ülkenin dengeleri, onların belli bir düzen içinde gidip gelmesine bağlı bir statüye geldiği zaman da ciddi bir tehlike oluşturuyor. O zaman bunun faizini vermek zo-

rundasın. Bu bir iktisadi zorunluluktan ziyade, bir sosyal zorlama, finansın konumundan gelen bir zorunluluk. Esas itibariyle bizim gibi ülkeler açısından sorun olan da bu zorunluluk dediğimiz olay.

KORKUT BORATAV: Türkiye bağlamında zorunluluk olduğuna şu anlamda katılıyorum: 1994 krizinin yönetimi, bunu bir zorunluluk kabul eden, dolayısıyla bankaların şantajına teslim olan bir iktidar tarafından yönetildi. Buradaki mesele, bu güçten kaynaklanan zorunluluğun aşılması mümkün mü, değil mi meselesidir. Bana kalırsa mümkündür; ancak bu, başka bir tartışmanın konusu olabilir. Bu bağlamda sadece şunu söyleyebilirim: Döviz üzerindeki spekülatif arz ve talebin büyük ölçüde, özel bankalardan kaynaklandığı kriz içinde ortaya çıkmıştır. Ve bunlar üzerindeki kontrol sağlayabilecek önlemlerden ısrarla kaçınılmıştır. Bunun dışında, sözünü ettiğimiz türden uluslararası sermaye hareketlerinin göreli olarak dışında kalmanın en sağlıklı yolu, ulusal tasarrufları artırmaktır. Eğer bugün ulusal tasarruflar Asya'nın oranında olsaydı, Türkiye örneğin 1989 yılında ücretler arttığı zaman, kısa vadeli sermaye hareketlerine kendisini açıveren bir çözüm yoluna ihtiyaç duymazdı. Ücretlerin artması, onu telafi edecek bir vergi artışıyla, makro dengeleri bozmadan karşılanabilirdi. Ama maalesef Türkiye, Latin Amerika gibi düşük tasarruflu profil gösteren ülkelerden biri.

Acaba bu düşük tasarrufa rağmen, kısa vadeli sermaye hareketlerini yine de kısıtlayabilir miydi veya kısıtlayabilir mi?

Burada ben bir iki ufak referans vereceğim. İspanya Merkez Bankası'nın 1992 krizinde, kısa bir süre için olsa bile, 1994 yılında Türkiye'de uygulananın çok daha ötesinde tedbirler alabildiğini hatırlatalım. Avrupa Topluluğu üyesi olan İspanya, açık pozisyonlarda, yabancıların pesatalı varlıklara plasman yapabilmeleri olanağı üzerinde çok şiddetli kısıtlar koyabilmiş. Yani, olanaklar var; üstelik Avrupa Topluluğu'nun sermaye rejimine dahil bir ülkede.

İkincisi Business Week'te iki hafta önce çıkan bir Şili değerlendirmesi var. Diyor ki, "Arjantin ve Meksika'nın finansal kriz içinde debelenip durdukları bir dönemde, nasıl oluyor da Şili, tasarruflarını artıran sağlıklı bir piyasa ekonomisi mekanizmasını işletebiliyor? Şili'nin buradaki başarısının arkasında sıcak parayı kontrol eden ve bu bağlamda serbest piyasa ortodoksisinden ayrılan uygulamaları var."

Şili'nin sıcak para üzerinde yaptığı kontroller nelerdir? Mesela giren sermayenin bir yıldan önce çıkmasını önlüyor. İkincisi, her dış borçlanmanın % 30'unu faizsiz olarak bir yıl süreyle Merkez Bankası'nda karşılık olarak tutuyor. Bu türden uygulamalar getiriyor. Ve yine Business Week aynı şeyi söylüyor, "bu sayede, bu yeni ortodiksinin bir başka uygulamasını da

aşabilmiş durumda, rekabete dönük bir kur politikası uygulayabiliyor" diyor. Kısaca bir kur politikası izleyebiliyor.

Dolayısıyla krizin içine girdikten sonra, yapabilecek hiçbir şey yok diyemeyiz. Fakat son tahlilde, havuz teorisine angaje bile olsak, çözüm ulusal tasarrufları yükseltmektir. Maalesef Türkiye'de ulusal tasarruflar -kamu artı özel olarak hesaplanırsa- yetmişli yılların sonuyla bugünün arasında artmamıştır. Bu nedenle, Türkiye gibi, siyaset ortamı itibariyle kalkınma ihtirası içinde olan bir ülke, bunu aşmanın yapay ve geçici yollarını aramış ve sözünü ettiğimiz dünya sermaye piyasalarındaki bu yeni gelişmeleri kullanmak çaresizliği içine saplanmıştır. Sermaye kontrollarıyla, ulusal tasarrufları artırma arasında dolaysız bir ilişki yoktur. Yani sermaye girişini kontrol edip, düşük tasarruflu, ama istikrarlı bir gelişme politikasında da kalabilirsiniz. Yahut sermaye girişini açar, kısa vadede yükselen ve düşen çalkantılara girebilirsiniz. Ama bana göre bu işin çözüm yolu, ulusal tasarrufları, dolayısıyla yatırımları saygın düzeylere yükseltmek; buna paralel olarak ulusal ekonomiyi spekülatif sermaye girişlerine karşı korumaktır.

ERCAN UYGUR: Eğer havuz modeli geçerliyse, yatırım oranıyla ulusal tarassuf oranı arasında ilişki olmaması lazım. Buna ek olarak, ulusal tasarruf oranıyla, büyüme oranı arasında da bir ilişki olmaması gerekir. Halbuki yapılan çalışmalar tam tersini gösteriyor. Ulusal tasarruf oranının yüksek olduğu ülkelerde, yatırım ve büyüme oranları yüksek. Dolayısıyla bu sonuçlar Korkut Boratav'ın söylediklerini destekler niteliktedir.

KORKUT BORATAV: İMF'ye verilen mektubun döviz hedeflerini herhalde izlediniz. Yıllık nominal döviz sepetinin % 32 artacağı öngörülüyor. Şubat ile Aralık arasında kur hedeflerinin aylık ortalama artış oranı 1.94. Bunu 12 aya uygularsanız yıllık nominal artış % 32 oluyor. Bu arada ortalama hazine bonosu faizleri % 100.

Demek ki, dolar üzerinden % 51'lik getiri bekleniyor. İşte yine 1993 yılının ortamına girmiş durumdayız. Üstelik döviz kuru hedefleri de tutuluyor. Mühim olan o hedeflerin tutulacağına ilişkin beklenti çöktüğü anda ne olacağıdır. Büyüme politikası başladığı andan itibaren -Şubat ve Mart'ta başladı- Şubat'ta cari işlemler açık verdi. Mart'ta da ticaret açığı büyüdü, cari açık büyüyecek. Büyüme bir noktayı aştığı andan itibaren, kurun tutturulabileceğine ilişkin inançlar sarsılacak ve birdenbire ya büyüme yavaşlatılacak ya da döviz piyasaları üzerine tazyik artırılacak gibi geliyor bana.

ERCAN UYGUR: Bu söylediklerimizden, bir ülkeye yabancı sermaye girişi olmasın türü mesajlar da çıkarılmak istenebilir. Bu konuşmaların sonucu çıkacak olan, bu mesajlar değil herhalde. En azından benim yorumum şudur: Bir ülkeye yabancı sermaye girişi olabilir. Fakat bunun bir iktisadi mantığa

göre, yani özellikle -ister özel kesim ister devlet kesimi olsun- yatırım amacıyla geliyor olması gerekir. Eğer devlet kesimi, bir şekilde, borçlarını bu sıcak para yoluyla idame ettirmek istiyorsa, yani sistem o şekilde dönüşmüşse, bunun tehlikeli olduğunu meydana çıkarmak lazım. Önemli ölçüde kısa dönemli sermaye girişi yahut portföy yatırımı anlamında sermaye girişi varsa, tahvil ve bono alımı anlamında, kamu borçlarının idamesini sağlayacak bir mekanizmayı sürdürmek için geliyor demektir. Bu anlamlı birşey değildir; sonunda Türkiye'yi sıkıntıya sokabilir.

Yabancı sermaye gelebilir, ama yatırım amacıyla, yani Türkiye'nin sermaye birikimini artırmak amacıyla gelir ve bunun da ekonomik kıstasları vardır. Reel getirisiyle, reel faizi karşılaştırılır, bu bağlamda eğer karlıysa borç alınır ve zaten uzun dönemde ülke için de yararlıdır. Bu kıstasların Kore gibi Uzakdoğu ülkeleri tarafından kullanıldığını da açıkça belirtmek lazım. Bu ülkeler borçlanma yapmış, yabancı sermayeyi çok yoğun ölçüde kullanmış, yabancı yatırımları da teşvik etmişler, ama bunları hep belirli bir genel yaklaşım içinde, bir takım iktisat kurallarını, hesaplarını dikkate alarak yapmışlardır. Bence, bunun da belirtilmesi lazım.

Şimdi belki, Türkiye'nin kısa dönemli sermaye hareketlerine bu ölçüde açık olması sonucunda yakın gelecekte neler beklenebilir, böyle devam ederse ne olabilir noktasını da tartışmamız gerekir.

NAZIM EKİNCİ: Ben biraz tasarruf konusuna değinmek istiyorum. Sanıyorum Korkut Boratav da katılacaktır; yatırım olmadan tasarruf olamaz. Önce yatırımın oluşması lazım. Türkiye'nin de bundan sonra, kalıcı, sürekli bir yatırım patikasına oturması gerekli. Türkiye'nin esas özenmesi gereken budur. Fakat kabul etmek lazım ki, yurt içi tasarruflarla yatırımların ikame edilemez oluşundan kaynaklanan bir dış finansman gerekliliği, dolayısıyla dış borç da olacaktır. Biraz önce globalleşme meselesine değindik, bence Türkiye'nin bunun dışında kalması hem zor, hem de bir açıdan arzu edilir de değil. Ama uzun vadeli bir portföy yatırımını veya doğrudan yatırıma yönelik dış borçlanmayı da becerebilmesi lazım. Bu arada kısa vadeli sermaye hareketleri de olabilir. Fakat doğru bir yatırım patikasına oturmuş ve önemli ölçüde uzun vadeli sermaye hareketleri finanse eden bir ülkede, zaten kısa vadeli sermayeye o kadar büyük nemalar da çıkmaz. Dolayısıyla, kararlı bir ortamda öyle büyük kaymalar da olmayabilir.

Tabii Türkiye'nin bu dediğimiz yüksek yatırım patikasına oturmasının önünde ciddi engeller var. Kamu finansmanı bunlardan biri olmak üzere. Kaldı ki, kamu finansmanı yapısı itibariyle kontrol edilemez hale geldi. Kendiliğinden gelen birtakım öğeler yerleşti oraya. Mesela bu senenin ilk beş aylık hedefleri epey aşıldı ve yıl sonu önerilerinin tutmayacağı da şimdiden ortaya

çıktı. Nisan sonu itibariyle açık 140 trilyon lira. Bu sorunları kırıp, yatırım patikasına oturmanın önünde ciddi engeller var. Şili örneği verildi. Benim iyi bildiğim bir örnek değil. Orada önemli olan Şili o yüksek yatırım eğilimini nasıl tutturdu? Finansmanını nasıl sağladı? Daha çok doğrudan yatırım mı çekti? Yatırımlarla birlikte tasarrufları artmış, ama önemli ölçüde dış tasarruf da kullanmış olmaları lazım. Türkiye'de de yatırımlar belli bir biçimde arttığı zaman, dış tasarruf finansmanını düzgün sağlayabilirse, ona bağlı olarak iç tasarruflar da artacak. Fakat önümüzdeki kısa vadeli dönemde bunun olmayacağını biliyoruz; öyle görünüyor. Öyle bir patikaya nasıl geleceğimiz belli değil. Kısa vadede olabilecek şeylerden biri Boratav'ın bahsettiğidir. İhracatın artış hızının yavaşladığı biliniyor, ithalatta artış var. İhracatın ithalatı karşılama oranı daha da düşerse o tür tehlikeli sinyaller çıkabilir.

E. CEM ÇOBANOĞLU: Ocak ve Şubat ayı ödemeler dengesi rakamlarına göre daha henüz 1993'ün düzeyleri yakalanamamış. Geçen senenin düzeyi de tam yakalanamamış, artma eğilimi gözleniyor.

NAZIM EKİNCİ: Merkez Bankası Başkanı da, açık pozisyonlar artıyor, ama kontrol altında, biz yolumuza devam ediyoruz, endişe edecek bir durum yok gibi demeçler veriyor. Belki de bu aşamada çok önemli değildir, ama böyle bir tehlike de var. Aslında Türkiye'nin şu andaki bir şansı da, dış piyasalardaki kredilerin kısılmış olmasıdır. Yoksa o yüksek dolar faizleriyle kısa vadeli sermaye girişleri birden fırlardı. Zaten son aylarda kısa vadeli borçlanmada artma eğilimi belirdi. uzun vadeli borçlanılamadığından dış borç ödemeleri kısa vadeli borçlanmayla yapılıyor. Esas sorun daha önce bahsettiğim yüksek yatırım patikasına yerleşme sorunu ki, bu da yalnız başına kur politikası ya da iktisadi politikalarla da ilgili değil. Bir sosyal kararlılığın da oluşması lazım. Türkiye'nin önünde o da bir kısıt. Siyasi, daha doğrusu sosyal bir kararlılık olmadan yatırım olmuyor. Aslında, Doğu blokuna yakınlığı Türki cumhuriyetlere yakınlığı, Azerilerle ilişkisi, petrol projeleri vs. gözönünde tutulursa, Türkiye'nin konumu itibariyle çok ciddi dış yatırım alması lazım. Türkiye, hem kendi içinde kararlı, hem de kararlı bir bölgede olsa, ciddi yatırım potansiyeli olan bir ülke. Özellikle 1990 sonrasında, dünyanın durumu ile bağlantılı olarak bu tür olanaklar arttı, ama hiçbiri kullanılmıyor. Bunun önünde de çok ciddi içten gelen engeller, huzursuzluklar, çatışmalar var. Bunlarda belli bir düzelme olmadığı sürece de kısa vadede olabilecek, hep bir bıçak sırtında gidip gelmek. Bir fırsat çıkınca, içeriyi sıkıştırmayayım diye, kamu açıklarını dıştan finanse etmeye dönme riski büyük. İlk fırsatı yakaladıklarında ona dönerlerse bu faizlerle çok ciddi sorunlar ortaya çıkar.

KORKUT BORATAV: Nazım'ın da söylediği gibi, böyle bir ortama kronik ve sistematik olarak en az uyum gösterebilen emek. En çok uyum

gösterebilen de finans kapital. Üretken sermaye de kısmi uyum gösterebiliyor. Mesela TOFAŞ üretime son verip, fonları sermaye piyasasına aktarıyor ve çok yüksek kazanç elde edebiliyor. Demek ki, onların da esnekliği var. Ama fabrikayı söküp götüremiyor; o yüzden finans kapital kadar mobilitesi yüksek değil. Buna mukabil kronik olarak borçlu olan küçük ve orta boylu sermayenin hiç uyum yeteneği yok; yahut sıfıra yakın. Malını mülkünü satıp ölümünü bekleyecek, belki ancak çoluğu çocuğu rantiye olup kurtulabilecek. Şimdi bu ortamda ulusal ekonomiler, bütün bu ilişkileri tersine dönüştürecek, yani emeği, üretken sermayeyi finansın önüne geçirecek kadar hareket serbestisi içinde değil. Ama en azından, perspektiflerin o doğrultuda olması ve oluşması lazım. Hareket alanının kısıtlı olduğunu bilmek başka bir şey; bu kısıtlılığı bir meziyet haline getirip övgüsünü yapmak ve insanları fikren de felce uğratmak başka birşey. Benim vurgulamak istediğim şudur: Maalesef Türkiye'de uzunca bir süredir siyasal iktidarlar kendi politikalarından doğan çaresizliklerinin farkında değiller ve bunu büyük bir imkan, bir meziyet olarak görüyorlar.

Ama Türkiye'nin temel meselereri bu tartışmada değinmediğimiz, insan gücünün yetiştirilmesi, eğitim, bilim, sermaye birikimi, yatırım politikası, ulusal tasarruflar, ihracat potansiyeli gibi sorunlar etrafında düğümleniyor.

ERCAN UYGUR: Benim düşüncem şu: Ekonomi bir fiat sistemi içinde işliyor. Döviz kurunun bu ölçüde bastırılması ve faizlerin bu ölçüde yüksekliği uzun süre sürdürülebilir değildir. Eğer bu süreç böyle sürerse, Türkiye bunun sonunda yine istenmedik bir ortama doğru sürüklenecektir. Bunu mutlaka belirtmek lazım. Dış fiata göre iç fiatın yüksek kalmasında böyle ısrar edilmesinin nedeni, enflasyon için döviz kurunun bir çıpa olmasının istenmesidir. Fakat fiatlar sadece döviz kuruna göre belirlenmiyor ki. Özellikle böyle belirsizliğin arttığı ortamlarda, beklentiler belli bir değişkene göre de oluşturulmuyor; bir sürü göstergeye bakılıyor. Bunlardan bir tanesi de faiz oranı. İnsanlar, "evet döviz kuru düşük, ama faiz oranı bu kadar yüksek olduğuna göre, demek ki, fiyatlar bir süre sonra artacak" demeye başlıyorlar. Yani, bir tek beklenti oluşturan değişken vardır, o da döviz kurudur demek herhalde çok anlamlı değil.

Döviz kurunun bastırılması, faizin böyle yüksek devam etmesi, ekonomiyi giderek öncelikle dış ticaret açığı anlamında, daha sonra da ödemeler bilançosu anlamında zorluğa doğru götürebilir. Türkiye'nin yaşadığı bütün krizlerde görülmüştür ki, bu, Türkiye'yi en çok zorlayıcı, en çok tehlikeye götürücü gidiş yönüdür. Çünkü, içeriye yönelik açıklardan, çalkantılardan daha kolay sıyrılabiliyoruz da, dış ödemelere yönelik çıkmaz sokaklardan kolay çıkamıyoruz. Bu gidişin bir sonunun olacağı açık. Çünkü fiat sistemi denilen şey, bir hayli acımasız. Sonunda herşeyin bir maliyeti olduğunu kabul ettiriyor. Bunu herhalde vurgulamak lazım.

Ayrıca bu açıkları "biz nasıl olsa gelen yabancı sermayeyle kapatırız, bir süre daha idare ederiz" düşüncesiyle sürdürmemek lazım. Çünkü o tür sermayenin de bir özelliği var, en kötü olduğunuz anda sizi terkediyor; yalnız bırakıyor. Yani kötüye gittiğini sezdiği anda, biraz idare edelim denilecek zaman bırakmıyor. En çok ihtiyacınız olduğunu hissettiği anda da zaten kaçıyor. 1994 başlarından itibaren yaşadığımız o kötü günlere dönmemek için, bu konuda ısrarlı vurgulamalar yapmak lazım diyorum.

E. CEM ÇOBANOĞLU: Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz sanıyorum, Türkiye bu şekilde döviz kurunu baskı altına alarak açıklarını kısa vadeli sermaye hareketleriyle finanse etmeyi sürdürdükçe dış ticarette ciddi problemler doğacak. İhracat-ithalat farkı ithalat lehine büyüyecek; fiatlar genel sistemi dış açık lehine bozulacak. Sonuçta Türkiye tekrar 1994 krizine benzer bir şekilde krize takılacak ya da o yönde ilerleyecek. Ama nerede ne zaman takılacağı sorusu ortada.

KORKUT BORATAV: Durgunluk bunu erteleyebilir.

ENCAN UYGUR: Ama siyasi belirsizlik de hızlandırabilir. Siyasi belirsizlik arttıkça içeride borçlanmak da zorlaşacak. Siyasi belirsizliğin artması, kamu harcamalarında dikkatsizliği de getiriyor; açıklar artıyor; borçlanma gereği artıyor; onlarla birlikte faizler de artıyor. Faiz artıp, döviz kuru da bastırıldıkça dışarıdan borçlanmak için para çekilebilir, ama bu bir süre devam edebilir. Bu yüksek faiz durgunluğu sağlayabilir; ona bir katkı da yapar, ama Türkiye istihdam, işsizlik ve bunların sonuçları anlamında bu durgunluğu daha ne kadar kaldırabilir? Sosyal yansımaları olmayacak mıdır?

E. CEM ÇOBANOĞLU: Doğrudan yatırımlara yönelmeden, iç tasarrufları artırmadan kısa vadeli yabancı sermaye girişiyle günü kotarmaya çalışmanın sadece iktisadi değil, sosyal sorunlar da yaratacağı şeklinde bir değerlendirmeyle tartışmayı sona erdirmek istiyorum.

Hepinize çok teşekkür ederim.

BİR KİTAP

BOŞUNA MI ÇİĞNEDİK?

Boşuna mı Çiğnedik?, Sevim Belli, Belge Yayınları, Kasım 1994

Ülkü ORBAY

Sevim Belli anılarını yukarıdaki başlıkla yayınladı. Anılar, çocukluğundan, 12 Eylül sonrası yurt dışına çıkışına kadarki zaman kesitini içeriyor. Tamamı 640 sayfa olan anılar, 1. ve 2. kitap diye ayrılmış. Bu ayrımın nedenini Belli, şöyle açıklıyor: "Bu yaşam öyküsünün 1. bölümünü 92 baharında tamamlayabildim, araya başka çalışmalar girdi, uzadı. 1992 yazında çok önemli bir gelişme oldu yaşamımda. Ben ve Mihri Belli, benim için yaklaşık 10, onun için ise 11 yıl zorunlu bir gurbet yaşamından sonra ilk kez ülke toprağına ayak basabildik. Yaşamın tek düze gündelik akışından - artık böylesi büyük bir olay da kalmadı ya- büyük bir sapma gösteren bir olayı yaşadıktan sonra o eski, olaydan önceki siz değilsinizdir artık..." Yaşamındaki bu büyük değişiklikten sonra Belli, artık yazdıklarının, birinci bölümün doğrudan doğruya devamı olamıyacağı duygusuna kapılmış. Bana göre, ille bir ayrım yapmak gerekirse, 1. Bölüm Sevim Tarı'nın, 2. si ise Sevim Belli'nin anılarıdır diyeceğim. Çünkü ikinci bölümde yaşamına Mihri Belli giriyor ve kişiliğini derinden etkiliyor.

"... günlük yaşamın tüm angaryalarını ben üstlenmişimdir... Hiç değilse baştan Mihri'nin gerek genel, gerek marksist kültürce ve gerekse devrimci yetenekler bakımından üstünlüğü karşısında ve ben kendim bile kendi yeteneğimin, daha doğrusu gelişme olanaklarımın farkında değilken işler böyle gelişmiş, aramızda belli bir işbölümü oluşmuş, çatı öyle kurulmuştur. Mihri'nin politik durumları daha doğru kavradığına, daha iyi bir müzakereci ve ajitatör olduğuna inanmışımdır. Zorunlu olarak ikinci plandaki uğraşlara çekilmişimdir."

Bir başka alıntı:

".. öze değin konularda şaşılacak kadar uyumludur görüşlerimiz. Amaç ve hedef birliğimiz ise tartışma götürmez.....

Örneğin aramızda konuştuğumuz bir düşünceyi Mihri Belli'nin kendisi yazmış ya da söylemiştir. Daha da güzel ifade etmiştir gerçekten..."

Sevim Belli anılarını aktarırken, yeri geldikçe o konuyla ilgili düşüncelerini, yorumlarını uzun uzun açıklamış. Özellikle kitabın ikinci bölümünde yoğunluk kazanan bu açıklamaları, yukarıdaki alıntıyı da gözönünde tutarak Sevim-Mihri Belli çiftinin ortak görüşleri olarak almak sanırım yanlış olmaz.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde Sevim Tarı'nın çocukluğundan, 1951 komünist tevkifatı sırasında tutuklanıp Harbiye Askeri Cezaevi'ne gidişine kadarki anıları yer alıyor.

Karadenizli Rıza Kaptan'ın Beylerbeyi'ndeki yalısı... Her yaşta ve konumda kadınların çekip çevirdiği evin tartışılmaz erkek otoritesi kaptan dededir. Küçük Sevim bu evde arkadaşsız, akransız yalnız bir çocukluk geçirir. Kişiliği burada oluşur ve burayı evi diye beller. Babasının görevi gereği, Zonguldak, Artvin, Kastamonu, Adana gibi çeşitli kentlerde bulunsa da, yuvam dediği yer hep Beylerbeyi'ndeki bu dede evi, yaşamındaki asıl erkek figürü de babası değil, dedesi olacaktır. Nitekim, ileriki yıllarda babasının, dedesinin ölümünü pattadak söyleyivermesini hiç bağışlamıyacaktır. Zaten bağışlayıcı olmak Sevim Belli'nin erdemlerinden biri değildir. Daha sonraları bunun birçok örneğini görüyoruz. Örneğin Behice Boran'ın savunmasından dolayı Zeki Baştımar'ı kutlamasını, Sevinç Özgüner'in politik olarak kendilerinden ayrılmasını vs. hiç unutmuyor ve bağışlamıyor.

Sevim bu evde içine kapanık, katı, disiplinli bir kişilik geliştirir: "... kişisel şikayet, yakınma belirtilmeyecektir. Yapamam denmeyecektir, yardım istenmeyecektir. Zamanla bir çeşit zahitlik gelişir onda....

İleriki yıllarda bu konuyu çok düşünmüş, nedenini araştırmıştır. Kendisinde gelişen, hemen hemen tüm yaşamını (az ya da çok) etkileyen bu zahitliğin, adeta tasavvufi, dervişvari tavır alışın kaynağını bulamamıştır. Ama gerçek şu ki daha o yaşlarda bir çocuk için olağan dışı sayılabilecek bir doymuşluk, bir kendine yeterlik duygusu vardır onda. Belki de içine kapanıktır."

Kaynağını biz de bilmiyoruz ama, bu duygunun zamanla bir özbeğeniye dönüştüğü kuşkusuz!

"Bütün ilkokul öğrenimi boyunca karnesinde pekiyiden aşağı not olmayacaktır. İlkten bunu doğal bir şey sanacak, zamanla herkesin aynı derecede başarılı olmadığını öğrenecek, başkalarının hakkını mı yiyorum endişesi başarısının kıvancını gölgeleyecektir. Sonra, sonra başarılı olmaya

alışacak, ufak başarısızlıkları bile aşırı ölçüde dert edinir olacaktır.."

....

".. Yakın özel (kız-erkek) bir arkadaşlığa da gereksinim duymuyordum gerçekten. Böyle bir arkadaşlığa layık kimse de görmüyordum fakültedeki çevremde.."

....

"... Gerek toplum içinde doğrudan doğruya tuzu kuru ayrıcalıklar grubu içinde yer alıyor olmakla ve gerekse vasatın birazcık üzerinde kişisel niteliklerle yaratılmış olmakla başkalarının hakkını yediğim inancı, vicdan azabına benzer bir borçluluk duygusu, bir bakıma elimde olmadan aldığım fazlayı en iyi biçimde geri ödeme bilinci yaratmıştır bende..."

II. Dünya Savaşı ve bu ortamda ırkçılığa ve faşizme karşı edinilen bilinç kişiliğinin oluşmasına büyük katkıda bulunuyor. 1946'da "İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği"ne üye oluyor, 46 tutuklanması sırasında üç gün gözaltında tutuluyor ve salıverildikten sonra TKP ile ilk teması gerçekleşiyor. Sonra, önce sağlık sorunları ile ilgili New York'a, daha sonra İstanbul Tıp Fakültesi asistanı olarak, öğrenimini sürdürmek üzere Paris'e gidiş. TKP Paris sorumluluğunu üstleniyor ve görevli olarak geçici bir süre için geldiği İstanbul'da tutuklanıyor.

Sevim Belli bu ilk bölümde Beylerbeyi'ndeki çocukluk anılarına ve 1951 komünist tevkifatına oldukça uzun bir yer vermiş. Bu davanın yaşamının dönüm noktası olduğu göz önünde tutulursa bunu doğal karşılamak gerek.

İKİNCİ BÖLÜM

İkinci bölüm Harbiye Askeri Cezaevi'ne nakli ile başlıyor. Mihri Belli'yle tanışıyor ve evleniyorlar. Evlenme önerisini kabulünü şöyle aktarıyor:

".. Evliliği kabul etmemin birinci nedeni (çocuklarımı üzmeyecek şekilde) anne olmaktır. Çocuklarıma baba olarak seçtiğim adam en namuslu, en şerefli, en devrimci ve de en akıllı ve kültürlülerden biri idi. Önemli olan da bu idi. Üstelik de kendisi bu babalığa içtenlikle aday oluyordu. İçtenlik insanı cana yakın kılar. Eeee daha ne?"

Bundan sonra Sevim Belli'nin yaşamı, doktor olarak Cezayir'de bulunduğu süre dışında, Mihri Belli ile yan yana politik mücadele içinde geçecektir. 12 Mart öncesi politik ortamı tüm yoğunluğu ile yaşayacak, evi bu döneme damgasını vuran tüm sol gençlik liderlerinin uğrağı olacak ve bu dönem, 12 Mart sonrası yeniden tutuklanması ile noktalanacaktır.

Sevim Belli bu dönemin en karakteristik tartışması olan MDD-Sosyalist devrim tartışmalarını aktardıktan sonra, Mihri Belli çizgisini şöyle savunuyor:

"Mihri Belli yazılarında antiemperyalist-ulusal öğeyi bayrak gibi seriyordu önümüze; ulusal antiemperyalist öğerin öne çıkarılmasını Yunanistan dağlarında kendi deneyimi ile öğrenmişti. O, tüm dalı budağı ile yansıtan, öne çıkarılan ağacın herkesçe bilinen ve bir veri olarak kabul edilen ormanın bir parçası olduğunu ve ormanda başka ağaçların da bulunduğunu her zaman vurgulamaya gerek görmüyordu. Karşıdan bakıp da ön plana çıkarılmış olan ağacın ardında, sözkonusu oluşumun doğasına uygun olarak, bir orman olduğunu göremiyenler ve daha çok da görmek istemeyenler, Belli'nin de ormanı görmediğini, yahut da gözlerden gizlemek istediğini iddia ediyorlardı.."

Sevim Belli'den bir başka alıntı:

"... Geçenlerde karşılaştığım o zamanın gençlerinden biri "Biz o zaman 'Ordu Gençlik Elele' sloganı atıyorduk, yorumları böyle anlıyorduk" dedi bana. Çok şaşırdım. Böyle bir slogan atılmadı, atılamazdı da. 15-16 Haziran olaylarında 'İşçi asker elele' denmişti ve etkili de olmuştu. Türkiye'de sadece esker dendiğinde daha çok rütbesi olmayan, sıradan neferler, yani erler anlaşılır. Er sözü slogan atmaya elverişli değil anlaşılan. Ama bu asker ile orduyu birbirine karıştırmak için bir mazeret değil. Beri yandan eski militanın (ya da militanların) bu gibi slogan yanlışlarından haberli olmamak ve düzeltilmesini sağlamamış olmak da bizim aymazlığımızdı. Oysa o dönem en hareketli ve uyanık olduğumuz dönemdi."

Bana kalırsa o dönem, hemen hemen herkesin duyduğu ve bildiği bu slogandan habersiz olmak, herhalde aymazlığın ötesinde bir şey olsa gerek.

Sevim Belli 12 Mart'ta 8 yıl hüküm giyiyor ve 1974 affı ile özgürlüğüne kavuşuyor. Mihri Belli ile birlikte TEP içerisinde yer alıyor ve 12 Eylül darbesinden sonra da yurt dışına çıkıyor.

Başta da söylediğim gibi Sevim Belli anılarını aktarırken yeri geldikçe çeşitli konulardaki görüşlerini de uzun uzun açıklamış. Bunların belli başlılarını aşağıya özet olarak alıyorum.

KADIN SORUNU

Sevim Belli kadın sorununa bakarken, kadın-insan kavramını geliştiriyor. Bunu şöyle açıklıyor: "... kadın erkek, büyük küçük karşılaştığın herkes karşısında herşeyden önce insan olmalısın. Öyle davranmalısın ki onlar da seni -kadın ya da erkek doğmuş- bir insan görsünler. Sonra toplum içinde nerede ve kimin yanında durduğun, bu dünyaya nasıl baktığın gelir. Bu bakımdan bir sınıflandırmayla nitelendirilmelisin (sende karşındakileri öyle nitelendirmelisin). Daha sonra kadın ya da erkek cinsinden bir bireysin. Ancak ondan sonra kişisel özelliklerin, kadınlığın (ya da erkekliğin) söz konusu olabilir. Ve sen istiyorsan, izin verirsen belli koşullarda öncelik alır."

İslam dininin kadına bakışını da şöyle eleştiriyor:

"Bizim dincilerimiz çok gürültü koparırlar ama kadın ve dişliliği sürekli ilgi alanının baş nesnesi yapmada, onu arsızca bir teşhir konusu haline gtiren günün 'modern' Hristiyan Batısı ile, onu sarıp sarmalasa da ve özellikle de bu tavrı ile kadına daha çok saygı göstermeyen, onun insanlığını unutup hatta inkara yeltenip yalnızca cinsiyeti ile ilgilenen islam inlayışı arasında özde büyük fark görmüyorum; cinsel tahrik unsurunu mümkün olduğunca göze batar kılmak, beri tarafta da örtü altına alarak bir yandan heyecan ve hazza yönelik daha çok merak uyandırıcı ve ilgi çekici kılarken bir yandan da ve esas olarak erkeğin kadını (veya kadınları) üzerindeki 'mülkiyetini' güven altına almak.."

Sevim Belli kadın sorununu uzun boylu irdeleyerek, sorunun yalnızca ekonomik özgürlük sorunu olmadığı, erkek egemen kültürün ataerkil yapılanmayı sürekli yeniden ürettiği noktası üzerinde duruyor ve her sorun gibi kadın sorununun da genel sorunların yanında, özelliği itibariyle ayrıca incelenmesinin gereğini belirtiyor.

KÜRT SORUNU

Belli, cumhuriyetin ilk yıllarında Kürtlerin bir azınlık değil, ülkenin ortak sahibi olduklarını, fakat sonra Türklerin ortak mirasa Türklük adına el koyduklarını söylüyor. Kentli halk olarak Kürt sorununu bilmediklerini ve Kürt isyanlarını da hep feodal ve irticai isyanlar olarak algıladıklarını söyleyerek özeleştiride bulunuyor.

Sevim Belli'ye göre Türkiye'de kemalizmin yerleştirip kuvvetlendirdiği bir devlet kültü vardır. Bu düzende en çok ezilenler, sömürülenler bile düzeni değiştirmeyi çoklukla göze alamazlar. Bu devleti zaten kendisinin saymayan unsurların ona başkaldırması daha kolaydır. Oysa şoven propagandayla koşullanmış kitlelerin bu bilinç sıçramasını yapması zordur. Bu açıdan, Kürt direnişi, demokratik hakların elde edilmesi yolunda bir demokrasi savaşımıdır. Ancak, ırkçı, milliyetçiliğe düşmemek için sosyalist bilinçlenmeye sahip kadroların olması gerekir.

Öte yandan Sevim Belli günümüzde hiçbir sorunun emperyalizm olgusunu gözönünde tutmadan anlaşılamıyacağını ve çözümlenemiyeceğini ileri sürerek:

"Bugün Kürtlerin yaşadıkları topraklarda ayrı bağımsız bir Kürt devleti kurdurmak ABD'nin çıkarlarına uygun gelecek olsa bizim mangalda kül bırakmayan şovenlerimizin balonu o anda söner. Halkların kardeşliği terane-

lerine hemen başlarlar. Ama ABD kolayca çekip çeviremeyeceği, üstelik de tüm Ortaoğu'yu etkilemesi, güçlü bir antiemperyalist cephe oluşturması olasılığı olan bir gelişmeye göz yummak istemiyor, besbelli." diyor.

Emekçi halkların çıkarlarının birbiriyle çelişemiyeceğinin altını çizerek, Kürt sorunu demokratik bir biçimde çözülmedikçe Türkiye'ye demokrasinin gelmeyeceğini söylüyor.

KEMALİZM

Kemalizmin, antiemperyalist ve bağımsızlıkçı tavrına dikkat çeken Sevim Belli onun tarihi çerçevesi içinde doğru yere oturtulması gerektiğini söylüyor.:

"... onlar zaten bir emekçi düzeni kurma iddiasıyla ortaya çıkmadılar. Bunu yapmadılar diye yaptıklarını da inkar edemeyiz şimdi. Kaldı ki, II. Dünya Savaşına kadarki dönemde, Sovyetlerden örnek alınarak, 5 yıllık planlar uygulanarak, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları üzerinde sağlanan toparlanma ve kalkınma hiç de küçümsenecek bir gelişme değildir."

Antiemperyalist olmak için marksist-leninist emperyalizm tanımını bilinçli olarak benimsemek gerekmediğinin altını çizerek, Kurtuluş Savaşını küçümsemenin adeta solculuğun ve devrimciliğin önkoşulu haline getirilmesini eleştiriyor: "... Halkı köklerinden koparmaya, emperyalizmi bir kere yenebilmiş olduğu tarihsel bilincinin anısını yok etmeye hangi teori izin veriyor? Önemli olan geçmiş tüm yaşam ve savaşımlarda olumlu olan, onurlu olan, zamanına göre ileriyi temsil eden ya da onun müjdesi olan öğeleri su yüzüne çıkarmak, vurgulamaktır. Yoksa Türk ulusunun milliyetçiliğini, şovenliğini kırmak için onun onurunu, öz sevgisini, kendine güvenini kırmak değil."

Belli, bir kadın olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kadınlara verdiği hakları da ne kadar eksik olursa olsunlar önemsediğini vurgulayarak, kendi adına şükranlarını sunuyor.

Öte yandan Kemalizmin ve Mustafa Kemal'in eleştirilecek pek çok yanının bulunduğunu, ama bunların Anadolu halkının canını dişine katarak yaptığı bir kurtuluş mücadelesini tümden karalamak, olumlu yönlerini görmemek için neden olmadığını söyleyerek, "Kemalistlerin yalnızca Kürt halkına karşı uyguladıkları politika, reva gördükleri aşağılama bile onları tarih önünde mahkum etmeye yeter de artar. Bu konu, kendine demokrat diyen her Türk'ün üzerinde uzun uzun düşünmesini gerektirecek ciddiyettedir. Uygulanan asimilasyon politikası, susturma ve bastırma yöntemleri utanç vericidir." diyor.

Sevim Belli uzunca bir reel sosyalizm eleştirisi yapıyor ve sistemin çöküşünün nedenleri konusunda belli başlı şu görüşleri ileri sürüyor:

– Devrimin kendi yeterli kadrosu olmadığından eski düzenden kalan teknisyenlere ayrıcalık sağlamıştır. Bu giderek yönetici olanlarda bir bilinç dönmesi meydana getirmiştir. Bununla yeterli ideolojik mücadele yapımamıştır.

– İşçi sınıfı iktidarı ele geçirince sınıf mücadelesi bitmiyor. Karşı düşüncede olanlar politika yapacak başka kanal bulamayınca Komünist Partisi içinde yuvalanmışlar; parti zamanla yozlaşmıştır.

– Sosyalist demokrasi işlememiştir.

– II. Dünya Savaşı en yetkin ve idealist kadroları ortadan kaldırmış, geriye üçüncü, dördüncü sınıf kadrolar kalmıştır.

– Yeni teknolojiyi yığınsal üretime uygulamada yetersiz kalmışlardır.

– Destalinizasyon Batı emperyalistlerine verilmiş bir ödündür. Sosyalizm ve emperyalizm arasındaki çelişki, iki süper güç arasındaki çelişkiye indirgenmiştir. vs.

Elbette Belli sorunlara benim yukarıya aldığım kadar şematik bakmıyor. Çeşitli vesilelerle yorumlarını daha ayrıntılı olarak açıklamış. Bunun için kitabın okunması gerekiyor.

SON SÖZ

Son söz kitabın başlığının bir yanıtı. Sevim Belli, bütün bu yaşadıklarımız, inandıklarımız, mücadelemiz boşuna mıydı? sorusunu soruyor ve yanıtını da veriyor:

".. Tutarlı bir mücadele, sonu boşuna olamaz. Biz bu uzun ve zorlu yolu böyle yürümeye çalıştık, inançla, dürüstlükle ve namusumuzla. Hep kendi kendimle tutarlı olarak. Eksiklerimize ve yapamadıklarımıza üzülerek, ama kendi kendimle barışık olarak. Bu bilince ulaşabilmiş olmaktan dolayı kendimi şanslı ve de mutlu sayıyorum. Böyle bir yolu her zaman nefes nefese koşamamak, engellenmek ve de ne bileyim yavaşlayıp soluklanmak başka bir şeydir.

Yol üzerinde mutlaka birilerine rastlamış, selam vermiş, selam almışızdır. Ve elbette selamımıza bilinçli bir şeyler katmış, en azından duygu, bilgi ve inanç gibi, bir şeyler aktarmış, vermişizdir. Selamımızın bir kısmı, boşa da gitse, hepsi boşuna olamaz. Boşuna gibi göründüğü zamanlar olsa bile,

tümden boşuna değildir. Hayır insanlık ve yurt sevgisi ile, görev bilinci ile, ülke halkına ve tüm insanlığa karşı sorumluluk anlayışıyla, çıkarsız ve dürüstçe çiğnenen bir dünya boşuna çiğnenmiş değildir."

Kitap Marks'tan bir alıntıyla bitiyor. Ben de bu tanıtım yazısını aynı alıntıyla bitiriyorum:

"Eğer insanlığın çoğunluğu için etkili olabileceğimiz yeri seçmişsek, hiçbir yük bizi kamburlaştıramaz, çünkü, o herkes adına ödenen bir bedeldir; artık tadına vardığımız şey yoksul, kısıtlı, bencilce bir sevinç değildir; mutluluğumuz milyonlara aittir, eylemlerimiz sessiz sedasız, ama sonsuza dek etkisini sürdürecektir..."

SEVİM BELLİ'NİN ÖNEMLİ SORUSU

Vedat TÜRKALİ

"BOŞUNA MI ÇİĞNEDİK?" adlı kitapta anılarını yayınladı Sevim Belli. (1) Anı yönünden pek varsıl sayılamayacak yazınımız için kazanım denebilir. Yazmaktan çok konuşmayı seven bir toplum olagelişimizde siyasal baskıların payı olmalı. Egemenlerin suyunda değilse, kitap dert açar yazarının başına. Para kazandırdığı da pek söylenemez. Solun anıları bakımından iyice yoksul sayılırız. Solun, kendi iç sansürü vardır bir de! Yanlış bir konspirasyon yorumuyla çoğu önemli bilgileri alıp birlikte götürmüşlerdir eski devrimci kadrolar. Alanı bugün kimi soytarıların sömürmesi bu yüzdendir.

Kolay değildir anı yazmak. Yaşam boyu kazanılmış birikimi, yolun sonuna yaklaşılan günlerde aktarmak görevi sayıldığı için bir tür, yaşlılıkta yazılır anı. Tıp'daki bir sava göre de insan, geçmişini en iyi, günlük olayları doğru dürüst aklında tutamadığı yaşlılıkta anımsarmış! Anımsamak yetmez, anı yazmanın temel koşulu dürüst olabilmektir kuşkusuz." İnsan ona derler ki garezden ola salim. Nefsinde dahi eyleye icra-yı adalet." Yaşlılıkta, günlük tutkuların üstüne çıkabileceği böyle bir erginlik dönemine erişmiş sayılır kişi. Yaşlanmakla herkes varabilir mi bu olgunluğa?

Sevim'in, benimle ilgili anılarına geçerken şunu soracağım önce: Varsayalım ki, benim üzerime söylediklerinin tümü doğru, bugünki konumumda nasıl bir değişiklik yapar bu doğrular benim?

Düşünsel, sanatsal yaratıcılığın çeşitli alanlarında, şiirde, sinemada, tiyatroda, düzyazıda, ortaya iyi kötü birşeyler koymaya çalışmış, yaşayıp gördüklerini, bildiklerini, elinden geldiğince aktarma çabasında, emekçi halkına yararlı gördüğü konularda kimi belaları da göğüslüyerek kalem oynatan, yetmişaltı yaşında bir yazarım. Gözü bir yerlerde tutkulu politikacı, ya da "devrimci önder!" de değilim. Geçmişimle ilgili, şu ya da, bu sav, uzunboylu etkilemez bugünümü. Ancak, geçmişte verilmiş onurlu kavgaya, bir biçimde katıldım diye, kimseden madalya beklemediğim, toplumdan alacak davasına kalkmadığım gibi, bugünki konumuma da sığınmam. Hakkımda bildiklerini, ben yaşarken söyleyenler, bana da kimi doğruları anlatma yolunu açacakları için sağolsunlar.

Anılardaki önemli noktalar üzerinde, alıntılar yaparak duracağım.

1. "Kadir, tahliye olduktan sonra, çok kez, benimle kader birliği etmeğe, saflaşmaya istekli olmuştur. Gadre uğramışların, kıymeti bilinmeyenlerin saflaşması!"

---

1) Boşuna mı çiğnedik?, Sevim Belli, Belge Uluslararası Yayıncılık, 1994, İstanbul

Dışarda karşılaştığımda, cezaevinde birlikte olduklarımızın Yedinci Fıkra'ya sığınmışların dışında tümüne yakınlık göstermiş, sevgiyle yaklaşmışımdır. Bana kötü davrananlara bile. Salıverildikten sonra Sevim'le yanyana gelip doğru dürüst konuştuğumuz tek olay şu: Mihri tutuklanmıştı. Biraz da çocuğumu eski arkadaşlarımıza yakınlaştırmak düşüncesiyle daha okul çağındaki Barış'ı da alarak bir tür "nezaket ziyareti"ne gittim Ankara'da Sevim'e. Dertleştik. Artık genç değildi Mihri; cezaevine düşmesi eskisi kadar kolay karşılanamıyordu. Rahatça girilebilir, birinci katımsı bir yerde oturuyorlardı anımsadığım. Çocukların, yaşamları boyu etkisinde kalabilecekleri bir kötülükle yüzyüze gelmeleri olasılığından kaygılıydı. Çin'de o günler alevlenmiş iç çatışmalar konuşuldu. "Politika kötü şey" dedi. "Birlikte yapmadılar mı devrimi? Niye birbirlerini böyle ağır suçluyorlar şimdi?" Bir ölçüde paylaştığım düşüncelerdi benim de. Ama birşey demedim; dinledim yalnızca. Müdüriyetten, Zeki Baştımar'dan söz açıldı. Herşeyi Zeki söylemişti önce! Düzeltmek zorundaydım. Onu Zeki'yle buluşmaya benim götürdüğümü, kendisinin söylediğini anımsattım. Bozuldu biraz, sustu. Bunun dışında oturup konuşmuşluğumuz yok.

"İfade vermiş olmasını rasyonalize etme çabasında kendini desteklemem için ağzımı aramıştır." diyor. Gerçekten üzüldüm. Yaşamım boyu, kimse için aklımdan geçmemiş böyle bir ayak oyununun, bana yakıştırılmış olmasına değil, bir günler değer verdiğim bir arkadaşımın böyle bir düşünceyi kafasında üretebilmiş olmasına üzüldüm. Ayıplamak zorunda kaldığım için de üzülüyorum. Başıma bin türlü belâ açmış bir rastlantıdan öte, ne ilişkimiz olmuş bizim Sevim'le ki, hiç kimseyle kalkışmadığım yanlış bir saflaşmayı, hem de çirkin çıkarım için onunla yapmaya kalkayım! İlerde, bu "ifade vermem" konusuna geleceğim ya, nesini biliyordu gizlideki parti ilişkilerimin ki, bu konuda, diyelim tanıklığını, desteğini bekleyeyim? Konumu buna elverişli olanlarla bile "saflaşma" eğilimi gösterdiğim görülmüş müdür? O günlerini unutmuş Sevim kardeşimiz desem, o da değil. Battığı yalnızlığı, öylesine dokunaklı biçimde anlatıyor ki okurken içine dokunuyor insanın! O Sevim Tarı'nın saygınlığından mı medet umacaktım! Tanıdıklarımın güç dönemlerinde, hele haksızlığa uğradıklarına inanmışsam yanlarında olmak ahlâk yasamdır benim. Düşünemedim böyle yorumlanacağını. Benim kimi parti yetkilileri ile, söz gelimi Reşat Fuat'la arasıra çatışmalarım olmuşsa, eleştiri yapmam, sözümü sakınmamamdan kaynaklanmıştır. Yıllar öncesinden beri parti ilişkisi içinde olduğum Şefik Hüsnü, Ahmet Fırıncı, polisin bilmediği, dışardaki birileri, ne güven duygularını yitirmişler, ne de yakınlıklarını, sevgilerini esirgemişlerdir benden. Biliyorlardı ki, Polis benim örgütteki gerçek durumumu bile öğrenememişti. Dört tutuklanmanın serpintilerinden - Kiminin ne ağırlıkta olduğunu Sevim'in kaptanı da bilir! - sıyrılarak geliyordum. Arkadaşlarıma her vakit apaçık oldum. Kendime, ya da yakınlarıma neyi rasyonalize edecektim de, ne kazanacaktım? Gadre uğramışlık, değeri bilinmemişlik duygusuna, kime karşı düşecektim? En azından eziklik taşır böyle biri. Kimden, hangi sözümü sakındım? Ortada bir sorun vardı ama, çok başkaydı o. Ülkeye, ülkemizin emekçi yığınlarına, in-

san yapımıza onulmaz biçimde yabancılaşmaya uğramış olduğunu gördüklerimden, söz gelimi birine, daha Sultanahmet Cezaevi'nde söylemişimdir, bundan böyle kendisiyle hiçbir biçimde politik işbirliği yapmayacağımı. Sözcüğü sözcüğüne şunları demiştim o gün: "Sen bu ülkenin insanlarıyla hiçbir gün bağdaşamazsın: hiç kimseyi uzunboylu yanında tutamazsın." Yanılmış mıyım? Kendileriyle "saflaşmaya" gelmedikleri için doğrusu ayıp etmiş sayılırlar ya (!), eski devrimci kadrolardan birkaç ahbap çavuş dışında, kimi toplayabildi bu tipler? Toplayabildiklerini ne kadar tutabildiler? (Patriyot Hayati dışında tabii!) Palavrayla yürümüyor bu iş; toparlayamadın mı parçalarsın. Başımıza gelen de bu. Dahası, yeryüzü ölçüsünde tarihsel dramımız açıklanmıştı; uyumsuzluğun, hem temel öğretiye, hem halka yabancılaşmanın, ters düşmenin bize özgü olmadığı, sosyalizmin uluslararası birliğini elinde tutan ana kaynaktaki çürümüşlükten beslendiği de ortaya dökülmüştü.

"Kadirin evvel ahır, bütün problemi... ifade vermiş olmasıdır... Tekneyi yolundan ettiklerini görmezlikten gelerek muhalif rüzgârların şişirdiği yelkenlere üflemiştir hep... Kendisini haklı gösterme tutkusundan kurtulamamış, susmayı ve hiç değilse tavrıyla özeleştiri yapmayı bilememiştir... Usanmadan kaptanlara rota vereceğine hiç değilse kendi gemisine kaptan olup kendi rotasını çizseydi ya. Karaya oturmuş gemilerde olmazdı şimdi herhalde."

Ne diyeyim? Benim kısmetsizliğim? Talih hangi gün güldü ki bize! Susup özeleştiri yapsaymışım, Sevim kardeşimizin yanı sıra benim de onurlu bir yerim olacakmış onların gemisinde! Fıkra ünlüdür: Bir gariban yoksul, kar kıyamet kış günü sığındığı balık ağının deliğinden parmağını çıkarıp çekmiş hemen: "Allah dışarda kalanların yardımcısı olsun!" demiş!

Kaptanlara rota verme işinde de bir terslik olmalı; aklım hiçbir gün ermedi böyle işlere! Beni kalkavan dedesi Rıza kaptanla mı karıştırdı nedir Sevim kardeşimiz!

Böylesine kara aymazlık, belendiği küçük burjuva politika çamuruyla yetenekleri körelmiş birilerinde olur ancak. Sevim'i aşar bu iş!

Siyasal örgüt önerilerinin hiçbirine yanaşmadım. Yanlarında yer almamamdan ötürü, dünyaya, benzeri küçük dükkânlarından bakanların kimi takılmalarına, kızmalarına da aldırmadan. Benim gönül verip hep tayfası kaldığım gemi batmadı. Ne fırtınalar aşmış tarih boyu, batmamış. Batmaz da, Emekçi insanlığın gemisidir o. Karaya oturanlar, batanlar, marksist-leninist devrimci özü güçlendiren özgürce eleştirinin, gerçek özeleştirinin ne olduğunu yaşamları boyu bir tek gün bile kavarayamamışların, kendini kaptan sanıp yönetmeye kalkıştıkları irili ufaklı gemilerdir. "Tekneyi yolundan ettiklerini görmezlikten gelerek muhalif rüzgârların şişirdiği yelkenleri üflemek", gemilerini batırmış sahtekâr kaptanlar döneminde geçerli en ağır suçlama biçimidir. Milyonlarca namuslu devrimci bu kara çalmalarla kamplarda, iplerde can verdi. Tarihin en insancıl devrimini, Leninist devrimi çürütüp çökerten kafa, bu. Dedim ya, Sevim'in kafası gibi de gelmiyor bana. Batan gemiden bir

yazgıyla sığındıkları filikadaki kürekçinin kafası olmalı!

Her kiminse; o ki savcılığa kalkışılmış, açıklanmalı. Hangi tekneymiş bu tekne? Tekneyi yolundan eden kimleri görmezden gelmişim? Hangi muhalif rüzgârların şişirdiği yelkenleri üflemişim? Bu muhaliflik kime karşıymış? "Beyyine külfeti müddeinindir" Ellerinde, özlemiyle kavruldukları devlet gücü olsaydı, böyle bir külfete katlanmadan yaparlardı yapacaklarını. Bu savları kanıtlamak, devletsiz savcımızın şimdi sadece namus borcudur!

"...Kadir'in o zamanki koruyucu, özellikle anlayışlı ağbi tavrı sonraları da devam etmiştir bana karşı." "...daha başkaları özellikle Hayati Tözün ta İstanbul'lardan telefon edip cevap vermemi istemişlerdi. Yahu adam beni savunuyor işte, ne istiyorsunuz? diye yanıtlamıştım."

Tümce kalabalığı içinde birbirlerinden uzak düşmüş şu iki söz, Sevim'in gerçek düşüncelerini yansıtıyor olmalı. Hem de yukarıdaki kimi savlarıyla çelişerek. İçtenlikle söylenivermiş izlenimi veren bu sözlere zıt öteki savlara geçmeden, onu bu yola kışkırtan biriyle, Hayati Tözün'le ilgili -ölmüşler üzerine konuşmanın tatsızlığını da göze alarak- bir iki şey söylemek gerekiyor.

Hayati Tözün (Nâmı-ı diğer Patriot Hayati!), salıverilip te, kararla yeniden cezaevine getirildiğinde, genel toplantıda tartışılıp KOMUNA'ya alınmamasına oylanarak karar verilmiş tek kişidir. Sevilmemesi, daha çok güvenilmemesindendi sanırım. Ne ölçüde geçerliydi bu kuşku, bilemem. Komuna sorumlusunca, yemek sırasında, bir köşede, önüne birşeyler konarak karnı doyuruldu uzun süre. En çok da bu besleme durumuna katlanmadaki yüzsüzlüğü şaşırtırdı beni. Yakınlık gösterirdi; uzakça kalmayı yeğledim. Aklı başında kimsenin ciddiye almadığı, ortalıkta gezinip onun bunun ayağına dolanan tiplerdendi. 6 Mart 1971 günü Ankara Hukuk Fakültesi toplantı salonunda Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya, kim öğrettiyse (!), "Senin partiyle örgütle ilişkin olmadı, dergicilik mergicilik filânla uğraşmış birisin sen Doktor!" diye, yavşak yavşak sataşan kişidir. Devrimci kişilerce kışkırtılmış idiyse, bu onur onlarındır! Yok, rüfailer de karıştıysa, aralarında kırışacaklardır bu onuru! Stockholm'deki Sevim'e İstanbul'lardan telefon edip dolduruş yapan kişi bu!

Akıllıdır Sevim; salt bu kışkırtmayla böyle bir işe kalkışacağını sanmam. Kendisi de söylüyor direttiğini. Sonunda boyun eğmek zorunda kalmış belli ki. Savı, yargısı, anlatı biçimi -onun ağzından ilk kez duyuyorsam da- yeni değil benim için. Geçen yıl Brüksel'de, Kürt Konferansı'nda karşılaştığımız eşi Mihri'den, dolaylı dolaysız duyduğum şeyler. Söyletene bakacağız yani! Oysa ben, karı koca da olsalar, kişileri kendi öz kimlikleri ile almışımdır hep. Her yerde geçerli olmuyor demek!

Brüksel'de, TEK KİŞİLİK ÖLÜM için Mihri'nin bana dediği de, özünde Sevim'in romanlarım üzerine o incelik dolu tahlillerini okşuyor! Onun kitabını okuyanlar hemen kavgaya girme aşkına kapılıyorlarmış; benimkini okuyanlar da kuşkuya, umutsuzluğa! Ne diyeyim, doğrudur inşallah! Bir kitapla devrimci aşka gelip başımıza örmedik çorap bırakmayanları durdurabiliyorsa, ne onur,

bizim kitap görevinin ötesinde iş görüyor demektir! Okuyucunun, devrimciliğe kalkışmadan önce başını, sonunu düşünmesidir iyisi. Bir kitapla umudu kırılıyorsa, aman kırılsın, otursun oturduğu yerde!

"TKP'NİN SAĞIRI" başlıklı uzun açıklamaya şaşıp kalmaktan başka ne gelir elden! Brüksel'de Mihri'nin, "Sevim, Kadir'i görürsen söyle ona, benim sağırlığımdan başka şey bulamadı mı yazacak?" dediğini duyduğumda, tepkisinin bu boyutta olacağını, doğrusu düşünmemiştim. Açıklayayım ki, biraz da benim yorumumdu bu. O talihsiz tutuklanmasında, kendisinin de iyi belirttiği deneyimsizliğin şaşkınlığıyla polisçe söylenenlere yeterince diretememesine bulduğum bir gerekçeydi. Sevim'in, bu kadar ballandırarak, Yeşilçam senaryosu alayıyla olayı, kılı kırk yaran incelemelere almasını da anlamış değilim? İki kişi arasında kaldığına inanılan sözler, sıradan konuşmalar da olsa, polisçe biliniyor oldu mu, ister istemez şaşkınlık yaratır kişide; gizli sandığı şeylerin de polisçe bilindiği kuşkusuna düşürür. Polisin sık kullandığı, "Biz herşeyi biliyoruz! Arkadaşın anlattı!" yutturmacasına araç gereç olur o sıradan konuşmalar. Etkili de olabilir. Sevim'i savunmaya yönelik bu yakıştırmamda yanılmışım; özür diliyorum. Polis raporlarını, daha ilk günde doğrulamasının böyle bir gerekçesi yokmuş demek.

"Ne var ki, nerede ise 51-53 tevkifatında Komünist Partisi'nin başına gelenler hep Sevim Tarı'nın yüzünden olacak... boyuna lâfını eder duruma düşmesi bu sözü vurgulama konusunda kendisini yenemekten olsa gerek." miş! Söyleyecek söz bulmak kolay değil! Bu kadar sağlıksız yorum nasıl akla gelmiş, bu savın tam tersini söyleyen bir romanın neresinden, nasıl bir alınganlıkla çıkarılabilmiş bu yargı? Anlaması güç. Ne diyeyim, doğru söylemiş Sevim; gerçekten yufka yürekliymişim. Uğradığım bu kaba haksızlık içinde bile, "Neme gerekti benim, kurban edildiğine inandığım "kızcağızı" savunmak" diyemiyorum. Onun için politikacı olamam ya! Anlayışsızlık duvarına çarpmış görünse de, doğru olanı yaptığım için barışığım içimle. Sinirli bir titizlikle işlenmiş iki sayfalık yazının beni sevindiren yanı, bir gerçeğin bir yanıyla daha açığa çıkması oldu. "...Zeki Baştımar ile Sevim Tarı'nın konuştukları hiçbir polis raporuna geçmemiştir... Görüşmelerde konu edilen hususlardan ancak bazıları başkalarının ifadesi ile ortaya çıkmıştır." sözleriyle yapılan tanıklık, yıllarca Zeki Baştımar'a "polis!" demeyi devrimci marifet sayanların ensesinde patlamış tatlı bir şaplak sayılır!

Şöyle bir olay anlatıyor Sevim: "Polise karşı daha önce hiç tanımadığım Zeki Baştımar ile kısa bir süre içinde herhangi bir makul gerekçe göstermeden defalarca buluşmamızın tevil edilir bir tarafı yoktu. Üstelik ilk buluşmamız yani beni Kadir'in tanıştırdığı da polisçe saptanmıştı... Örneğin bir gün, tutuklanışımdan bir hafta kadar sonra Şube Müdürünün odasına götürüldüğümde Zeki ile Kadir'in ikisini karşımda buldum. Bana daha herhangi birşey denmesine, benim yanıtlamama fırsat kalmadan,

– Yalan söylüyor!

diye fırlamıştı Kadir koca cüssesiyle. Buluşmaları benim açıkladığımı sanıyordu belki de."

Yazık ki, o gün, poliste söyledikleri doğruydu Sevim'in; daha yazık ki, bugün doğruyu söylemiyor! Hem de gözümüzün içine baka baka!

27 Ekim '51'de tutuklandı Sevim Tarı. Zeki ile ben ertesi günü, 28 Ekim'de. Beni Beşiktaş İnzibat Karakolu'ndan alıp Birinci Şube'ye götüren yargıç, Albay, Süvari Yüzbaşısı inzibat subayı, şube müdürü Ahmet Topaloğlu, Cumhuriyet Savcısı Nejat Bey (?), bir bekleyiş içinde sorgulamayı başlattılar. Zeki Baştımar'la buluşmalarımız, Yenimahalle tren istasyonunda arkadaşı olarak Sevim'i biliyordum, o kadar; başka bildiğim yoktu. Bekledikleri geldi biraz sonra. MAH görevlisi Albay Remzi Güvendik olduğunu sonradan öğrendiğim sivil, Kürt ya da Arap kökenli ağzıyla konuşan, tıknaz yapılı, saldırgan kara yüzlü biriydi gelen. Hani bıraksalar, girer girmez atılıp beni güzel bir pataklayacak önce; öylesine kin dolu. Hiç abartmıyorum; gözlerini belerterek, ağzı köpürür gibi sorgulamaya başladı. Aynı şeyleri soruyordu. Aynı yanıtları aldı. Özellikle "Zeki Baştımar'ı tanımam" sözlerini, "yer altı yer üstüne çıktı!" diye, saklayamadığı ötekilerden de coşkulu destek gören bir sevinçle karşıladı. Saygılı gözlemci durumundaki Yargıç Albay, "Sevim Tarı'yı gösterin, budur desin; benim için önemli olan o" dedi. Getirip kapıdan şöyle bir gösterdiler Sevim'i. Şaşkın, heyecanlı görünüyordu. "Karımın trende tanıştığı Sevim bu!" dedim. Sevim'e duyurmak için yüksekten. Kapıyı, kapatmalarıyla Remzi Güvendik'in, bağırarak üstüme yürümesi bir oldu. Öyle konuşmakla ipucu veriyordum Sevim'e. Doğruydu; enayi değillerdi ya! "Emrettiğiniz gibi mi konuşacağız?" diye benzer biçimde tepki aldı benden. Birinci Şube'de Sevim'le ilk yüzleştirilmemiz bu!

Gecenin geç saatine kadar sürdü bu sorgulamalar. Bir ara, başka bir odaya alıp başımda bir görevliyle uzun süre beklettiler. Daktilo yazdıran birinin sesi geliyordu yandaki bir yerden. Bizim Üç Aylık Bülten'di yazdırdığı. Ellerindeydi demek! Yeniden sorgu odasına aldıklarında yumuşamıştı MAH Albayı! Ötekinden iş çıkmayacağını anlamış olmalı ki, "iyi polis"i oynuyordu. Aslında beni kurtarmaya, üstüme sürülmüş pisliği temizlemeye çalışıyordu o! Çocuklarımı düşünüyordu! "Sizin düşünmenize gerek yok; onları ben düşünürüm!" dememe de bozuldu. Bir açık verdi bu arada; önüme koyduğu üç Aylık Bülten-TKP ile ilgili öteki belgelerin Sevim Tarı'nın üstünde yakalandığını söyledi. Durumu kavramıştım biraz. Bir jiple Adliye'ye götürüp nöbetçi mahkemeye çıkarttılar. Kısa bir sorgulamadan sonra tutuklama kararı verdi yargıç. Emniyet'e döndük. Sorgulama odasında Komiser Rüştü vardı bu kez. Zeki Baştımar'ı getirip yanyana oturttular bizi. Aynıydı tavrımız; tanımıyorduk birbirimizi! Arkamıza dizilen, yüzlerini görmediğimiz sivil polisler, verdikleri izleme raporlarını ayrıntılarıyla anlatmaya başladılar; tümü doğruydu dediklerinin. Neyi tahmin edip Zeki'yle belki on kez tartışmışsak oydu olan. İçimdekini okumuş gibi. "Sen Ankara'dan gelip buraya yerleşirsin de, ben senin peşini boş bırakırmıyım Zeki Bey?" dedi Komiser Rüştü. Kimbilir kaç kez, aynı sözleri, hemen de sözcüğü sözcüğüne ben etmiştim! Yanımdaki Zeki'ye dönüp -bağışlayın- " Gördün mü ulan hıyar!" demenin tam sırasıydı hani!! "On yıldır Abdülkadir Bey'i, Merih Hanım'ı duyuyorduk; ilk kez karşılaşıyoruz!" diye bana da iltifatını esirgemedi Komiser Bey!

Bizim direttiğimizi görünce, savcı Nejat, "Sevim, niye öyle söylüyor peki? Sizi yüzleştireceğim" dedi. İstediğim olmuştu. Bir video kaydı gibi, olayı tıpkısıyla önüne koyuyorum Sevim'in şimdi.

Arkadaki kapıdan Sevim'i, benim sağımda oturan Zeki'nin yanına aldılar. Bekleyiş sessizliği çöktü odaya. Savcı, "Anlatın, nasıl oldu olay?" dedi. Sevim çekingen, ürkek, alt perdeden bir sesle olduğu gibi anlattı olayı YENİMAHALLE TREN İSTASYONUNDA BULUŞMUŞTUK ONUNLA. GELEN ZEKİ'YLE TANIŞTIRMIŞTIM BEN ONU. İşte o zaman fırladım ben," YALAN SÖYLÜYOR!" diye. Oturttular yaka paça. İstediğim olmuş, bir sarsıntıyla durumu kavramıştı Sevim. Savcının konuşmayı sürdürmesini söylemesi üzerine duraladı. Umarsızlıkla kısılmış, ezik bir sesle "Kadir'in bu işle ilgisi yok." dedi. Savcı verdiği ifadeyi anımsatıp "Niye öyle söyledin?" deyince de, "Bilmiyorum yorgundum" diye kekeledi. Çıkardılar Sevim'i. O gece, geç saatlerde Harbiye'ye getirildim. Sevim'le Zeki Baştımar'la bir daha, iki yıl sonra, mahkeme salonunda karşılaştık.

Görüldüğü gibi, dört şeyi doğru anlatmayarak işin özünü çarptırıyor Sevim. Yüzleştirilmemiz, bir hafta kadar sonra değil, onun tutuklanışından bir gün sonra, benimle Zeki'nin tutuklandığımız gün yapıldı. İkincisi, bir değil, anlattığım gibi, iki kez yüzleştirildik. Üçüncüsü, KONUŞMASINA BIRAKMADAN, KOCA CÜSSEM İLE SALDIRIP "YALAN SÖYLÜYOR" dediğim beceriksizce uydurulmuş; olacak şey değil. Sonuncusu, asıl önemlisi, onun polis raporunu doğrulayarak buluşmayı daha önce anlattığını SANMIŞ değilim; gözlerimle gördüm, kulaklarımla dinledim.

O satırları okurken, Sevim'in anılarında anlattığı, arkadaşlarının gözüne toprak atıp sonra da yalan söyleyerek suçu onlara yıkan, Beylerbeyi yalısındaki küçük, yaramaz kız geldi aklıma; hiç de sevimli görünmedi!

Yararlı bir yanı oldu Sevim'in bu yazdıklarının; Müdüriyet'le ilgili olayları anlatırlarken, Zeki'nin tümü ile yalan, Sevim'in de tümü ile doğru söylediği biçimindeki önyargım için uyardı beni! İlerde bir ara gene değineceğim, Müdüriyet'le ilgili, KAYIP ROMANLAR adlı çalışmam için büyük yarar sağladı. Ellerine sağlık!

2. Yaptığım o gürültülü uyarı, salt Sevim'i, elinde yakalanan parti belgelerinden ötürü üstlenebileceği onları tanıştırdığım siyasal ilişkiye beni sokması içindi. Askerdim, onun da yararınaydı bu. Yoksa, bizi tanıştırdığı savından, yanımızda yaptığı gibi dönmüş de olsa, o mızrak kolay kolay çuvala sığmazdı. Bizim gibi, aylar ayı, çeşitli yerlerde, kiminde gece yarıları, karanlık köşelerde, saatlar boyu dolaşıp konuşan kişiler, bunu gerçekten gizli yapmamışlarsa, yadsımaya kalkışmaları, gizli çalışmaya kanıtlık eder; bir polis devletinde polisi sevindirirdi ancak. Zeki'nin izlendiği, bunu bana da bulaştırdığı konusunda, anlatması uzun sürecek kuşkular taşıyordum. Açık seçik belirtileri vardı kuşkudan öte. Son günlerde o denli açıktı ki olacaklar, çevremde bilirler, okulun verdiği kumaştan üniforma diktirmedim, nasıl olsa

gidiyoruz diye Sevim Türkiye'ye gelip de Zeki buluşma isteği gösterince içim cız etti. O gün elimde olsaydı, ne o buluşmayı düzenler, ne de Sevim'i görmesine izin verirdim Zeki'nin. Yenimahalle tren istasyonunu seçen Zeki'ydi. Evi Kaliterya'daydı, buluşmada kolaylık olacaktı ona. Sevim anımsar mı bilmem; Zeki trenden inip de yanımıza gelince, "Temiz misin?" dedim. duraladı bir, "Polis mi?" deyip suratını ekşiterek" Yok canum!" diye tersledi beni. Sevim'e dönüp "Bak, temizmiş!" dedim şakaya vurarak. Neredeyse kavgaya varan konudaki tartışmalarımızda hep aynı şeyi söylüyordu. "Takip edildiğimi söyle bir baktum mi derhal anlarum!" Oysa bizi, MAH, Birinci Şube, ayrı ayrı izlemiş; önemli gördükleri için, bir de Ankara'dan, Emniyet Genel Müdürlüğü'nden gönderilen özel timce izletmişler. Ben bu izlemeleri, Zeki gibi "derhal!" değilse de, zaman zaman kesinlikle anladım. Ancak ne desem boştu. Sınıra varmıştı bu konudaki çatışmamız; kuruntulu, korkak damgası yemek vardı bir de. Gidişimiz "Mukadderat!"tı artık.

"Aslında, bir dizi tutuklamadan kurtularak yıllar yılı asker içinde yalıtlanmış, kısıtlanmış biçimde, boğulacak gibi yaşamak canıma öylesine tak etmişti ki, tutuklanma olasılığı, Parti için duyduğum kaygı dışında, bir tutsak kampından kurtulup gerçek kimliğime kavuşma özgürlüğüne geçiş yoluydu bir bakıma benim için. Boşuna değildi Komiser Rüştü'nün on yıldan söz etmesi. Birinci Şube'de kulağımın on yıldır, sık sık çınlatıldığını biliyordum!" '40 yılı'nda olmalı; ihbar sonucu, Askeri Tıbbiye'de sıramız, üstümüz aranmıştı, birkaç öğrencinin. Sınıf subayı Yüzbaşı, tehdit yollu, şöyle bir göründü bana. Sorgulama için, Müdür'ün kapısına çıkarıp beklettiler; bir şey sormadan bıraktılar sonra. Olay kapatıldı. Nedenini on yıl sonra anladım. Olayın soruşturma belgeleri, bizim davanın deliller dosyasına konmuştu. Genel Kurmay'a gönderilen ihbar mektubunda, Galata'da, Sovyet gemisinden inen Rus konsolosuna çiçek verdiğimiz yazılıydı! Mektubu yazanların yaptığı asıl aptallık da, "idareye sormayın; idare âcizdir!" diye not düşmeleriydi. Mektubu yazanların. Enver Kerküker, Nusret adlı (Soyadını anımsamıyorum "Askeri hakim!" diye ad takılmış bir hukuk öğrencisiydi. O ihbar olayı günlerinde, okul müdürü General Hüsnü Külünk'çe, sudan bir bahaneyle sille tokat dövülmüştü bahçede. Görülmüş, görülecek şey değildi, Askeri Tıbbiye'de böyle bir öğrenci dövülme olayı. İdare'nin âciz olmadığını kanıtlama gösterisiydi demek!) iki hukuk öğrencisi olduğu, bizim Almanya karşıtı tutumumuza tepkiyle yaptıklarının anlaşıldığı biçimde düzenlenmişti, olayı kapatan soruşturma raporu. Bu Enver Kerküker askeri yargıç oldu. Bizim dava askerlere geçip de, ben Harbiye cezaevinde, yargıçlar odasına çıkarıldığımda sorgu yargıcı Halil Ölçer'in yanındaydı. Sonraki yıllar avukatlığa geçip MHP'de çalıştı bilmemne oğlu diye yeni bir soyadıyla anımsadığım.

'44, '45, '46 Tutuklamaları'nda, kiminde rastlantı sonucu, kiminde arkadaşlarımızın koruyucu diretmesiyle kılpayı kurtulmuştum. '46 'da Mihri cezaevinden çıkınca, "kurşunlar burandan, şurandan sıyırıp geçti" diye anlatmıştı. Haig Açıkgöz, Osman İşçi, Tahsin Berkem, Basri Alp, Yusuf Atılgan, Mustafa Göksu, Kenan Uluğ, sorgulamalardan geçen tüm arkadaşlarımdan hiç biri adımı vermemişler; bir nedenle sorulmuşsa, partili, ya da kominist ol-

duğumu söylememişlerdi. Tanıdıkları bir edebiyatçıydım bazılarının. Nuri İyem'in '51 tutuklaması'nda tanık olarak gelip yinelediği ifadesi vardı yalnız. "Biz TKP'ye giriyoruz, sen de gir bizimle!" biçiminde. Bana o günler dokunmadılar o ifadeyle. Akşehir'deki Maltepe Askeri Lisesi'nde edebiyat öğretmeniydim. İstanbul'dan dönen coğrafya öğretmeni Memduh Utku, üniversiteden arkadaşı, sıkı yönetim savcısı Kâzım Alöç'ten bir haber getirdi bir gün. Evimde arama yaptırabilirlerdi; sakıncalı birşey bulundurmamalıydım! Yukarda değindim; biz Milli Savunma Bakanlığı hesabına, çeşitli fakültelerde okuyan askeri öğrenciler Beyazıt'ta Askeri Tıbbiye Okulu (Şimdiki Eczacılık Fakültesi) denen yapıda barındırılıyorduk. Statüsü birbirine en yakın iki grup, askeri öğretmen-askeri yargıç adayları öğrencilerdi. Enver Kerküker olayında olduğu gibi, salt düşmanlıklar değil, böyle dayanışmalar da oluşuyordu demek arada! Alöç'ün Memduh Utku'yla gönderdiği haberin bundan mı kaynaklandığını, yoksa başka bir hesaba mı dayandığını kestirmek kolay değildi. Salıverilip de Akşehir'e gelince, Yusuf Atılgan'dan duydum Nuri İyem'in, benim için ifadesini. Akşehir'deki Maltepe Askeri Lisesi, '47'de İstanbul'a taşındı. Galata Köprüsü'nde karşılaştığım Şükriye, Müdüriyette yitirdiğimiz, yiğit arkadaşımız Hasan Basri Alp'in karısı, beni şaşkına çeviren birşeyi daha bildirdi. Gizlideki Basri'nin saklandığı eve götürdüğü tek kişinin ben olduğumu, Basri'nin ölümü olayından epeyi sonra, Emniyete ikinci kez götürülüşünde söylemişti. Bir oda dolusu görevlinin önünde kayınpederim Dr. Ertuğrul Bey'in Nişantaşı'ndaki evinde görüşüp kararlaştırdığımızı anlatmış. Görevlilerden biri, evi, Doktor'u tanıdığını söylemiş. Notlar almışlar filân. Polisin benimle ilgili bilgisi sandığından çoktu; dokunmadıklarına göre, pusudaydılar demek. Beni seven, emekli Albay bir öğrencimden, çok yıllar sonra duymuştum. Sonradan general olmuş, o dönemlerdeki okul Müdürümüz Cemal Akbulut. Trabzon'da kendini ziyarete giden bizim eski öğrencimiz genç subaylara, "Biz öğretmeninizi biliyorduk; ama o kadar değerliydi ki kıyamıyorduk!" demiş! Gerçi okulda sevilen, değer verilen bir öğretmendim. Kültüre saygılı müdürler döneminde, öğrencilere birşeyler kazandırma çabasında olduk hep. Kitaplık kurduk okulda. Okul kitapları dışında okuma alışkanlığı edinmelerine çalıştık yarının subay adaylarının. Sahne çalışmaları yapıyorduk çocuklarla. O dönemde, askeri lisede Şekspir, Molyer, Sofokles'ten oyunlar koyduk sahneye. Karagöz, Meddah, Ortaoyunu, Tuluat gösterileri, çeşitli konularda, öğrenciler arası tartışmalar yapılıyordu okulda. İstanbul'a taşındığımızda, son sınıfları Şehir Tiyatroları'na götürüyorduk oyunlar değiştikçe. Beyoğlu'nda bir sinemayı toptan kapatıp, günün sanat olayı sayılan, Lawrence Olivier'nin HAMLET'ine götürdük çocukları söz gelimi. Her fırsatı değerlendiriyor, subay adaylarının sanata, güzele değer veren, akılcı, özgürlükçü, demokratik bir düşünce yöntemini benimsemeleri yolunda eğitilebilmeleri için didinip duruyorduk elimizden geldiğince. O günlerin askeri liseleri için küçümsenir şeyler değildi bunlar. Bütün bu etkinlikleri, edebiyat dersinin laboratuvar çalışması diye sunuyorduk okul yönetimine. Doğruydu da. Öğrenciler coşkuyla çalışıyorlar, gerçekten üstün başarılı oluyorlardı. Askeri Liseler, sivil Milli Eğitim liselerine göre, özellikle kültür derslerinde, düşük düzeyde diye alınırdı o günler. Lise bitirme

sınavlarına, bir tür denetim görevlisi gibi gönderilen ayırtman öğretmenler, biraz burnu havada, güvensiz gelirlerdi sınavlarımıza. Giderken de gördüklerinden epeyi şaşkın. Otuz kişilik bir sınıfta, Milli Eğitim'den gelen öğretmenin değerlendirmesiyle, hem de kıyasıya yapılmış bir sınavda, 28 kişinin tam not, "10" aldığı görülmüştü. Sevilen, güvenilen öğretmen sayılmamda bunlardı asıl etken.

Dünyada faşist güçlerin açık bir yan olduğu yıllarda kültürel çabalar yararlıydı kuşkusuz. Savaş bitip de, yeryüzünde yeni saflaşmalar başlayınca, hele bizim ülkede, kavramlar eski anlamını yitirmişti artık. Tüm doğruları gerçek boyutlarıyla açıklamak bağışlanmaz, ağır suçtu. En demokratik haklar, en utanmazca "demokrasi" naraları arasında, en kaba yasaklarla çiğneniyordu. Hırsızlar, vatan soyguncuları, halk düşmanları yanında, düzenin miskin çomarlarıyla, saldırgan çoban köpekleri vardı ülkede. Hep olduğu gibi. Gizli çalışmaktan başka yol yoktu.

Bir anımı anlatayım. Tutuklanacağım günlerdeyiz. Üsküdar alanında, kolunda Kore'de savaşmaya gideceğini gösteren kırmızı pazubentli, genç bir Teğmen öğrencim, ateşli bir saygı gösterisi ile selâmlayıp rap diye dikildi karşıma. "Kore'ye gidiyorum hocam!" dedi. "İnanın ki, hep sizin, demokrasi, özgürlük için söyledikleriniz kulağımda!" Çarpılmış gibi açık kalan ağzımda donmuş sözlerle kalakalmıştım Üsküdar alanında. Pisi pisine ölüme gönderiliyordu bu çocuklar; suç ortağıydım ben de!

Cemal Akbulut'un gerekçesi, ola ki, kendi değerlendirmesiydi. Olaya da bu açıdan bakan başkalarının varlığı da düşünülebilir. Karanlık birilerinin pusuda bekledikleri, sürekli göz altında tutulduğum kesindi. İçinde bulunduğum koşulları her vakit Parti'deki arkadaşlara da bildiriyordum. Tutuklandığımda, MAH şeflerinden Şevki Mutlugil'in poliste Merih'e, "Ellerini ayaklarını öpsünler Sevim Tarı'nın; onlar idama gidiyorlardı" sözleri, bir gerçeği yansıtıyor olmalı. Sevim'in tutuklanmasında Avrupa'da olan İstanbul Polis Müdürü Kemal Aygün'ün dönünce pek hayıflandığı, "Ben olsam bırakırdım kızı, gitsin!" dediği söylenirdi. Bekledikleri Meclis'teki yeni idamlı yasanın çıkması, bu arada izlemelerle bir tür denetimde tuttukları bizlerin, iş yapma çabasıyla iyice kapana girmemizdi. İstediklerine daha tantanalı kavuşacaklardı o zaman. O tarihsel dönemeçte, eşine az rastlanır bir vurdumduymazlıkla polisi peşlerine takıp yol göstericilik yapanların o ahmakça tutumları, herşeyden önce, TKP'yi yıkıma götürmedeki ağır sorumlulukları açısından tartılmak gerekir. O yıkımın devrimci yapıda yarattığı boşluk, daha sonraki yıllarda yaşanan acılı kargaşanın temel nedenini oluşturdu. Tarihle ilgilenenler bu acı gerçeği görmezden gelemezler.

Tutuklandığımdan bir süre sonra, işe başlamış olan askeri yargıç Halil Ölçer, soruşturmaya almadan önce, Harbiye Cezaevi Müdürü'nün odasında bir tür pazarlık konuşmasına çağırdı beni. Diretirsem, geçmişteki suçlarımı da katacaklardı soruşturmaya, çok ağırlaşacaktı cezam. Hakkımda ifadeler vardı. Yineledi bildiklerimi: TKP'ye girdiğimi Nuri İyem, Hasan Basri'nin gizlideki yerine gittiğimi Şükriye söylüyordu. Aslında bu geçmişin kurcalanmasını

ben de istemiyordum. İşin nereye varacağı belli olmaz, hiç istenmeyen biçimde zarar getirebilirdi. Anlamsız direniş ile polisi yeni deliller bulmaya kışkırtmaktansa, Zeki'yle günışığına çıkmış ilişkilerimizi, suçu üstlenmeyecek biçimde açıklamak akılcı bir yoldu. Biraz daha beklemekti gene de iyisi. Müdüriyette verdiğim ifadeyi, aynıyla Halil Ölçer'e de yineledim sorguda. Soruların kapsamı genişlemişti yalnız; geçmişteki kimi olayları da içeriyordu. Sevindiğim şey, Zeki'den önceki parti bağlantımın çıkmamış olmasıydı.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kapatılıp da Dr. Şefik Hüsnü, Ahmet Fırıncı tutuklanınca bir süre koptu parti ilişkim. Başka bir parti kanalı ile içerden gönderdiği haberde Şefik Hüsnü, hiçbir etkinliğe kalkışmamamızı bildirmişti. Bekleyip duruyorduk biz de. Parti çalışmaya geçince Tevfik Dilmen gönderilmişti buluşmaya. Ankara'dan gelen Zeki, partiyi yeniden çalışır duruma getirmenin çabası içindeydi. Üç yıla yakın bir süre, Tevfik Dilmen'le yürüttük parti ilişkimizi. Ne sayısız sokak buluşmalarıyla, ne de Üsküdar'da, karanlık bir sokakta, bahçe içindeki evimize, geç saatlerde, zorunlu olarak gelişiyle ilgili tek bir izleme raporu yoktu. Söz dinleyen biriydi çünkü Tevfik Dilmen; titizlenmesi gerekli kurallara özen gösteriyordu. Birkaç ay geçmiş, bir açık çıkmamıştı ordan. Sırasıdır dedim; ifade vermek istediğimi bildirdim Halil Ölçer'e; hemen gelip sorguya aldı beni. "Biliyorum, cezalandırılmam için, aleyhime baskı altındasınız!" diye girdim söze. Beklediğim tepkiyi verdi Halil Ölçer. Yargıçlık onuru üzerine yemin ediyordu ki, kimsenin baskısı altında iş yapacak kişilerden değildi o! Korkmadan anlatmalıydım herşeyi! Öyleyse anlatacaktım ben de! Yeni bir oyunu başlatmıştık böylece!

Ankara'dan tanıyordum Zeki Baştımar'ı. Edebiyat tutkulusuydum. Nazım'ın şiirlerini alabileceğimi umduğum tek kişiydi Zeki Baştımar. Edebiyat tutkulusuydum; ona karşı Yahya Kemal'i savunuyordum ya, Nazım'ın şiirlerini seviyordum aslında. Başıma bir bela gelmesinden korktuğum için, ona da iyi gelen gizli buluşma yolunu tuttuk. Sürekli oyalamasına karşın getirmedi şiirleri. Bana güvenmemişti sanıyorum. Sevim'in geldiğini benden duydu. Buluşturmamı istedi. Yenimahalle'de buluşup da birlikte yürümeye başlayınca Zeki'ce pek istenmediğimi anladım. Canım sıkıldı; işim var diye izin isteyip ayrıldım hemen. Anlattıklarımdan memnun göründü Halil Ölçer. Yemiş miydi? Yese de buydu, yemese de! Söyleyecek başka sözüm yoktu benim. Bu anlatış biçimini, tartışmalarımız sırasında önermiştim Zeki'ye, daha önce. İzlendiğimize, gizlide kalmadığımıza o kadar inanıyordum ki, açıkça evime gelip belli dostluk ilişkileri içinde görülmemizin, gerekirse bu biçimde anlatmamızın, yadsımaktan daha az zararlı olacağını savunmuştum. O da, izlenmediğimize, "polisin hiçbir bok bilmediğine" (Onun sözleridir bu) o kadar güvenliydi ki, yanaşmamıştı bu yola. Ama iş başkaydı şimdi. O da uyabilirdi bu ifadeye. (Uymuştu da, Olayları benzer biçimde anlatmış, iyice dışlayabilmek için, beni polis sandığını söylemek akıllılığını eklemişti bir de. İfadelerimiz cuk oturmuştu böylece. Cezaevinde karşılaştığımızda ilk dediği bu olmuştu bana. İlerde anlatacağım biçimde karşısına dikilince de, Cazim Aktimur'dan duyduğuma göre, polisi atlatmak

için uydurduğu polislik savını, sinsice yaymaya kalkmış, gerçekmiş gibi. Şaşmadım, cibilliyeti gereğiydi. Bekleme dönemi yeniden başladı. Aylar geçiyordu. Kayınpederim Doktor Ertuğrul'un çevresince tanınan çok yaşlı, saygın biri varmış, Şehremini Emin Bey diye. Şevki Mutlugil adındaki MAH görevlisi askeri yargıcın yakını olurmuş. Doktor'a iyilik çabasıyla görmeye gitmiş bu kişiyi. Sonunda Merih'i çağırtmışlar polise. Mutlugil, doğru yola getirmesi için görüşme izniyle bana gönderdi karımı! Kazancımız birbirimizi doğru dürüst görmek oldu Merih'le. Bir de verdiğim ifadeyi yemediklerini anlamış olduk! "Abdülkadir kendini çok akıllı sanıyor; onun karşısında devlet var!" demiş Şevki Mutlugil. "Günlerce, saatlar boyu, karanlık sokaklarda Zeki Baştımar gibi biriyle buluşup dolaşmanın ne anlamı vardı; o ki suç değildi yaptıkları? Doğru dürüst oturup konuşacakları bir yer mi yoktu koca İstanbul'da?" Doğru söze ne denir! Kâğıt kalem verildi; şöyle birşeyler yazdım ben de: "Anlıyorum ki, bana tuzak kurulmuş! Zeki Baştımar böyle tehlikeli biri idiyse, daha ilk gördüklerinde çağırıp uyaramazlar mıydı beni? Kuleli Askeri Lisesi'nde, bunca yıllık öğretmendim: bilinmez biri değildim ki!" Gene bekleme dönemi başladı. Şubat ya da Mart ayında, yeniden ifadeye aldı beni Halil Ölçer. Çok soğuktu. Zeki Baştımar'la buluşmalarımızda birşey veriyordum O'na ben; neydi o? Bir şey vermiyordum! "Gazete kupürleri veriyordunuz" dedi. Duraladım. "Göreyim kupürleri" dedim. Mahkemede hesabını verirsiniz gibi tehdit yollu bir şeyler söyleyip yerime gönderdi beni. Mahkeme sözü edildiğine göre bitmiş olmalıydı bu iş! Ancak kupürlerin, ortaya atılması midemi bulandırmıştı. Arama yapıldığında evde yoktuk biz. Bir vapuru kaçırıp gecikmiştik bereket; üstümüz hayli yüklüydü çünkü! İnzibat Yüzbaşısı, inzibat eri, sivil polis, muhtarla birlikte gelip arama yapmışlar. Ortaokuldaki yiğenim Tuncay, "devriyeler bastı evi dayı!" diye karşılayıp güldürmüştü bizi. Tutulan zaptı görmemiştim: söyledikleri, raflardan bir iki kitap alındığıydı. İyi atlatmıştık olayı. Ev kupür doluydu ya, hiç sözü edilmemişti o güne dek.

Zeki'yle çalışmaya başladığımızda iki iş verilmişti bana. İllerle bağlantı görevini üstlenecektim yavaş yavaş. Bültenleri yazacaktım bir de.

Yalnız bir ille ilgili buluşma yapılabildi o süre içinde. Gözlüklü gidiyordum buluşmaya. Gelen genç arkadaş, Müdüriyette, önüne atılan fotoğraflar arasında beni hemen tanımış, ama tutmuş ağzını. Kendisine sormadığım için adını açıklamıyorum; beraat etmişti çünkü. O sıkı tutumu çok şey sağladı o gün. Daha güç duruma düşürebilirdi bizi.

Yoğun çalışma bültenler konusundaydı. Olanak ölçüsünde, Türkiye'deki tüm basını izlemeye çalışıyorduk. İşin ağırlığını bildiği için, verileceğini söylediği yardımcıları bir türlü sağlayamıyordu Zeki. Bültenler de aksamamalıydı. Günlük, haftalık, aylık tüm yayınları toplayıp okuyarak kupürler kesmek, onları değerlendirip TKP bültenini kaleme almak, altından kolay kalkılır iş değildi. Merih'ten başka yardımcım yoktu; Barış'a gebelik, doğum, lohusalık günleriydi onun da. Çevreme gelince...

3. Maltepe Askeri Lisesi Akşehir'de iken, Yusuf Atılgan'ın tutuklanıp

ayrılmasından sonra, yedek subay Tahir Alangu gelmişti. Halit Aykut denen Okul Müdüründen sıkı bir zılgıt yemişti o da; bir toplantıda, çocuklara Fikret'in Millet Şarkısı'nı okutması solculuk sayılmıştı! O ayrıldı, Behçet Pekmerdol geldi okula. Dil–Tarih'ten bir sürü uyarı da peşi sıra geldi bana. Ordaki arkadaşlar, Behçet'ten sakınmamı söylüyorlardı; faşist sağcılarla içli dışlıydı Fakülte'de. Kişiliğine hiç güvenilmezdi. Yanıma görevli olarak gönderildiği de düşünülebilirdi. Okul Müdürlüğü'ne aynı günlerde atanan, sözünü ettiğim Cemal Akbulut döneminde, yukarda sıraladığım tüm demokratik etkinlikleri birlikte yürütmeye başlamıştık Behçet Pekmerdol'la. Arkadaşlarımın uyarılarını hiç unutmamakla birlikte, okulda iyi şeylere coşkuyla destek veren bir edebiyat öğretmenini dışlayamazdım. Aynı arkadaşların "güvenilir" diye tanıttıkları, Konya'daki Kuleli'den, Akşehir'e benimle görüşmeye gelen, bir işe yaramaz, genç yaşında alkolik iki "solcu" öğretmeni tanıdıktan sonra, yargılarına güvensizlik duymaya başlamıştım. Behçet Pekmerdol'a karşı ise, bir yanıyla kaygı, kuşku, öte yanıyla iyi, güzel şeylerde birliktelikten doğan yakınlık, sevgi, dengeli, dengesiz gelişip duruyordu içimde. Tanıştığımız '46'dan '51'e kadar geçen zamanda, gizli örgüt ilişkisi dışında herşeyi konuşabildiğim, ailece de yakınlıklar kurduğumuz biri olup çıkmıştı. Bültenler için en yakınımdaki birinden yararlanamıyordum gene de. Bir deneme yapalım dedik. Behçet'i Dil–Tarih'ten de tanıyan, eski günlerde beni uyaranlardan biri, Fransızca öğretmeni Celal Çavaş üstlendi görevi. Behçet'le oturup dertleştiler bir gün. Celal, benim komünist olduğumdan açıp ihbar önerir gibi epeyi yuvarlanmış önünde! Geldiğinde böyle bir işi yaptığından da üzgündü biraz eski olumsuz yargılarından da! Sanmıyordu kötü bir durumu olduğunu Behçet'in. İlk buluşmamızda Behçet de yetiştirmişti bana olayı. (Müdüriyet'teki ifadesinde yer verdi buna Behçet Pekmerdol; Celal benden uzaklaşmakla ne doğru etmiş; önerisine aldırmamakla nasıl yanlış yapmıştı o!) Behçet'ten yararlanmaya karar verdim sonunda. İçimde bir türlü atamadığım kaygı vardı; büyük bir sorumluluk altına giriyordum.

Şimdilerde çalıştığım "GÜVEN" adlı roman çok eskilere dayanan bir tasarıdır. "İTİMAT" diyorduk o zaman. Akşehir'de, Maltepe Askeri Lisesi'nde öğretmeniz Yusuf Atılgan'la. Sözcüğün eskidiğini söyleyip "GÜVEN" mi yapsam? dememe çok kızmıştı bir gün. "Sigorta şirketi mi ulan bu!" demişti. Ögeleri aşağı yukarı aynıydı ya, bugünkü çalışmamdan apayrı bir roman taslağı vardı kafamda. İstanbul'a gelince çalışma girişimlerine başlamıştım. Behçet Pekmerdol'la da konuştuğumuz bir konuydu; ordan yaklaşayım dedim. Gazeteleri tarıyordum romanıma hazırlık için; yardım eder miydi? Sevinerek ederdi. Gösterdim nasıl yapacağını; kimi gazeteleri tarayıp kupürleri getirmeye başladı. Yaptığı işin Parti'nin yayın çalışmasının bir parçası olduğunu kesinlikle bilmiyordu. Bırakın onu, Parti'ce yayınlanan BARIŞ Dergisinde okuduğu, Hasan Denizli adıyla çıkan yazıların bana ait olduğunu da bilmiyordu. Birşeyler sezinliyorsa da sormuyordu; kuşku yaratmaktan çekiniyor olmalıydı o da. Öğretmenlik yaptığı Ticaret Lisesi'ndeki, biri kız, üç öğrencisinden övgüyle söz etmeye başlamıştı bir süre sonra; onlardan da yararlanılabilirdi. Nasıl ikircikli günler yaşadığımı bugün bile çok iyi

anımsıyorum. O günler önemli haber kaynaklarından biri Moskova radyosunun Türkçe yayınlarıydı bizim için. Tam izleyemiyorduk. Parasını ödeyip bir radyo aldırsak bu yayınları saptayamaz mıydı bu çocuklar? Steno bildikleri için tam bu işe göreydiler. Ancak, Behçet'in sözünü ettiği çocukların neyin nesi olduklarını da bilmiyorduk daha. Zeki'yle konuştuk. Onun da Ankara'dan tanıdığı, bizim yakın çevremizden bir bayan arkadaşın, bu çocuklarla, özellikle kızla ilişki kurmasıyla olayı doğru öğrenir, çalışmayı, yürüyebilecekse, bu yoldan götürebilirdik. Zeki'yle konuştuk diyorum ya, asıl pay benimdi bu sersemlikte. İçinde bulunduğu koşulları bilen ben öneriyordum bu kişiyi; Zeki ne diyecekti ki? Baba evindeydi bu arkadaş; büyütmeğe çalıştığı küçük bir çocuğu vardı. Eşiyle de sorunluydu. Bizim eve gelip gidiyor, güvenilir biri olduğu için, kupür çalışmalarına katılıyordu. Yetmez miydi bu kadarı? Bir de böyle, bulanık, riskli bir işe sokmak niyeydi bu kadını? Aslında, doğum olayı olmasa, eşim Merih'e verilirdi bu görev. İkircikliydim ya, ne akla hizmetse, girdik işe. Bu da benim sersemliğimin yarattığı "mukadderat!"tı!

Bugüne dek hiç sözü geçmemiş, kimsenin sorup etmediği bu kupürler nasıl düşmüştü Halil Ölçer'in ağzına? Düşünmeye başladım nerden çıkabileceğini. Söylemişse bile, durduk yerde söyleyecek değildi ya Zeki! O'na sormaları için bile, bu konuda bilgileri olması gerekirdi. Beş kişi biliyordu bu kupür işini; Zeki, ben, Merih, işe koştuğumuz bayan arkadaş, bir de Behçet Pekmerdol. Hemen kıymık gibi saplandı kafama; bunu polise sızdırabilecek kişi, Behçet'ten başkası olamazdı! Kaygılar içinde beklemeye başladım. Yaşamıma acı damgasını vuran olgunun düğüm noktası bu.

Biz artık duruşmanın başlamasını bekliyorduk ya, Müdüriyet'ten sızan haberler tatsızdı. Tevfik Dilmen'in polise teslim olduğu söylentisi yayılmıştı. Haziran'da bir sabah, Harbiye'den Müdüriyet'e aldılar beni. Can sıkıcıydı zamanlaması! Okullar tatile girmişti. Müdüriyet'e tanık olarak çağrılırsa, ne halt edeceğini kestirmem hiç kolay olmayan biri, Anadolu'daki okulu kapanınca, biliyordum ki, hemen İstanbul'a gelir, en güvenilmez çevrelerde, serseri mayın gibi dolaşıp dururdu. Ne olacağı belli olmayan Tevfik Dilmen belâsı vardı bir de başımızda! Uzamadan belli oldu o da! Sonradan öğrendiğim, olan, her gece evine taksiyle körkütük sarhoş gelen Üsküdar'daki ev sahibimin, bir gece, karanlık sokakta, bizim evden çıkan Tevfik Dilmen'i nasılsa görmüş olmasıydı. Soruşturmada, Halil Ölçer'in gösterdiği resimler arasındaki Tevfik Dilmen'in fotoğrafına şıp diye parmağını basıvermişti. Bir küçük rastlantı, ya da özensizlik yılların titizliğini havaya uçurmuş, zaten kayıp gitmiş Tevfik Dilmen de durumu açıklamıştı! Halil Ölçer, Zeki'den önce Tevfik Dilmen'le parti çalışmaları yaptığımızın ortaya çıktığını söyleyince pek şaşırmadım. Beklemediğim, beni diretir görünce, Behçet'in öğrencilerine bağlantı kurdurarak iş verdiğimiz kişinin adını "partili" olarak vermesiydi. Behçet'ten söz edilmiyordu! Küpürlerle ilgili olarak içimi aylardır burgu gibi oyan kuşku, kuşkuyu da aşıyordu artık! Polisin emrinde gibi görünen Tevfik Dilmen'le yüzleştirildiğimizde, hele birlikte çalıştığımız dönem için hiç aslı astarı olmayan o arkadaşın partili olduğu savını, onun da bastırarak yinelemesi

tam çıkmaza soktu beni. Başlarda kavgacı, sertmişim de, keşke, tam kaptan olup sonuna kadar götürebilseymişim bunu, diyor Sevim! Aslında, hep onun gördüğü kavgacı tutumda oldum. Tevfik Dilmen'le yüzleşmede, yargıç onun ifadesini yazdırırken, yüzüne tükürür gibi "pis herif" dedim bana yan yan, kaçamak bakan Tevfik'e. Ya duymadı, ya duymazdan geldi Halil Ölçer. Tevfik, duruşmalar sırasında, Dede Ahmet'e, yargıcın yanında ona "it" dediğimi mi söylemiş ne! "pis" sözünü "it" anlamış. Diyeceğim, o duruma düştükten sonra sert olsan ne yaparsın! Ne övünecek yanı var, ne de övülecek, bu kiminde saldırgan, atak tutumumun. Kimi gizliliklerin ortaya çıkmasından kaygılanmam dışında korku duymam için bir neden yoktu çünkü. En gergin anlar içinde, gözdağı bile verilmedi bana. Sırasında ben suçluyordum Halil Ölçer'i, işkence yapıp ifade alıyorsunuz diye. Hep yadsıdı; güvence verdi, böyle birşey olmadığı, olmayacağı üzerine! İçinde tutulduğumuz hücrelerin de işkence olduğunu söylediğim bir gün, Musolini'nin yumurta biçiminde yaptırdığı ünlü hücrelerden söz etti nasılsa. "Musolini'yi ayağından astılar, biliyorsunuz! Siz daha insanca şeyler düşünseniz iyi edersiniz!" dedim. Kızarıp sustu. Sivil olsaydım, daha ilk gününde haşat ederdi beni polis, hiç kuşkum yok. On yıla yakın, askeri liselerde öğretmenlik etmiş, kıdemli yüzbaşı düzeyinde bir kişiyi, yatırıp dövecek, şu ya da bu biçimde işkence edecek bir çatışma dönemine o gün varmamıştı işler. Soruşturmada çıkan bulgular, önemli saydıkları bir giz sakladığım izlenimi de vermiyordu. Polisin kuşkuları olsa da (Bir il bağlantısı için ilişki kurduğumuz genç arkadaşın önüne, komiser Rüştü, Halil, Zeki, Mihri'nin yanı sıra benim resmimi de koyup "kesinlikle bunlardan biridir" diye bastırmış söz gelimi), sorgu yargıcına göre neyim varsa ortadaydı. bir de Halil Ölçer'in Selânik'li olduğunu, Selânik'li olan kapınpederimin çevresince tanınıp üzerime konuşmalar yaptığını da duydum sonraları. Yumuşaklığında bunun da payı var mıydı? Ne diyeyim? "Adam torpilimizmiş meğer!" diye şakalaştığımız da oldu. Cezaevinden çıktıktan yıllar geçtiği bir gün, Beyoğlu'nda pastaneden birşeyler alıyorum. Gözüm yanda bana bakan bir kadınla bir erkeğe ilişti. Şöyle bir döndüm, Halil Ölçer'di. Karısı olmalıydı yanındaki de; kendisi gibi bozalak, kısa boylu, tombalak bir kadın. Yanyana durmuş, eski bir tanıdığa bakar gibi, hem de dostça (!) gülümseyerek bakıyorlar! Hani tam, "Vay efendim, bu ne güzel rastlantı!" diye el sıkışıp kucaklaşacağımız durum! Başımı çevirdim; paketi alıp çıktım pastaneden. Bana görevi sırasında hiç de kötü davranmadığına göre, hiç değilse, nazikçe selâmlaşacağımızı umuyordu demek; evinde de sözümüz edilmiş olmalıydı! Ordu'ya nasılsa sızmış bir komünist askeri öğretmeni, işi fazla büyütmeden sepetleyip olayı kapatma eğiliminin de payı vardı onun bu yumuşaklığında. Ordu'da komünist çıktığından söz edilmesi hiç de hoşuna gitmeyen birşeydi üst düzey yetkililerin. Oysa ben, her yumuşak davranışı, bir karanlık plânın sinsice uygulaması diye alıyordum, paranoyak bir yorumla! Sorgulamada ne yazdırdımsa kendi istencimle yazdırdım. Önermeleri, acılıkta birbiri ile yarışan bir ikilemin ağır seçenekleri ile yüzyüze kalmıştım. Susarsam, başına olmayacak iş sardığım biri, hukuk deyimiyle hem de "sevk ü idare" den ağır ceza yiyecekti! Konuşmamın faturası ise bana çıkacaktı. Hem de ne çıkış! Nasıl kıvranıp durduğumu ben bilirim sekiz numaralı

hücrede. Oyununa düşürüldüğümüze inandığım Behçet'e karşı nasıl nefret dolu bir düşmanlık duygusu ile kavrulduğumu da.

Yıllardır iyi kötü bir köşesindeydim devinimin ya, sıfır denecek kadar deneyimsiz, bilgisizdim bu konularda. Kafamda, benzeri bulduğum bir olay vardı yalnız; Basri anlatmıştı. Bir tarihte, polis'in kışkırtması sonucu yapıldığı saptanan bir eylemde dava düşmüş, polise de iyi bir zılgıt çekerek çocukları salıvermişler! Bu yoldan saldırıya geçmekti tek doğru yol! Behçet Pekmerdol'un üstüne yıkmaktı, o namuslu arkadaşımızın sırtındaki tüm yükü! Nasıl olsa adamlarıydı Behçet; kapatmak zorunda kalacaklardı, işin bu bölümünü! O kararla attığım adım, ağır bir çöküntüyle yaşamımın dönüm noktasını oluşturdu. Yarım yüzyıla yakın bir zaman içinde düşünmüşümdür zaman zaman; aynı koşullara düşsem, aynı haltı, bugün de eder miydim diye. Kesin yanıt veremiyorum! Yaşamımı bıçak gibi ikiye böldüğü halde. Kendi çıkarım için değil, her türden çıkarımı, bir tür enayilikle (!) çiğneyerek yaptım yaptığımı. Hem de yüreğimin en sıcak yerindeki birini rehine koyarcasına bir özveriyle!

Behçet Pekmerdol'un, hiç beklemediğim biçimde tutuklanmasıyla ilk tokatı yedim. Neye uğradığını bilmeyecek biçimde şaşkın olmalıydı o da. Nasıl olmasın ki, onunla ilgili ifadem, elini kolunu bağlayacak biçimde vahşi saldırıydı adama. Bir yanıyla da kendime! Birlikte, ama salt benim yönettiğim biçimde (doğrusu da oydu) yapmıştık, bu konuda ne yaptıksa; bu radyo olayında sorumlu kimse yoktu ikimizin dışında. Cezaevinde, büyük bir üzüntü içinde nedenlerini kendisine de anlattım davranışımın. Namusu konusunda yanılmışsam, cezanın en ağırını üstlenerek, yapılan yanlışı düzeltmeye çalışacağımı söyledim. Boştu tabii. Bunca acıya karşın, bugün bile ikircikli kalmam, varılan sonuçların tasarladığıma yakınlığından gelir. O bayan arkadaşla ona bağladığımız üç öğrenci aklanıp kurtuldular. Nasıl oldu bu iş? Bu aklama kararının altında, Behçet'in kollanması yatar, bana sorarsanız. Kolay olur muydu yoksa? Onlar ceza yese, "sevk-ü idare" maddesine girer, yedibuçuk yıldan aşağı kurtaramazdı Behçet de. Gizli çalışmalar dönemimin tek kurbanı Behçet Pekmerdol oldu böylece. Bana bağlı sıradan üye sayılmıştı. Üç yıl verdiler ona. Yedinci fıkradan yararlandırılıp 9 ayla bıraktılar. "Yatmışlığıyla beraat" dedikleri! Salıverilmişti zaten, savunmaya bile gelmedi. Aklanması çoğu bakımdan söz konusu olamazdı. Onun kurtulması, benim de sıradan üyeliğe düşmem demekti. Zeki'nin yanındaki durumum belli değildi çünkü. Sonunda, Behçet'i yönettiğim için "sevk-ü idare" den beş yıl verdiler bana. Şiddetlendirerek altı yaptılar. Askeri Ceza Yasası'nın 148. Maddesi de uygulayarak yarısı katlanıp dokuz yıla çıkarılan cezam, yedi yıl verilen Merkez Komitesi üyelerinin cezalarının da üstüne çıktı böylece. Askeri Ceza Yasası'ndaki 148. maddenin tek uygulandığı kişi de ben oldum.

Benim, Müdüriyet'te "ifade verme"m olgusu bu.

"İfade verme" deyimi, ya baskıya, işkenceye dayanamayarak, istenci dışında arkadaşlarını ele vermek anlamına kullanılır, ya da paçasını cezadan kurtarma yolunu tutarak, hiçbir baskı görmeden olup biteni polise bildir-

mek anlamına. İsteyen, güle oynaya, istediği gibi yorumlayabilir şu anlattıklarımı; etkilemez beni. Etkiledi etkileyeceği kadar. Uzun yıllar kalkamadım bu ağır şokun altından. İnanılmayacaktır ya, işkenceye yenik düşmüş olmayı aradığım günlerim olmuştur! Deneyimsiz kasların, sinirlerin, ilk kez yüzyüze geldiği bir acının şaşkınlığıyla yenik düşmesi hem anlaşılabilir, hem de aşılabilir bir şeydir. Bir denemeden geçirmişinizdir kendinizi; ruhsal bir bağışıklık kazanımı olabilir bu, devrimci için. Böyle bir denemeden de geçmemiştim! Çözümsüzdüm. Gövdesel değil, ruhsal bir yenilgiye uğramıştım çünki. Kimseye belli etmemeğe çalışıyordum ya, hasta düşmüştüm. Kendine tüm güvenini yitirmenin çöküntüsü içinde birinin, ürkülerini, korkularını, takıntılarını devrimci direnciyle aşma, iyileştirme çabasının, –hele bunu, cezaevinin yırtıcı çevresindeki pislikleri de göğüsleyerek yapmak zorundaysa– üstesinden kolay gelinir bir iş olmadığını, tüm acılarıyla yaşayarak anladım. Ne var ki, yalnız kendimi değil, kimi dostlarımı da iyi bir sınavdan geçirme olanağı buldum böylece! Yenik düşmüş de sayılmam sanıyorum.

4. Duruşmalar başladığında, cezaevinde buluştuğumuz Zeki Baştımar'a ayrıntılarıyla anlattım durumu. Kupürlerin Behçet Pekmerdol'ca bildirildiğinden hiç kuşkum olmadığını v.b. Dinledi, "boş ver, takma kafanı artık!" yollu bir iki,oyalayıcı sözle kapattı konuyu. İstanbul, Harbiye'de, mahkeme katındaki dosyaları incelemeye çıkıyoruz. Daha önce görmüş bir arkadaşın uyarısıyla gidip Zeki'nin HAZIRLIK SORUŞTURMASI ifadesine bakınca gözlerime inanamadım! Zeki'ydi kupürleri söyleyen! Peşine taktığı polislerin bir izleme raporunda, benim ona birşeyler verdiğim yazılıymış. Emlâk Caddesi'nde, gece yarısı karanlığında, uzaktan şöyle bir görmüş polisler, bir şey vermişim ona; ne verdimse anımsamıyorum. Zeki de, hangi şeytan getirdiyse aklına, kupürler verdiğimi söyleyivermiş! Yazdığım bültenleri verdiğimi açıklamamış iyi ki! Aklımdan kesinlikle geçirmeyeceğim bir olasılıktı bu benim. İzlenmeler konusundaki eleştirilerime karşın, poliste kale gibi direneceğinden hiç kuşku duymadığımız kişilerdi kafamızda bu adamlar. Moskova'da yetişmiş, yiğit, deneyimli ustalarımızdı! Yeni bir ahmaklığıyla yaşamımı altüst eden bir yanılgıya düşürmüştü bu kalpazan beni; örtbas etmeğe yelteniyordu bir de. Gereksiz yere kupürleri söylemesini sindirsem de, gerçeği gizleyip beni atlatmaya kalkmasını yediremezdim kendime. Aşağı indim; koğuşa gidip ranzasında buldum bunu. "Kupürleri söyleyen sensin; bir de benden saklıyorsun değil mi?" dedim. Derisi soyulmuş gibi kırmızı burnu morardı; biraz şaşkın, "Ya sen neler söyledun!" dedi. Hani, insan katil olur dedikleri! "Görüşeceğiz seninle!" dedim. "Yok canuum!" dedi küçümseyerek. Koskoca Genel Sekreter bu; benden korkacak değildi ya! Reşat'larla çatışma başlamamış; yediği nanelerin kokusu çıkıyorsa da, kuyruğu dik tutuyor daha! Reşat Fuat'a gittim. Kupürler olayının Behçet'le ilgili öyküsünü benden dinlemişti daha önce. Avluya çıktık. Zeki'nin hazırlık dosyasındaki ifadesini nasıl örtbas ettiğini anlattım. "Polis demem bu adama ama, hiçbir polis müfettişi Zeki Baştımar kadar TKP'ye zararlı olmamıştır" dedim. Beni durultacak yollu sözler etti. "Bu tür büyük olaylara pek karışmamıştı o; bir daha zor görür bu işleri Zeki" dedi acı bir gülümsemeyle.

Behçet konusunda açık bir yanılgıya düşmüştüm demek; özür dilemek gerekirdi kendisinden! Ancak Behçet, 7. fıkraya sığınıp çoktan çıkmıştı cezaevinden. İçerdeyken çevresinde de güven uyandırmamıştı. Olayı belki de en doğru biçimiyle kendisi anlattı mahkemede. Kişiliğini yitirecek ölçüde etkim altında kalmıştı dediğine göre; onun için karışmıştı bu işe. Sanıyorum, okulda bana karşı görevlendirilerek sokulmuştu yanıma. İki yüzlü bir konuma düşmüştü, bir süre sonra büyük olasılıkla. Tam bu çelişki içindeyken, Yeşilçam'a parmak ısırtan bir melodramatik rastlantıyla da saldırıma uğramıştı benim. Yaradır içimde.

'77 Bir Mayıs'ında, kanlı Bir Mayıs'ta, Beşiktaş'ta, yolun bize ayrılan bölümünde, sinema emekçileriyle yürüyüş sıramızı bekliyoruz. Sağ yandan Taksime yürüyor kuruluşlar. Cezaevinden arkadaşımız, tütün işçisi Halil Çalışlar geldi nerdense yanımıza. Kucaklaştık, sevinçliyiz. Ortadaki demirlerin ardından geçenleri seyretmeye başladık. DİSK Kocaeli Bölgesi göründü. Bir de baktım, en önde kolbaşı Behçet Pekmerdol! Halil de görmüştü; "bak Abdülkadir, kim geçiyor!" dedi heyecanla. O da bizi görmüş olmalıydı, kızarır gibi oldu. Yürüyüp gittiler Taksim'e doğru. "Merak etme!" diye güvence verdi Halil; tanıdıkları varmış DİSK Kocaeli bölgesinde. Kim olduğunu söyleyecekti onlara Behçet'in! Ses çıkarmadan baktım gidenlerin ardından. Yolları, alanları dolduran kalabalıklar içinde neler vardı kimbilir Behçet'e gelinceye kadar! Son yıllarda, güneyde bir tatil köyünde de, bir solcu avukatın sorusuyla karşılaştım; "Behçet Pekmerdol adı ne anımsatıyor?" du bana! "Acı bir olayı!" dedim sadece. Belli ki bir şeyler biliyor, ya da bildiğini sanıyordu solcu avukat. "Sosyalisttir Behçet Pekmerdol!" diye bastırarak kendince taş attı. Solcu polis sendikalarının kurulduğu bir toplumdaki solcu avukata, '51 yılı koşullarındaki komünist partisi ölçülerini anlatmaya kalkmanın da anlamı yoktu, Behçet'in sosyalistliğini tartışmanın da. Sustum.

Hep çektiklerimden söz ettim, ya bu çektiklerimin bana kazandırdıkları! İniş çıkışlara düşmeden sürdürülmüş yaşamın düzlüğü içinde ne öğrenebilir, neyi biriktirebilir insan? Tutuklanmam, o tutuklanmada yaşadığım serüven bugünkü kimliğimin oluşmasına, hesaba sığmayacak ölçüde katkıda bulundu. Söz gelimi, o ağır şoku yaşamasaydım, ola ki, bugün içim acıyarak baktığım, burnu havada, kafası kaskatı, devrimci (!) dangalaklardan biri olup çıkardım; stalinist yapım pek elverişliydi buna. Başıma vura vura, insanları gerçek boyutları içinde düşünmeyi, değerlendirmeyi öğretti bana o şok, hiçbir şey öğretmediyse! Hele o davada aklanmamı düşünmek bile karabasandır benim için. Emekli Albay edebiyat öğretmeninin neresinden çıkardı yazar Vedat Türkali? Yaşadığım bütün o tersliklerden bugün bir KAYIP ROMANLAR romanını kurabilmişsem kayıplarımı kazanca dönüştürebildim demektir; mutluyum. Lenin'in, "İnsana birşey öğreten acı, umutsuz savaşımdır" sözüyle anlattığı bu olmalı. Yanlışı rasyonalize etmek diyenler de çıkacaktır bu sözlerime. Desinler! Yaşamın doğurgan diyalektiğidir, yanlışlardan doğrular yaratarak bu yolu açıp düzenleyen. "Yeter ki kararmasın sol memenin altındaki cevahir!" Nerden nereye geldiğimi biliyorum ben.

5. Şimdi yine Sevim kardeşimizin savlarına dönelim. Romanlarımda, ya da anılarımda sözünü ettiğim, devrimci geçmişimizle ilgili doğrular konusunda uyarıyor okuyucularını! Kompleksime dayanıyormuş yazıp söylediklerim! Diyelim, üstüme yapışıp kalmış böyle bir kompleksim var benim! Kimi

doğrulara parmak basma isteğimin, temelinde bu komplekslerimden kaynaklanmış olması doğruları değiştirir mi? Anlattığım olguların doğru olup olmadığıdır önemli olan; benim kimliğim değil. Durduk yerde yalanlar düzen, olmamış şeyleri uydurup anlatan biri mi oluyorum ben Sevim kardeşimize göre? Saldırı ağzıyla yuvarlak sözler edeceğine, lütfen, yeri geldikçe açıkladığım olaylar çerçevesinde, tek tek göstersin bu yanlışlarımı, ya da yalanlarımı. Tarihe ışık tutar böylece! Üzülmem; sağolsun der, borçluluk duyarım kendisine. Onu yapmadı mı, çok zararlı bir tutum çıkar ortaya. Geçmişimizi yaralayıp bugünlerimizi de etkileyen önemli yanlışlar, benim gibi "ifade vermiş" bir küskünün uydurmaları, karaçalmaları gibi yansıtılmış olur. Ben zarar görmem, ama doğrular zarar görür. Devrimci vicdan ona izin veremez! Doğrudur dediği; belge sorarlar adama! Çabam, doğru belge bırakmaktır benim de. Söz gelimi. '51 Tutuklaması üzerine bizim söylediklerimiz belge niteliğindedir. İçinde yaşadık çünkü. Görevimiz, olayları saptırmadan, tüm sadeliği, açıklığıyla ortaya koymaktır. Devletin kasalarında saklı tutulan gizli belgeler vardır bir de. Onlara biz erişemeyiz. İlerde bir gün onlar da çıkar ortaya. Bir arkadaşın sözünü anımsarım; bu devletin en sıkı sakladığı belgeler, komünistlerle ilgili gizli belgelerdir demişti. İnşallah öyledir! Dileyelim, Seka'ya kâğıt hamuru yapılmasın!.. Hiç değilse gelecek kuşaklar öğrenir kimin ne olduğunu! "Bir hakikat kalmasın âlemde allahım nihan!". Kalmaz da...

'51'de yaşadığı acı serüveni anlatıyor Sevim. Ateş etine değmiş! Biz aynı acıyı, en karanlık koşullarda, '44'de yaşadık. Yalnız aramızda konuşabiliyorduk o günler; böyle yasal yayın olanakları yoktu. '46'da yaşadık katmerlisini. Zorunlu olarak gene içimize attık. Diyeceğim, Vedat Türkali'nin düştüğü kompleksten çok yıllar öncesinde yaşanmış, saptanmış, acısı içimize işlemiş, devrimciler arasında umarsızlık içinde yakınılmış olgulardır benim sergilediklerim. Buyurup düzeltsin, yalanımı, yanlışımı gören! Ama yalanları, yanlışları kimse örtbas etmesin!

Kıvılcımcılık yaptığım o kadar boş bir sav ki, hiç durmayacağım üzerinde. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya niye yürekten saygı duyduğumu uzun uzun anlattım çoğu yazılarımda. Yinelemeği gereksiz buluyorum. Aklımın erdiğince, "Marksçılık-lenincilik" dışında, kimsecilik yapmadım bugüne dek.

Okunumlu, iyi bir yazar Sevim Belli. Salık veririm okunmasını. Kendi bilgilerini, duygularını, yaşadıklarını işlerken etkili oluyor içtenliğiyle. Yöresindeki politika esnafından aktarmalara özendirilip de akıl satmalara kalktı mı yavanlaşıyor. Yazarlığına da ters düşüyor bu tutum, kişiliğine de. İçtenlikle söylüyorum ben de; yeteneklerine güvendiğim biri olmuştur hep Sevim. Ağbice davranışımdan söz etmiş; son bir ağbilik daha edeyim ona: Çevrende sana akıl veren kişilere, –en yakınların da içinde!– çoğu konularda, önemli fark atacak nitelikte birisin sen, Sevim'ciğim! Kişiliğini titizlikle koruyup kendini çiğnetmemelisin! Yaşamın boyu uzayıp gelmiş yolları boşuna çiğnemiş sayılırsın yoksa; yazık olur!

Başka sorusu olan var mı?

(Bu yazı Vedat Türkali'nin bütün eserlerini yayımlayan Öteki Yayınevi - Ankara -, tarafından, "Tüm Savunmalar" adlı kitabında yayınlanmıştır.)

DEĞİŞİM KÜRESELLEŞME VE DEVLETİN YENİ İŞLEVİ

Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi. Gencay Şaylan
İmge Kitabevi Yayınları: 109. 1. Baskı: Ocak 1995

Mehmet Kök ÖZALTINLI

Kitap önsöz dışında beş bölümden oluşmakta. Birinci bölümde Modern Devletin Doğuşu ve Temel İşlevi işlenmekte. Bu bölümün alt bölümleri olarak Kapitalizmin Gelişimi, Liberalizmin Yükselişi, Devletin Endüstriyel Dönüşüm Sağlama İşlevi ele alınmaktadır. İkinci bölüm 1929 Bunalımı ve Sosyo-Politik Yeniden Yapılanma'yı işlemekte ve alt bölümler olarak Refah Devletinin Doğuşu ve Yükselişi, Refah Devletinin Bunalımı ve Çöküşü, Yeni Liberalizm ve Devlet Kuramı ele alınmaktadır. Üçüncü Bölüm Teknolojik Devrim ve Yeniden Yapılanma Sorunu'nu işlemekte ve alt bölümler olarak Teknolojik Devrim, Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Teknolojik Devrim'i ele almaktadır. Dördüncü bölüm Yeni Dünya Düzeni ve Gelişmekte olan Ülkeler'i işlemekte ve alt bölümler olarak Sosyalizmin Alternatif Sistem Olma Özelliğini Yitirmesi, Yeni Dünya Düzeni ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Asya Kaplanlarının Mucizesi Neleri Kanıtlıyor? konularını kapsıyor. Beşinci bölüm Devlet Kuramına Gereksinim Var mı? sorusunu yanıtlamakta ve alt bölümler olarak Devlet Kuramının Bunalımı ve Sonsöz Yerine ele alınmaktadır. Kaynakça kitabın sonunda verilmektedir.

ÖNSÖZ

Gencay Şaylan'a göre genellikle bugünün siyasi örgütlerine ve özellikle solun temsilcisi olan hareketlere, post-modern, post-endüstriyel ve post-fordist temalarla uyumlu bir çizgi izlemesi gerektiği önerilmektedir. Örneğin, solun klasik temaları olan işçi sınıfı dayanışması, daha adil ve eşitlikçi bir toplumsal düzen için talepler ileri sürme gibi değerlerin etkinliklerini ve çekiciliklerini yitirdiği ileri sürülmektedir. Yazar gerçekten de içinde yaşanan

çağda, en azından gözlenen olgunun, ideolojilerin moda dışı kaldığını ve sınıf çıkarları anlayışının önemini yitirdiğini vurgulamaktadır. Yazara göre hem akademik hem de entellektüel evrene egemen olmuş gözüken bu yaklaşım çerçevesinde sadece tarihin değil siyasetin de sonuna gelindiği kolaylıkla söylenebilmektedir. Birçok düşünür bu durumu açıkça ifade etmekte ve demokrasinin yeni bir tanımını yapmak gereğinden söz etmektedirler. Çerçevesi Önsöz'de çizilen büyük değişimlerin ışığı altında bu tür tartışmaların ve yeni sentez arayışlarının büyük bir canlılık içinde sürdürülmesi beklenen doğal bir gelişme sayılmalıdır.

Eğer 20. yüzyılın son çeyreğinde hızlanmış, başdöndürücü bir değişim yaşanıyorsa, bu değişimin etkileri günlük yaşamdan siyasi kurum ve davranışlara kadar her alana uzanmışsa devletin de bu değişimden etkilenmemesi mümkün değildir. İşte bu çalışmada yapılmak istenen esas iş değişim ve devletin işlevleri arasındaki karşılıklı etkileşimi tartışmak ve irdelemektir.

Bunu kısaca ulusal devletin içerik tartışması olarak tanımlamak mümkün gözükmektedir. Ulusal devletin giderek arkaik yapı olma özelliği taşıdığı ve devletin egemenliği yerine "karşılıklı bağımlılığın" bir toplumsal gerçeklik haline geldiğini ileri süren tezler sözü edilen içerik tartışmasının önde gelen örnekleri arasında sayılabilmektedir.

Birinci bölümde yazar farklı kuramlara göre devlet kavramına yaklaşımlar getirerek modern devletin doğuşu ve temel işlevini ele alıyor, kapitalizmin gelişimini inceliyor. 16 ve 17. yüzyılın mutlakiyetçi monarşileri, pazar mekanizmasının gelişimi, meta üretiminin yaygınlaşması ve sermaye birikimi için iç barışı sağlamak böylece güvenceli ve güvenli bir pazar oluşturmak gayreti içinde oluyorlar. Modern devletin ikinci temel işlevi, etkin bir **kamu finansmanı** sağlamak biçiminde tanımlanabilmektedir. Yasa ve düzeni sağlamak, içeride yerel güçlerin iktidarlarını kırmak ve diğer benzer devletlerle dünya pazarında yarışmak gerçeği ya da zorunluluğu iki kuruma gereklilik göstermektedir. Bunları, sürekli ordu ve yapılan kuralları yorumlayıp uygulayan etkin bir yargı olarak tanımlamak mümkündür. Modern devlet kendi ulusal tüccarının üstünlük sağlaması için her türlü korumacı ekonomik önlemleri ve askeri düzenlemeleri yapmıştır. Liberalizmin öngördüğü devletin varlık nedeni bireylerin hak ve özgürlüklerini korumaktır ve bunun için gereğinde güç kullanma yetkisi devlete verilmiştir. Devletin meşruiyet ölçüsü ise bu mukaveleye uygun davranmasıdır. Fransız devrimi eşitlik kavramını getirmiştir. Eşitlik ise kaçınılmaz olarak ekonomik ilişkilere ve özel mülkiyete müdahaleyi gündeme getirir. Önemli olan nokta, modern devlet kurumunun tarih sahnesine çıktığı andan itibaren sosyo-ekonomik işlevlere sahip oluşudur.

İkinci bölümde sanayileşmenin siyasal alanda kaçınılmaz bir demokratikleşme sürecinin başgöstermesine yol açması ele alınıyor. Siyaset kitle-

selleşiyor. Seçimler devreye giriyor. Çalışan kesimlerin mücadelesi görünüyor. Radikal çözümlerin yanısıra reformcu önerilerin de ağırlığı artıyor. Savaşın sonunda, adil, eşitlikçi, katılımcı ya da kısaca demokratik bir toplum özlemi kitlelerin ana güdüsü olmuştur. Böyle bir oluşumun zaferle biten savaş sonrasında refah devletinin ortaya çıkmasını önemli ölçüde etkilemesi doğaldır.

Refah devleti kuramsal bir içeriğe sahiptir ama aynı zamanda bir uygulamadır. Refah devleti kuram ve uygulamasında Marksizm önemli ölçüde belirleyici bir etkiye sahip görünmektedir.

Giderek derinleşen kriz refah devletinin önemli ölçüde geriletilmesine yol açmıştır. Bu bakımdan krizi, devletin sosyo-ekonomik işlevlerinde değişim olarak tanımlamak da mümkün gözükmektedir. Bir başka deyişle, kriz artık devletin üzerine aldığı işlevleri yerine getirememesi anlamına gelmektedir. Bu değişimi, kısaca, devletin mali krizi olarak tanımlamak olanaklıdır.

Refah devleti yazarca hem uygulamada yani toplumsal gerçekçilik alanında hem de moral değerler açısından ortadan kaldırılması çok zor hatta olanaksız bir gelişmedir.

Yeni liberalizmin gelişmesine yol açan olgu, kapitalizmin yeni evrensel krizi olmuştur. Bu krizin aşılması kaygıları ekonomik liberalizm ile siyasal tutuculuğun bütünleşmesine yol açmıştır. Devlet ile ilgili olarak ortaya atılan minimal devlet ya da gece bekçisi devlet gibi kavramları ve çözümlemeleri bu çerçeve içinde ele alıp tartışmak gerekmektedir.

Üçüncü bölümde yazar şu önemli saptamaları yapmaktadır:

Artık açıkça ekonomik düzen ve politikalar konusunda herkesin tüm siyasi hareketlerin ya da örgütlerin kapsamlı bir uzlaşma içinde olmaları gereğinden söz edilebilmektedir. Bu tür çözümlemelerin şampiyonluğunu da kendilerini liberal olarak tanımlayan kişi ya da çevreler, liberalizm adına yapmaktadır. Eğer toplumdaki tüm siyasi hareket ve örgütler uygulanacak ekonomi politikaları üzerinde kapsamlı bir uzlaşmaya zorlanıyorsa ve böyle bir uzlaşma bir toplumsal gerçekliği yansıtmaya başlıyorsa gerçekten tarihin ve siyasetin sonunun geldiği düşünülebilir. Bununla beraber tarihin ya da siyasetin sonunun gelmesi, bir başka deyişle "değişmezliğe" ulaşmak alternatiflerin tüketilmesi anlamına gelmektedir. Kuramsal olarak 1848 ve siyasal gerçeklik olarak 1917 yılından beri kapitalizme alternatif olma iddiası taşıyan sosyalizm bu konumunu yitirmiş; siyasal gerçeklik alanı dışına çıkmıştır. Ancak kapitalizm alternatifsiz kalmıştır demek yine de tutarlı bir yaklaşım olmayacaktır; çünkü böyle bir irdeleme toplumsal gerçekliği yansıtmayacaktır. Eğer hala kurulu düzene karşı çıkan insanlar varsa alternati de var demektir. Özellikle küreselleşme denen süreç bütün dünyayı ve dünya üzerindeki toplumları önemli ölçüde bütünleştirmişse yani birbirlerine bağlı hale getirmişse ve bu

düzenden memnun olmayanların sayısı oransal olarak memnun olanların sayısından fazlaysa "yeni dünya düzenine" alternatifsizlikten söz etmek kesinlikle mümkün değildir.

Dördüncü bölümde yazar yeni dünya düzeni ve gelişmekte olan ülkeleri anlatırken karşılıklı bağımlılık kavramının bugünün temel referans çerçevelerinden birini oluşturmakta olduğunu ve bunun bir gerçekliği ifade etmekte olduğu yazılıyor. Karşılıklı bağımlılık, eşitler arasında bir bağlantıyı ifade etmemektedir. Yazar bu bölümde şu önemli saptamayı da yapmaktadır: İster kapitalizm ister sosyalizm esas alınsın daha adil, eşitlikçi ve insani bir toplum için devletin ekonomik yaşamda rol alması ile piyasa mekanizmasının bağdaştırılması gerekmektedir. Piyasa mekanizmasını bir rasyonellik ölçütü olarak sisteme sokmayı başaramayan Sovyetler Birliği çökmüş, tarih sahnesinden çekilmiştir.

Beşinci bölümde Devlet Kuramına Gereksinim Var mı; sorusu yanıt bulmaktadır. Yazar bu bölümde de şu temel saptamayı yapmıştır: Sovyetler Birliği Komünist Partisi kuramcıları ya da resmi Marksist görüşün sözcüleri, devlet sorununa gerçekten katı bir indirgeyici tutumla yaklaşmışlardır. Buna göre kapitalist toplumsal yapıdan doğan çelişkiler bu çelişkilerin yansıması olan siyasi mücadele sivil toplumda biçimlenmekte; devlet kurumu ise egemen sınıfın üstünlüğünü güvence altına alan bir araç olarak nitelenmektedir. Bu yaklaşım, "devlet burjuvazinin merkez komitesidir" değerlendirmesi ile betimlenebilmektedir. Devleti, bütün özellikleri ile mekanik bir sürece indirgeyen bu yaklaşımın çok yetersiz aracına indirgeyen yaklaşımın doğrudan doğruya Marx'tan kaynaklandığını söylemek zordur. Marx, "İngiliz fabrika yasaları" ile ilgili yorumunda devletin gereğinde işçilerin sömürülmesine sınır getireceği noktasının altını çizmektedir. Çünkü devletin temel işlevi, kapitalistlerin kısa dönemli çıkarlarının ötesinde mevcut düzenin en rasyonel biçimde yeniden üretilmesidir. Bu noktaya değinen Marx devletle ilgili çözümlemenin sözü edilen karmaşıklığı kapsaması gerektiğini belirtmektedir.

SONSÖZ YERİNE

Kapitalizmin büyük zaferinin ifadesi olan yeni dünya düzeni ideolojisinin sistematik bir içeriğe sahip olduğunu ileri sürmek pek olanaklı görünmemektedir. Yeni dünya düzeni ideolojisinin, halen içeriği belirlenmemiş yoğun bir iyimserliğin ifadesinden başka birşey olmadığı ileri sürülebilmektedir.

Kitabı, konularının güncelliği, kavramlara getirdiği derli toplu açıklamaları, tarihsel yaklaşımının bilimselliği, eleştirel olabilmedeki nesnelliği gibi birçok yanıyla salık veriyoruz.

AZİZ NESİN'İN DAVALARINDAN BİRİ

Av. Veli DEVECİOĞLU

Aziz Nesin 1915, Cumhuriyet 1923 doğumlu. Yani, takvim olarak daha genç Cumhuriyet. Ama nedense, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Aziz Nesin'e bakışı hep eski, çağdışı ve ilkel. Aziz Nesin ise Osmanlı çocuğu. Ama beyni, düşünceleri duyguları çağlar ötesi; aydınlık, ışıklı.

İkisi arasında bu çelişki Devletin Nesin'e karşı tutumunda olanca hoyratlığı, görgüsüzlüğü ve bağnazlığı ile somutlaşmış, onun yaşamını cehenneme çevirmek için amansız takipler, sorgulamalar, tutuklamalar, yargılamalar, hapisler, sürgünler, yokluklar, yoksunluklar... birbirini kovalamıştır.

Ama sonuç ortada: Kendisinin bile sayısını bilemediği ulusal ve uluslararası 60'tan fazla ödül, 34 yabancı dile çevrilmiş 109 kitap, Türk ve dünya tiyatrolarında sahnelenen sayısız oyun ve duygu yüklü şiirler.

Denebilir ki, yarım yüzyıldan beri Devlet, Aziz Nesin'le hep uğraşmış, o da evrensel aydın sorumluluğu ile, bıkmadan, usanmadan ve hiç bir yılgıya düşmeden en başta devlete, ve tüm düşmanlarına karşı kendisini savunmuştur.

Bu bitmeyen kavgada kimi zaman çarpıcı olaylar da yaşanmıştır: Sonuncusu Aziz Nesin-Türkiye gazetesi davası.

Gazetenin 20 Aralık 1990 günlü sayısında yayımlanan "Aziz Nesin ve Türk Ordusu" başlıklı yazıda Nesin hakkında şunlar deniyor: "Aziz Nesin Kıbrıs davamıza karşı çıkıp Yunanlıların sosisine yağ sürmeye devam ediyor. Ve ismiyle gayrimüsemma bu Aziz bu ve benzeri HAİNANE hareketleri... Kıbrıs Rum Akel Partisi himayesinde (yargılama sırasında Komünist Akel Partisi'nin davetiyle denmiştir) yapmaktadır... Aziz hançeri sadece Türk varlığına ve Kıbrıs davasına saplamıyor, onun bir hedefi de Türk Ordusu... Aziz bir eski Ordu mensubudur ve fakat Ordudan atılmış bulunmaktadır. Aziz olmayan Aziz işte şimdi bunun intikamını almaktadır. İZİNLİ ERLERİN İSTİHKAKINI ZİMMETİNE GEÇİRMEK SUÇUNDAN hapis ve ordudan ihracına karar verilmiştir. Bugün de milli menfaatlerimize aykırı bir şekilde Vasiliu'nun dümen suyuna girmiş bulunmaktadır..."

Gerek gazete yazısı ve gerekse yargılama sırasında davalının sözlerini özetlemek gerekirse; Aziz Nesin, "HAİN, HIRSIZ ve ZİMMETÇİ"dir. Ve askeri mahkeme bu suçları karşılığında onu 3 ay, 10 gün hapisle cezalandırmıştır. (Türk Ceza Yasasına göre söz konusu suçların hiç birinin cezası, hiç bir zaman 3 ay 10 gün hapis olmamıştır; bunun çok üstündedir.)

Bu suçlamaların kişilik haklarına karşı açık ve ağır bir saldırı olduğu ve bu niteliği ile hem Medeni Yasa ve hem de Ceza Yasası normlarını ihlal ettiği ve suç oluşturduğu kuşkusuzdur. Ancak biz, özünde aydınların cezaevine girmelerine karşı olduğumuzdan -bu denl düşük düzeyde bir yazı sahibinin yazarlığı tartışılabilir olsa da- sadece hukuk davası açma yolunu yeğledik. Yerel mahkeme yargılama sonunda çok "minimal" bir ödenceye hükmetti.

AZİZ NESİN'i, Özal gibi "tazminat zengini" yapma amacımız olmadığından biz kararı temyiz bile etmedik. Ancak, davalının temyizi üzerine Yargıtay'da yapılan duruşmada hem davalı ve hem de vekili alışılmadık ölçülerde saldırgan bir yöntem izlediler ve kesin suç teşkil eden sözlerinin daha ağırlarını orada da yinelediler. Bunların, savunma hakkıyla uzak-yakın hiç bir ilişkisi olmadığından hemen oracıkta, sözlerini, tutanaklara geçirterek tek oturumda ceza kararı da almamız olanaklı iken gene de üstlerine gitmedik. Ama, onlar yeminli sol ve aydın düşmanlıklarını sürdürdüler.

Bu dava bir bakıma "alışılmadıklar" davası oldu. Yargıtay kararı da gene "alışılmadık" biçimde haftalar sonra ancak verilebildi...

Aaa..., Bir de ne görelim; şaşkınlıktan insanın küçük dilini yutabileceği hayret verici, olağanüstü çarpıcı, her yönüyle hukuk dışı bir karar değil mi? İkibuçuk sayfalık gene "alışılmadık" uzunluktaki kararda eleştiriye açık pek çok yan bulunmakla birlikte biz asıl, davalıların Yargıtay'ca aklanması anlamına gelen ve kararın temelini oluşturan ana düşünce üstünde durmak istiyoruz. Kararda şöyle denilmektedir: "Anayasanın 176. maddesi uyarınca onun başlangıç kısmı metne dahildir. Başlangıç bölümünün 7. fıkrası gereği olarak TÜRKLÜĞÜN MANEVİ DEĞERLERİNE VE ULUSAL ÇIKARLARINA AYKIRI HİÇBİR DÜŞÜNCE KORUMA GÖREMEZ."

Ve karar, Türk-İsviçre futbol maçı sonrasında gösteri yapanların çocuksu dilile ve Pekospil ve Redkit kültürü çizgisinde sürdürülüyor: "Son fıkrayla değerler ve çıkarlar, Türk Milleti tarafından, Türk evladının vatan ve millet sevgisine emanet olunmuştur. Basın da Anayasa'nın verdiği ödevle emanet amacına uygun davranmak durumundadır. Bu arada... davacıya sözel dokundurmalar yapması sonucunda... tazminat yükümlülüğüne girdiği benimsenemez... Hükmün BOZULMASINA.."

Özetle söylemek gerekirse, AZİZ NESİN, "Türklüğün manevi değerlerine ve ulusal çıkarlarına aykırı düşünce"lere sahip olduğundan kişilik hakları yasal koruma göremez, isteyen herkes dilediği biçimde hakaret edebilir, o buna müstahaktır...

Kararı ilk okuduğumuzda, gözlerimize inanamadık. Bir daha, bir daha, bir daha... okuduk. Evet anlamı son derece açıktı. Derin bir hüzün çöktü içimize.

Yalnız gönül değil, bir ömür verdiğimiz ADALET, demek bu hale gelmişti. Günlerce; uykuda, uyanık, yolda, izde, yemekte çalışırken... hep bunu düşündük. Böyle bir karar nasıl verilebilirdi? Hem de en yüksek mahkeme tarafından... İnanılır gibi değildi. Bir türlü içimize sindiremedik.

Biz yargıdan emekliydik. Ömrümüz orada geçmişti. Ve üç dergiye abone olarak, yeni çıkan başka yayınları alarak yüksek mahkeme içtihatlarını yakından izlemeye çalışmıştık. Ama, böyle bir kararın benzerini hiç görmemiştik.

Belki tek örnek, eğitimimizde unutulmaz izler bırakmış olan Hasan Ali Yücel ve Avukat Kenan Öner arasındaki dava sayılabilirdi. Bilindiği gibi bu zat, o zaman Demokrat Parti İstanbul il başkanıydı ve Yeni Sabah gazetesine verdiği demeçte Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'i komünistlikle suçluyordu. Yıl 947 ve biz lise öğrencisiydik. Bakan Yücel'in açtığı hakaret davasını mahkeme, suçlamanın "haklı" olduğu gerekçesiyle düşürmüştü.. Bu karar kamuoyunda geniş yankılar uyandırmış, bizim çocuk dünyamızı da altüst etmişti. Yücel'e yüreğimizin olanca acısı ve heyecanıyla ağlayarak yazdığımız mektuba verdiği yanıttan anlıyoruz ki, mahkeme kararı onu da sarsmıştı.

Şimdi olayın bir benzerini AZİZ NESİN davasında yaşıyorduk.

Ne diyor Yüksek Mahkeme: "TÜRKLÜĞÜN MANEVİ DEĞERLERİNE VE ULUSAL ÇIKARLARINA AYKIRI HİÇ BİR DÜŞÜNCE KORUMA GÖREMEZ..."

Ve yerel mahkeme de, buna dayanarak mağdur sıfatıyla açtığımız davayı reddediyordu...

AZİZ NESİN eşsiz bir dünya yazarı, ulusunun yüz akı ve onurudur. Adının geçtiği her yerde halkı ayağa kalkıp ona selama dururken, bu ülkenin Yüksek Mahkemesi'nden böylesi bir karar nasıl çıkardı? Ama, çıkmıştı işte...

O yüzden bu karar hiç unutulmayacaktır, unutulmamalıdır.

Fakat, AZİZ NESİN'in bir başyapıt değerindeki 14 Şubat tarihli Yargıtay savunması ise asla unutulmamalıdır; yalnız bugünkü değil, gelecek kuşaklar da mutlaka okumalıdır. Emperyalizmin güdümündeki güzel yurdumuzda hukukun ne hale getirildiğini öğrenmeleri bakımından çok çarpıcı bir ders... 21 sayfalık bu uzun konuşmayı bir dergi yazısında özetleyerek de olsa vermek olası değil. Yakında kendisi tarafından kitaplaştırılacak. Ancak biz şimdilik bir iki tümcesini buraya almakla yetiniyoruz: "Bayan ve bay Yargıçlar;... Varsayalım ki, ben bütün bu suçları işledim. Sizler, bir yüksek mahkemenin yargıçları olarak bana 'hain, hırsız, zimmetçi...' diyerek hakaret edilmesine izin mi veriyorsunuz? Yeryüzünde hiç bir yasa, toplumların genel-geçer

mantığına, insanlığın ortak akıl ve değerlerine aykırı olamaz. Açıkça görülüyor ki, bu kararınız her şeyden önce akıl ve mantığa, dolayısıyla hukukun evrensel ilkelerine aykırıdır. Sizler en yüce mahkemenin üyeleri de olsanız, bana hakarete izin vermeye hakkınız yoktur olamaz. Böylece, bırakınız hukuku, salt insani değerler açısından bakıldığında bile asıl mahkum edilmesi gerekenlerin kimler olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır...

Böyle bir kararı veren bayan ve bay yargıçlar, öğrenmek istiyorum: Bu ne biçim hukuktur, nasıl adalettir?

Bayan ve bay yargıçlar;

Ben yaptıklarımla ve yapamadıklarımla halkımın onurunu temsil ediyorum. Bu sıfatı bana siz ve hiç kimse bahşetmedi. Bütün hata ve kusurlarını, sevap ve günahlarını açıkça yüzüne söylediğim halkım verdi. Bu, benim, bu güne değin aldığım tüm ödüllerden daha değerlidir.

İşte bu kimliğimle, bir fani için ulaşılabilecek bu en yüce rütbemle kendi adıma, halkım adına tüm suçlamaları reddediyorum ve 3/5'lük kararı Türk ve dünya kamuoyu önünde protesto ediyorum..." (Tümcenin son iki sözcüğü: "suratınıza çarpıyorum" biçimindeydi; ancak bizlerin yoğun itirazlarımız üzerine "protesto ediyorum" biçiminde düzeltti.)

Bu savunmadan sonra yerel mahkeme kararı tekrar bozdu.

Dava devam ediyor. Ne olacağını hep birlikte göreceğiz...

NOT: Bu yazı, Aziz Nesin ölmeden önce kaleme alınmıştır.

Sen ey, kiliselerde hoca
Ve camilerde papaz
Havralarda Buda
Ve Musa pagodalarda
Yine de açıortayı
Dinler dışaçısında

Sen, ölü denizleri kabartan fırtına
Gübrelikler içinde çiçek
Savaşımlarda uzlak
Ve eşlek sevgilerde.

Sen, sıradağlarda doruk
Sık ormanlarda gürgen
Genelevde bakire
Erdem ayağ götürmüşken.

Sen çiftçi,
Has tohumu kıraç tarlaya atan
Sen kumarcı
Bile bile yanlış ata oynayan.

Sen, uzatmalı bilge
Gülümseyen gözyaşı
Kavramsız, özsaygısız günlerde
Onurun denektaşı.

Sen ey, ey ermiş şeytan
İnmeli bacak üstünde
Dik durmaya çalışan
Soylu atlar gibi hep
Hep ayakta uyuyan
Ve domuzlar, çakallar, sırtlanlar yılkısında
Sen insanoğlu insan.

Tahsin Saraç

 Partinin 27.1.1994'te yapılan 28. Kongresi'nde kabul edilen

FRANSIZ KOMÜNİST PARTİSİ MANİFESTOSU

Çeviri : Ünal DOĞAN

ÖNSÖZ

Çağımız derin bir alt-üst oluş ve absürde (saçmalığa) yakın çelişkilerle tanımlanıyor. Son on yıllar, kafa yapısı ve yaşam tarzında, geleneklerde değişim, bilginin hızlanması ve enformasyon yaygınlaşmasında ve sömürgeci sistemlerin yıkılışından sonra ortaya çıkan düzinelerce ulusun yerini almasıyla damgalandı.

Diğer yandan, devasa teknik gelişmeye rağmen, insanlığın ilerlemesi 20 yy. sonlarında büyük çapta bir gerileme içindedir.

Bugün dünyamızda daha fazla savaş, insanlar ve halklar arasında derin uçurumlar, eşitsizlikler var.

Son 20-30 yıla göre günümüzde daha çok insan, açlığın kurbanı oluyor. Gelişmekte olan ülkelerde kriz giderek her yıl daha fazla artıyor.

Dünya ve toplumlar daha uyumlu ve insancıl olacağına daha kaotik ve katı bir hale geliyorlar.

Bu durum sadece trajik değil, isyan ettiricidir de.

En gerekli olan alanlarda bir türlü bulunamayan para, en yararsız işlerde oluk oluk akıtılıyor.

Bugün dünya ticaretinde, birinci sırayı silah satışı ve ikinci sırayı uyuşturucu ticareti alıyor. Bunların hemen peşinden ise, toplum için hiçbir yararı bulunmayan; mali operasyonlara, para spekülasyonuna ayrılan milyarlar geliyor.

Tüm bu insanlığın yararına olmayan ticaretten sadece en güçlü olanlar çıkar sağlıyor. İnsanlığın gerçek zenginlikleri yaratılacağına, var olan iş yerleri de ortadan kaldırılıyor, yok ediliyor. Böylelikle kapitalizm; paranın en yüksek rant sağladığı bir toplum örgütlemesiyle - ve devletin yardımıyla, insan ve doğa'nın harcanması pahasına egemenliğini sürdürüyor. Bu sistem şimdilik rakipsiz gibi görünüyor.

Oysa söz konusu sistem uygarlığın ilerlemesi önünde bir engel haline gelirken kendi yarattığı sorunları dahi çözmekten aciz kalıyor.

Günümüz insanının önündeki temel görev kapitalizmi aşmaktır.

Nasıl yapmalı? Bugünkü düzen sadece bir avuç ayrıcalıklının yararınadır. Eğer şu veya bu diğer çözüm arayanlar birleşebilseler, karşı çıkılmaz bir güç oluşturabilirler. Oysa; Fransa'da 1981 sonrası ve Doğu Avrupa'da olup bitenlerden sonra, paranın kanunlarını ve egemenliğini aşma girişimlerinin başarısızlığından sonra bu deneyimlerin olumsuz sonuçları ile sanki çıkış yolu yok hissi yayılmıştır.

Birbiriyle karşılaştırılamayacak, farklı koşullarda sorulmuş dahi olsa bu sorunun yanıtı yeni değildir.

Ülkemizde (Fransa'da), halk güçlerinin toplumun değişimine damgasını vurdukları Fransız Devrimi'nden sonra iktidara Fransız Burjuvazisi geldi. Ardından tüm 19. yüzyıl ayaklanan işçilerin demokratik mücadelesi ve dünyadaki ilk anti-kapitalist devrim olan Paris Komünü ile geçti. Paris Komünü'nün yenilgisi ve ardından gelen kanlı baskı dönemi, değişim süreçlerine politik bir örgüt gerekliliğini dayattı.

1900'lü yıllarda, daha sonra tek bir partide -sosyalist parti'de- birleşecek olan, Jean Jaurès ve Jules Guesde'nin iki partisi oluştu.

Bu partinin, I. Dünya Savaşındaki tutumu ve halk güçlerinin mücadelesini yönetmedeki yetersizliği; Ekim Devrimi'nin bambaşka örneğiyle birleşince, 1920'de Fransız sosyalist militanları, Fransız Komünist Parti'sini kurmayı kararlaştırdılar. Küçük bir azınlık Sosyalist Parti'de kaldı.

Bizde ilerici hareketin uzun bir tarihi vardır ve FKP ile FSP'sinin varlığı bu evrimin ürünleridir.

KP'nin kuruluşu, ilerici hareketin gerçekten yararlı, etkin bir örgüt istemine ve gelişim kapasitesine denk düşmüştür. FKP bu yeteneğiyle 1930'lu yıllardaki tarikatçı ruhu kırabilmiş, Halk Cephesi, işgale direniş ve ardından gelen kurtuluş dönemlerinde yeteneğini göstermiştir. Bu nedenlerle FKP, takip eden dönemlerde büyük bir ulusal halk partisi gücüne ulaşmıştır.

Eğer KP, kuruluş dönemlerindeki kuruluş bildirgesindeki anlayışa, eleştiri yeteneğine, toplumsal değişim mücadelesindeki yaratıcılığa sahip olamasaydı bugün var olmayabilirdi.

Daha sonra öngörülmeyen bir gecikme döneminden sonra, FKP son 20 yılda önemli gelişmeleri yaşadı ve kararları gözden geçirdi, yeni bir hat çizdi.

1975'te Stalinizm ve uygulamaları, sonuçları analiz edildi. Parti bu anlayışı ve pratiğini şiddetle kınadı, reddetti.

FKP'nin 1976'da yapılan 22. Kongre'sinde, Sovyet modeli ile tüm ilişkiler kesildi. Özgürlük içinde bir politik değişim modeli özgürlükçü bir toplumda politik değişimlerin kabulü anlayışı ile Fransız gerçeklerine uygun; parça, parça

özyönetimci bir sosyalist modelde karar kılındı. Her koşulda seçim sonuçlarına ve halk oyuna saygı temel alındı.

Bugünden beri Parti, kendi içindeki yaşamı, parti anlayışının derin değişimini, davranışlarının gözden geçirilmesini gerçekleştirdi.

Bu kongre ile (28) partimiz yukarıdaki anlayışı devam ettirerek yeni tip KP olma yoluna girdi. Partimiz kimliğini içinde yaşadığı toplum ile tanımlıyor.

Demokrasi içinde her bireyin insiyatifini dikkate alarak toplumu değiştirmeyi, birey ile partinin, toplumun çıkarlarını özdeşleştirmeyi öne alıyor.

Bu önemli yenilik, Fransız komünistlerinin beklentileriyle ters düşmüyor, aksine onu yüz yıl boyuca verdiği mücadele içinde yenileştiriyor.

Bu partinin militanları yıllarca dürüstlük ve sadakatle ne pahasına olursa olsun, sömürüye ve adaletsizliğe karşı ve ezilenleri savunma savaşımını sürdürdüler.

Irkçılığa ve sömürgeciliğe karşı, uluslararası bir dayanışma ile, savaşsız, silahsız tüm ulusların egemenliği ve çıkarlarının gözetildiği bir dünya uğruna tüm ilerici güçlerin birlikte mücadelesini savundular, savunuyorlar. Bunları temel aldılar.

Bugün kendi geleceğine özgürce karar vermek isteyen herkes şu zor soruları cevaplandırmalıdır. Sadece (bunlardan) cevaplardan sonra ileriye doğru yeni bir çıkış olanaklıdır. (Yeni bir başlangıç noktası olabilir.)

– Dünyanın ve ülkemizin karşı karşıya bulunduğu sorunların gerçek içeriği nelerdir?

– Bu sorunları hangi yolla/araçlarla aşabiliriz?

– Nasıl bir politik müdahalede bulunulmalıdır?

– Ve kimlerle birlikte?

FKP, analizlerini ve anlayışını zenginleştirmek için herkesi bu sorular üzerine düşünmeye ve cevaplamaya çağırıyor.

I. BÖLÜM :
DÜNYA NEREYE GİDİYOR

1. Günümüz dünyasının temel karakteri nelerdir?

Dünyamız derin değişikliklerle çalkalandığı bir dönemle tanışıyor. Gelecek günler daha da süprizlere sahne olabilir. Herşey çok hızlı gelişiyor. Bugün tüm toplum çeşitlerinde; yaşadığımız deneylerle beslenen şu gerçek

daha fazla açığa çıkıyor: Kapitalizm çağımızın dev sorunlarına pozitif bir cevap vermekte yetersiz kalıyor.

Sistemin motoru olan insanın, insanlığın gelişmesi iş, emek, eğitim, kültür, sağlık, spor, çevre, araştırma, demokrasi deneyimi (demokrasi uygulaması), özgürlükler ve her bireyin yeteneğini özgürce geliştirmesi ile parasal yatırımların frenlenemeyen yoğun rant arayışı arasında zıtlık giderek belirginleşiyor.

Oysa bugün tarihte ilk kez gezegenimizdeki tüm insanlara yetecek beslenme olanağı vardır. Ne yazık ki, bu vazgeçilmez yaşamsal olanaktan mahrum kalan yüz milyonlarca insan bu sistemin bir ürünüdür. Kapitalizm insanlığı geleceğe taşıyamıyor.

SSCB'nin ve ona bağlı olan Doğu Avrupa rejimlerinin dünyayı sarsan çöküşü hiç bir biçimde bu gerçeği değiştiremez.

Bu ülkelerin halkları, kendilerini bulamadıkları, prangalı gibi yaşadıkları sistemlerinden kurtulmayı arzuladılar ve tekrar aynı yaşantıya dönmek istemiyorlar.

Ama acaba onlar ekonomilerini üçüncü dünya ülkelerine dönüştürmeyi mi istediler? Yoksa yoksulluk ve işsizlik içinde toplumlarının mafyanın ve nomenklaturacıların darbeleriyle parçalanmasını mı arzuladılar?

Ülkelerinin uluslararası plandaki rollerinin azalmasını, milliyetçiliğin azmasını, savaşları ve etnik soykırımı kısacası kapitalizmin taşıdığı tüm bu kötülükleri mi istediler?

Kapitalist güçlerin gözünde bu halkların beklentileri, özlem, umut ve değişim isteklerinin hiçbir değeri yoktu.

Onlar için bu rejimlerin sonu kapitalizmin zaferiydi ve onlar tek bir kanun tanıyordu: Son hızla en uzak noktalara kadar, eksiksiz biçimde egemenliklerini yürürlüğe koymak. Tüm bu ülkelerde ve bütün dünyada.

Bu yüzden -henüz daha SSCB ortadan kalkmadan önce- Amerikan komutası altında büyük bir askeri saldırı sırasında körfez savaşı sürerken; eski başkan BUSH, Birleşik Devletleri'n hedefinin kendi kanunlarının geçerli olduğu yeni bir dünya düzenini kurmak olduğunu açıklamamış mıydı?

Kapitalizmin meydana getirdiği bu emperyalizm, politik ve askeri alanın yanı sıra ekonomik, ideolojik ve kültürel alanda da boy gösteriyor.

Genel çıkarlar bir yana bırakılarak maksimum kâr için sınırsız bir yarış sürüyor.

Gezegenin her ülkesi düzeyinde; biriken dev sermaye olanakları korkunç "spekülasyonlarla (vurgunculuklarla) değerlendiriliyor" , ilerici istemler ve bek-

lentiler, "yükselen değer" olarak gösterilen "pazar" karşısında ayak bağı olarak tanımlanıyor.

Yeni iletişim teknikleri sayesinde dünya çapında faaliyet gösteren dev grupların genişlemesi, yer küresinin ekonomik durumunu derinden değiştiriyor.

Fakat bu tercih edilen seçim (egemen seçki); insanlığı n karşı karşıya bulunduğu yaşam sorunların çözümlemeye doğru ilerletmiyor: aksine sorunları ağırlaştırıyor.

Sorunları ortadan kaldırmak bir yana; adalet, dayanışma, özgürlük ve evrensel alanda barış istemlerini daha da güncelleştiriyor.

Çağımızın her meydan okuyuş dönemlerinde aynı seçenekler bir arada bulunuyor: Öncelikler ya insan oğluna verilmeli ya da paranın gücünün arzuları karşısında boyun eğilmelidir.

Görüldüğü gibi finans güçleri, insanların görüşlerini, kollektif seçeneklerini, ekonomiyi ve çevreyi tamamen dışlayarak yeni teknolojiyi sadece ve sadece sermaye ve karlarını çoğaltmak için kullanıyor.

Oysa emek güçleri ve tüm yaratıcı güçler, toplumu halkı; iletişim ve bilim devriminin yaratabileceği büyük yararlara doğru harekete geçirebilmeli, uyarmalıdır. Bu dev değişimin (önemli adımın) değer değişimi, uygulama, alışkanlık değişimi, yeni tür kollektif ve birey ilişkileri, insan emeğinin etkinliğini artırması vb. yararlarının altı çizilmeli ve gerekliliği açıklanmalıdır.

Aynı şekilde çağımızın bir diğer nesnel olayı ise, sadece değiş-tokuş'un (mübadele'nin) değil ama üretimin de uluslararasılaşmasıdır. Ortadaki büyük çıkarlar ve büyük güçlerin işin içinde olması nedeniyle, dünya (ticaretinin) mübadelesinin bu derecede yoğunlaşması ya yıkıcı bir ekonomik savaşımı yaygınlaştıracak ya da verimli bir işbirliğine yol açacaktır.

Herkes bu alt-üst oluş ve krizin doğurduğu uygarlığı tehlikeye artış riski karşısında yerini seçme ihtiyacını hissetmektedir.

2. İnsan yeteneğinin sınırsızca harcanması

Herşeyden önce dünya ölçeğinde insan yeteneğinin harcanması, çağımızın ihtiyaçları ve olanaklarıyla çelişmektedir. Farklı durumlara karşın, işsizlik artmayı sürdürüyor. Hiçbir ülke, halk, hiçbir ücretliler kategorisi işsizliğin pençesinden kurtulamıyor.

Ek olarak üçüncü dünya ülkeleri kitlesel yoksulluk içinde, kötü beslenme, yerleşik hastalıklar, şiddet ve cehalet içinde kıvranıyor. Ayrıca bu ülkeler

AIDS hastalığının etkisini daha çok gösterdiği yerlerdir. Bu yaygın öldürücü bulaşıcı hastalığa karşı önlemler gülünç derecede ve basitliktedir.

Nüfusun özellikle kadın, çocuk ve ilticacı kategorileri bir de ayrımcı uygulamalara hedef oluyor.

Kadınlar krizin derinleşmesinin yol açtığı kafa yapısının etkisiyle, daha fazla sömürülüyor (iş yerlerinde), eşitsizliğin kurbanı oluyor, bireysel ve kollektif hakları gaspediliyor, saygınlıkları ve özerklikleri (otonomileri) daha fazla saldırılara maruz kalıyorlar.

Bugün üçüncü dünya ülkeleri ve bazı gelişmiş Avrupa Birliği ülkelerinde yaklaşık 100-200 milyon çocuğun çalışmaya zorlandığı tahmin ediliyor. Bu sayı yıldan yıla katlanıyor. Modern köleciliği andıran bu utanç verici duruma özellikle Asya ve Latin Amerika'daki sokak çocuklarının katledilmesini, ve fahişeliğe zorlanması için de olmak üzere tüm baskı yöntemlerine hedef olmalarını ekleyiniz. Bu utandırıcı durum giderek Rusya ve dünyanın diğer ülkelerinde de görülmeye başlanmıştır. Bu manzara insan bilincine hakarettir.

Diğer yandan halen dünyada -yalnızca üçte biri Afrika Sahrası'nın güneyinde bulunan- bir kaç yüz milyon ilticacı ve yurtlarından edilmiş insan bulunmaktadır. Topraklarından ayrılmış köylüler, dayanılmaz koşullar altında şehirlerin etrafında yoğunlaşıyor; yoksul ve parçalanmış aileler var olma savaşımı veriyor; insanlar, savaşlar, şiddet ve baskılardan kaçıyorlar.

Üçüncü dünyanın gelişmekte olan alanları ağır sosyal eşitsizlikler üreterek, geniş insan yığınlarını toplum dışına itmeyi yaratıyor. Uyuşturucu ticareti Kuzey'den Güney'e tüm yerküreyi sarsıyor.

Bunların nedeni dünyanın lanetlenmesi değildir. Bu durum, tıpkı bir makine gibi insanları sömüren, tüketen ve atan bir politik ve ekonomik sistemin sonucudur. Sadece çıkarı ve kârını düşünen, dar yatırım ve rantabilite çıkarlarını öne alan, üretime karşı para dalaveralarını tercih eden bir sistem var karşımızda. Bu politik ve ekonomik sistemi, hegemonya stratejileri içinde kamu sektörünü parçalamayı, sosyal hakları azaltmayı, IMF'nin ve Dünya Bankasının yapısal programını, Maastricht Anlaşması çerçevesinde uyguluyor.

GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)'in ürünü olan bir ekonomik savaş içinde halklar çatıştırılıyor (yarıştırılıyor), beyin göçü teşvik ediliyor ve örgütleniyor, bilgi ve iletişim en güçlü ülke ve grupların elinde toplanıyor, kontrol altına alınıyor, ideolojik ve kültür emperyalizminin savaşı uygulanıyor.

Halkların kültürleri ve dilleri üzerindeki tehlikelere giderek daha yakından tanık oluyoruz. ABD'nin görüntülü iletişim vurucu gücü, hem enformasyon kaynakları, hem de çok yüksek film ve dizi üretim gücüyle tüm yerküresi ekranlarını işgal edebiliyor, böylelikle tüm insanlığa Atlantik ötesi egemen dünya görüşü dayatılıyor.

3. Dünyayı tehlikeye atan hegemonya ilişkileri

Ahlakça kabul edilmez olan bu; emek ve yaratıcılık yeteneklerinin hoyratça harcanması, bundan etkilenen halklar ve tüm insanlığın gelişme olanaklarını önünde engel oluşturuyor. Bu tutum çağdaş dünyanın dengesini bozarken giderek dakikaları sayılı bir saatli bombayı andırıyor.

Güvenlik, her zaman hegemonyacı devletlerin askeri güç anlayışları temellerinde şekilleniyor. Bu eğilime karşı önemli karşılıklı silah indirimi anlaşmaları imzalandı. Uluslararası kamuoyu, ABD, Rusya, Fransa ve İngiltere'ye nükleer denemeleri kısıtlayan bir moratoryum'u kabul ettirdi. Ne var ki, aynı zamanda nükleler silahların yenilenmesi (modernleşmesi) de sürdürüldü.

Bu güçler dengesi stratejik, nükleer silahların çoğalması ve yaygınlaşması ve silah ticareti dünyamız için ağır bir kaynak kaybı ve tehlikedir. Bu durum insanlığın arzusu olan güvenlikli bir yaşam talebine uygun değildir.

Öte yandan gezegensel bir çapa ulaşan diğer tehlikele rde gözlemleniyor: yoksulluk, fakirleşme, işsizlik, egemenlik (hegemonyacı) ilişkiler, fanatizm ve köktendincilik tüm bunlar güvenliksiz (güvencesiz) bir yaşamın belirtileridir.

Açıklanan (bilinen) öngörülere göre, Gezegenimizin 1985'te 5 milyardan az olan nüfusu, 2000 yılında 6 milyarı aşacak ve çeyrek yüzyıl sonra ise 8 milyarı geçecektir. Bu artışın yüzde 90'ından fazlası üçüncü dünya ülkelerinde olacaktır. Aslında bu durum insanın değerlerinin kullanılması durumunda pek çok zenginlik kaynağı yaratmasını getirebilecek iken, şimdiki var olan durum değiştirilmezse tam zıddı olacaktır. Nüfus artışının kontrol altına alınması ve halkların ihtiyaçlarına cevap veren koşullar yaratılmazsa sorunlar altından çıkılmaz hale gelecektir.

Aynı şekilde, çevrenin tahribatı, yağmalanması, teknolojik kazalar, tarım ve orman alanlarının çölleşmesi de dünyamız kaynakları üzerindeki büyük tehlikelerdir.

Bir çoğu sınırlı olan bu kaynakların sorumsuzca kullanılması tüm insanlığın karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri artırmaktadır.

Doğal kaynaklara ulaşımda / kullanımındaki eşitsizlik de geleneksel silahlar kadar tehlikeli bir silah haline gelebilir. Şu anda "gıda silahı", "petrol silahı", "su silahı" gibi tehdit unsurlarının arasına var olan kaynakların silah olarak kullanılması da yakın bir gelecekte katılabilir.

Tamamen hegemonyacı bir mantığın ürünü olan; süper devletlerin, güçlülerin; zayıf olanların doğal kaynaklarını yağmalamalarının yaratacağı dev sorunların gerçekten farkında mıyız?

Bugün Afrika'nın toplam borcu kişi başına 422 dolar iken, yine kişi başına ortalama yıllık geliri 350 dolardır.

Pekçok Afrika ülkesinin başlıca ihracat ürünü, bu ülkelerin temel gıda maddeleridir. Son on yıl içinde bu temel ürünler batılı ticaret borsalarında değerini yarı yarıya kaybetmişlerdir.

4- İktidarların en güçlü ellerde toplanması

Hegemonyasız ve baskısız bir işbirliği için yapılan tüm çağrılara rağmen, başlıca karar alma merkezleri giderek daha fazla en güçlülerin ellerinde toplanmaktadır. Bu durum dünya'da ve Avrupa'da da gözlemlenmektedir: ABD, Japonya ve Almanya'nın ağırlığı altında ki Avrupa Topluluğu'ndan oluşan üçlüsü ile G7 ülkeleri (en gelişmiş endüstriyel 7 ülke);

-Uluslararası finans kurumları,

-GATT, OECD Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası,

- Avrupa'nın en büyük sanayii gruplarının "yuvarlak masası" ve NATO.

Dünyanın süper güçleri hiç bir kez bugünkü kadar aşırı merkezi bir karar merciilerine sahip olamamış böylesi bir güçle donatılmamışlardı.

Birleşmiş Milletler (BM) örgütü, SSCB'nin kayboluşundan sonra, ABD'nin karar ve eylemlerini yasallaştıran, meşrulaştıran bir işleve bürünüyor, giderek ABD istemlerini uygulayan basit bir araç olma yolunda ağır baskılar görüyor.

Ulusların eşitlik temelinde temsil edildiği tek mevki olan BM Genel Kurulu, en önemli kararların alımında ekarte edilirken, Washington'un vesayetindeki Güvenlik Konseyi, gerçek bir kumanda merkezi haline geliyor.

Teknolojik ve askeri üstünlüğüne dayanan ABD, BM'in kuruluş amaç ve ilkelerini çiğneyerek, dünya jandarmalığı rolünü üstleniyor.

5-Bu durum kaçınılmaz değildir.

Her şeye karşın, ne kadar güçlü olursa olsun, kapitalizm kazanmış değildir. Sosyal ve demokratik güçler hala önemlidir. Bunu sadece üretici

güçlerin gelişme düzeyleri ve bu güçlerin insanın özgürlüğü için taşıdığı değerler açısından söylemiyoruz. Fikir hareketlerinin varlığı ve gelişimi, bunların her birinin kendi tarzında sürdürdüğü sosyal ve politik mücadele, "liberal" çözümleri sorumlu tutuyor ve yeni yanıtlara olan özlemi, isteği kanıtlıyor.

Bugün dünyamızın 5 kıtasındaki pek çok çevre, İMF, GATT ve Maastricht anlaşmasının himayesindeki "Üç büyükler"in veya G7'nin dayattığı egemenlik ilişkilerini reddediyor. Ulusun ve halkın egemenliği araçlarını yeniden kazanma istemleri bu akımları genişletiyor.

Eleştiri ruhu ve bu durumun tesbiti, gözlemlenmesi şu veya bu biçimde dünyanın tüm bölgelerinde kendisini belli ediyor.

Gelecek, yaratıcı çabaların karşılıklı beslenmesi, sürekli ve güçlü aktiviteler göstermek kaydıyla tıkanmış gibi görülmüyor.

II. BÖLÜM:

NASIL BİR FRANSA'DA YAŞIYORUZ.

Fransa, diğer gelişmiş ülkeler gibi krizden etkileniyor. Yaşamın her alanında; sosyal, ekonomik kriz alabildiğine ağırlığını hissettiriyor. Konut, okul, basın, tarım, kurumlar ve kuruluşlar, yerleşik değerler vb. hepsi krizi yaşıyor.

Küçük bir azınlık dışında, kriz her bireye ve bireysel seçimlere ağır darbeler indiriyor.

Kelimenin tam anlamıyla uygarlığın ve toplumun krizi yaşanıyor.

1 -Fransız toplumu nereye gidiyor?

Toplumumuz kapitalist olduğundan beri tanıdığı en derin krizi yaşıyor. Pek çok çevreden, yığınsal ve kalıcı bir işsizliğe hazır olmalıyız açıklamaları yapılıyor. Oysa işsizlik pençesine düşürdüğü kişiler ve bunların aileleri için çok acıdır (bir dramdır). İşsizlik ücretliler, ebeveynler ve gençler için bir karabasandır. Çağımızın en büyük israfı olan işsizlik, sosyal güvenlik ve bütçeyi iflasa sürüklerken ülkeleri fakirleştiriyor. Ayrıca işsiz kalma korkusu kullanılarak sömürü son derece ağırlaştırılıyor, kazanımlar geri alınmak isteniyor, ücretliler ve ulusun zenginliğine önemli katkılar yapanların sırtına yeni yükler bindiriliyor. Geçici işlerle kadın ve gençlerin yaşamına darbe vuruluyor, bu durum tüm toplum için olağan durum veya normalmiş gibi yaygınlaşıyor. Güvenilmezlik, eğretilik, kararsızlık, kendi ve ailesi için endişe; bunlar çağdaş ve modern bir toplumun değil, gerilemenin belirtileridir.

Giderek tüm sosyal katmanlar bu durumdan etkileniyor. Toplumun en yoksul kesimi günümüzde onurlu bir yaşamın dışına itiliyor. Özellikle işçi kökenli aileler krizin en ağır yükünü sırtlanıyor. Kötü beslenme ve cehalet gibi büyük sorunlar mesafe kazanıyor. Verem gibi uzun zamandır kaybolan hastalıklar tekrar ortaya çıkıyor.

Yetmezmiş gibi krizin sosyal ve ahlaki ürünü olarakta; ırkçılık, şiddet, hoşgörüsüzlük, yabancılaşma, rüşvet, uyuşturucu kullanımı artıyor. Dayanışma duyguları ve kanalları, paylaşılan ortak değerler (ortak değer paylaşımı), toplumun gelişimine yarayan yurttaşlık bilinci ve ortaklaşacılık (kollektivizm) umudu mayınlanıyor.

Bu politikadan ülke toprakları da nasibini alıyor: Kırsal alanlar, dağlar çölleşiyor, ıssızlaşıyor, terk ediliyor, sürülmemiş topraklarla bölgeler tamamen batırılıyor. Sanayii darbe yiyor, şehirlere aşırı yığılma oluyor, kentler arasında farklılıklar doğuyor, merkezi yerleşim yerleriyle uzak banliyöler arasında sorunlar büyüyor, sermayenin yapısal çıkarları öne alınarak kamu hizmetleri baltalanıyor, geriliyor; kıyı şeridi bozuluyor, büyük ekolojik denge tehlikeye sokuluyor. Fransa ülke alanı ve kimliğiyle sakat hale getiriliyor.

Tüm bunların modern ve gelişmiş bir ülkede olduğunu da unutmayınız. Burası herkesin fakirleştiği bir ülke değildir: Emeğin (işin) geliri azalırken, sermaye tırmanıştadır. "Ulusal istatistik ve ekonomik araştırmalar Enstitüsü" (NSEE) rakamlarına göre, 1991'de olduğu gibi, 1992'de de, Fransa'da şirketlerin toplam kârı 1.200 milyar'dan fazla oldu. Bu paranın sadece yüzde 40'ı ile (çoğu zaman iş alanı kaybı ile) ülke ekonomisine tekrar yatırım yapıldı. Kalan yüzde 60 ise finans kanallarına, vurgunculuk ve spekülatif yatırımlara, (servetleri hızla akıtmak için), sermaye ihracatına ayrıldı. Kısacası halk ve ülke ekonomisi için bir kayıp haline geldi. Hiçbir zaman bugünkü kadar servetlere sahip olamayan büyük zenginlerle, yaşamak için emek güçlerinden başka bir şeyleri olmayanlar arasında eşitsizlik uçurumu bu kadar derin olmamıştı.

2- Krizin nedenleri ve kökleri nelerdir?

Komünistler krizin nedenlerini kapitalist sistemin içinde aranması gerektiği düşüncesindedirler. Doğal olarak başka açıklamalar da vardır. Bunlardan biri de yeni teknoloji kullanımıdır. Hangi ücretli, yeni teknoloji kullanımının ücret ve işyeri kaybına neden olmadığını iddia edebilir? Zaten yeni teknoloji özellikle ücretlerden kısıntı yapmak (tasarruf sağlamak) için genellikle tercih edilmiyor mu? Açıktır ki, bazı teknolojik ilerlemeler iş yeri kaybına yol açmaktadır. Örneğin metro ve benzin istasyonlarının çalışanlardan

 arındırılması (insansızlaştırılması), ilerleme midir? Oysa var olan genelleştirmenin tam tersine bilim ve teknolojinin gelişimi daha fazla insanın müdahalesini, katkısını da gerektirmektedir. Bu yeni uygulama (hareket) iş yeri kaybına değil, aslında daha fazla insana iş yaratabilir. Bazı iş kollarında işsizlik yaratabileceği gibi, kullanımıyla daha önce bulunmayan (olmayan) farklı meslekleri ortaya çıkarır. Örneğin bundan 30 yıl önce video üretimi, bilgisayar teknolojisi, otomobil üretiminde elektronikleşme ve büro aletleri üretiminde hiçbir ücretli çalışmıyordu (bu sektörlerde iş alanı yoktu). Çünkü bu alanda üretim yapılamıyordu. Sonuç olarak yeni teknoloji kullanımıyla üretim arttırılırken, iş yeri kaybı olasıdır. Fakat aynı zamanda çalışma saatleri azaltılarak, ücretler kırpılmadan yaşam koşulları düzeltilebilir, sadece sermayenin çıkarları gözetilmezse işyeri alanları yaratılabilinir.

İşsizliğin nedeni göçmen/yabancı işçiler midir? Elbette hayır. Göçmen işçiler bu yüzyılın başından beri ülkemizin emek güçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Onlar patronlar ve iktidarların şamar oğlanları olarak, sanayiinin her krizinde ilk kurban seçildiler. Çelik endüstrisi, otomobil ve inşaat sektörlerinde göçmen işçiler her dönemde kapı dışarı edilen ilk kesim oldu.

Bugünkü kriz döneminde ise patronlar, göçmen işçileri ve göç etme eğiliminin varlığını; emekçileri bölmek, sömürüyü arttırmak ve çalışma koşullarını ağırlaştırmak için kullanıyor.

Ülkelerin sorunları, zorlukları; ekonomik karşılıklı bağımlılık, rekabetin gereksinimi ve dış baskıların fidyesi olarak mı görülmelidir. Sorunların varlığı rededilemez ama bunların çözümleri nasıl bir tavır alınacağına bağlıdır. Eğer, eğitim ve araştırma geliştirme, yaratıcılıktan ve temel maddelerin üretiminden vaz geçilirse, ücretlilerin alım gücü yok edilerek iç tüketim azaltılırsa, kaynaklar yoğun biçimde yağmalanarak yatırım ve sermaye ihracatına kullanılırsa, sorunlar azalacağına dış zorlamalar kuvvetlendirilir.

Oysa halklar arasında ticaretin (mübadelenin) gelişimi, daha önce kullanılmayan yeni olanaklar yaratabilir ve ülkeler arasında işbirliği gelişir.

Tek pazar ve Maastricht anlaşması ile ulusal egemenlikten vazgeçme üzerine dayanan Fransa'nın Avrupa politikası; ekonomik savaşa, vahşi bir dışalıma (ithalata) yerinden edilmeye, ve halkın alım gücünü azaltmaya yol açmaktadır.

Artık, sermayenin sınırsızca at koşturmasına, giderek hegemonyacılığa dönüşen Almanya'nın istemlerini, ABD'nin üretimimizin, ihracatımızın, kültürümüzün nasıl ve ne kadar olacağına karar vermesine yol açan GATT anlaşmasını kabul etmemiz olanaksızdır.

Böylesi bir vazgeçişimiz diğer halkların yararına olacak mıdır? Dünya'da ne kadar çok insan herşeyden yoksundur? Ya Fransa'da, tüm beklentilerimiz

tatmin edici bir biçimde sonuçlanmış mıdır? Halkların böylesi bir eşitsiz rekabet içine sokulması, tüm toplumu daha aşağı seviyelere indirmemekte midir? İş yerlerini buradan kaldırıp başka bir yere taşıyarak sorunlar çözülemez. Ancak iş yeri yaratılarak çözümlenebilir.

1993 yılı başlarında bir Fransız dergisi şu soruyu sormuştu:

"Ya bu geçirdiğimiz kriz; tam da karşısında hiçbir rakibinin olmadığı bir dönemde, kapitalist sistemin varlık nedenini ortadan kaldıran, onu sorgulayan bir kriz ise? Yani sistemin krizi ise?

Bu bizim görüşümüzü de yansıtmaktadır. Sorgulanması gereken kapitalizm markalı (damgalı), sosyal hegemonyaya dayalı ekonomik örgütlenme modeli ve uygarlık tipinin tam da kendisidir.

Reel ekonomik faaliyetlerini saptırıp, yönünü değiştirerek "para için para yapmak" eğilimi hiçbir dönem bugünkü kadar aşikar olmamıştı. Oysa bu tutum sadece faiz savaşlarına, çok sayıda iş yeri kaybına, mali iflaslara (finans krizi) ve parasal karmaşalara yol açıyor.

Paranın güçleri sermayelerini korumak ve daha da çoğaltmak için fütursuzca ücretlilerin kazanımlarına ve sosyal güvencelerine ve kamu hizmetlerine saldırıyor, ulusal ve uluslararası planda ücretlileri birbirine düşürmek için -sosyal damping- uyguluyorlar. İş ve emek sömürüsü genişlerken, yeni teknoloji ücretleri azaltmak amacıyla hizmete sokuluyor. İş alanları, iş yerleri daraltılıyor. Bu durum ve uygulama özel teşebbüsün daha önce ulaşamadığı alanlara da dalmasını beraberinde getiriyor.

Eğitim, araştırma ve yenilikler, kültür, sağlık ve spor alanları giderek "pazara dönüşüyor" (pazar anlayışına kurban ediliyor).

Olanaklardan eşitsiz yararlanma, seçkincilik (elitizm) paranın seçim gücü tüm sosyal hayata damgasını vuruyor.

Tüm bunlara derinden gelen, sürüp giden ve ağır bir krizi ekleyiniz. Makineler durmuştur. Sanki dünya hakim olunamayan bir delilik sürecine girmiş, ilerleme insana karşı dönmüştür.

Kriz eski mekanizmanın aşıldığı ve yenisinin eşiğinde olduğumuz bir zamanda görülüyor. Çünkü kriz bir yandan dramatik biçimde bizi aşağı çekerken; aynı zamanda büyüyen zıtlıklar (çelişkiler) içerisinde başka çözüm arayışlarıda ihtiyaç haline geliyor. Aynı zamanda yeni koşulların maddi araçları var olurken, başka tür bir yaşam ve yol arayışı için fikirlerde filizleniyor. İşte bunlar yaşadığımız krizin derin tarihsel yönünü oluşturuyor.

3- Kapitalizmin cevapları nelerdir?

90'lı yılların başında kriz yeni bir aşamaya girdi. Kriz vahimleşti ve durum sertleşti.

Emeğin maliyetini ezme dogması üzerine kurulu olan ve mali yatırımlara bağlı sosyal ve ekonomik faaliyeti tabu olarak gören politikaların başarısızlığı apaçık ortadadır. Oysa çok derin dönüşümlere olan gereksinim tüm bunlardan daha fazladır. Fransa'daki sosyalist hükümetin de bundan sorumlu olduğu açıktır. Onlar kaçınılmaz derin değişimleri redederek, kapitalist güçlerin ve finans çevrelerinin pazarının isteklerine boyun eğdiler.

Başlıca kapitalist ülkelerin tanıştığı (yaşadığı) kriz, Fransa'yı özellikle vurmuştur. Her geçen gün Borsa yeni bir rekor kırarken, işsizlik ve yoksulluk da giderek yükseliyor. Görünürde bu durumu düzeltecek hiçbir açılım bulunmuyor.

Bu çelişkili ve çatışmalı durumun bilincinde olan kapitalist sınıf, herkesin çözüm ve sorunlara cevap aradığı bir ortamda, kendi görüşlerini dayatmak istiyor. Bu rol bugün Balladur hükümetine verilmiştir. Bu hükümet, kendi deyimiyle ülke yaşamında "yeni bir etap" olarak adlandırdığı, geniş bir yeniden yapılanma girişimine soyunmuştur. Bu politika, halkımızın tüm tarihi boyunca elde ettiği; Fransız kimliğiyle bezenmiş olan tüm sosyal ve demokratik kazanımları gözden geçirmeyi ve kapitalist mantığa ayak bağı olarak görünen bu kazanımları kaldırmayı (törpülemeyi) hedeflemektedir.

Ücretlilerin hakları, büyük kamu işletmeleri (hizmetleri), ulusal işletmeler, sosyal güvenlik, emeklilik hakkı, parasız ve laik cumhuriyet okulları, dünyada hemen hemen tek uygulama olan halk hastaneleri, yabancıların uyum olanakları, kısacası Fransa'yı Fransa yapan herşey artık sermaye güçlerine rahatsızlık vermektedir.

Bu kurumları yıkmak için sağ hükümetler bir dizi uygulamaları başlatmıştır. Net ücretler de vergilendirilmiş, geçici ve esnek çalışma saatleri olan işler yaygınlaştırılmıştır (genelleştirilmiştir). 60 yaşında emeklilik hakkı kaldırılmış, kamu hizmetlerinin çözülmesi ve özelleştirilmesi için geniş bir program uygulamaya başlanmıştır. Fransız Frangının her geçen gün Alman Markı karşısında erimesine izin verilerek Avrupa ile bütünleşme politikası hızlandırılmıştır.

Tüm bu uygulamalar "çözüm" olarak tanıtılan rekabetçi anlayış adına; yoğun bir ideolojik saldırı sürdürülerek yapılmıştır. Oysa tüm bu uygulamalar krizi beslemiştir.

Halkımızın demokratik ve sosyal kazanımlarını korumak aynı zamanda neredeyse ülkemizin kimliğini korumakla bütünleşmiştir. Milyonlarca Fransız'ın yüreğindeki özlem de ülkemizin kimliğini korumaktır. Tüm bunlar çözümün, büyük patronlar ve sağcı politikaların istemlerinde değil ama bunlardan farklı bir seçimde olduğunu gösteriyor. Bu tesbit ve politik veriler çok büyük öneme sahip olmasına rağmen henüz bu tesbitlerin olası tüm sonuçlarını ölçebilmekten de uzağız.

Eğer bu politikadan darbe yiyen tüm kesimler, giderek bir araya gelebilmeye başlayabilirlerse bu durumdan bir çıkış bulunabilir.

III. BÖLÜM :

TOPLUMUMUZ VE DÜNYA İÇİN NASIL BİR ÇIKIŞ?

1- Tüm çağcıl istemlerin yüreğinde olan şey: Demokrasinin Gerekliliği

Tüm modern uygarlıkların temel ilkesi aynıdır: İnsan salt bir araç olarak görülemez, o herzaman için amaç olmalıdır. Tüm insanların vazgeçilmez temel hakları vardır. Fakat bugün bu haklardan hiçbiri kazanılmış değildir. Söz konusu temel hakların kazanımı ve uygulaması için şimdi daha fazla uyanıklık, dayanışma, sorumluluk ve çaba gösterilmelidir. Komünist Partisi bu çabalar için faydalı olmayı benimser. Partinin amacı ve ideali (lüksü); tüm insanlığın bütünlüğüyle insan haklarına saygı çerçevesinde örgütlenmesinde; özgür ve eşit bir toplumda kadın ve erkeklerin özgür ve eşitçe yaşama hakkı; halkların adalet ve özgürlük içinde yaşama hakkı; insanlığın silahtan arındırılmış ve dayanışmacı bir dünyada yaşama hakkı, emeğiyle gezegenimizin kaynaklarını koruyarak onlardan yararlanma hakkını içerir.

Aragon bir şiirinde:

"Biz özgür olmak için yapıldık"

Biz mutlu olmak için yapıldık" der. Evet biz herkes için mutluluk ve özgürlük hakkı istiyoruz.

Kapitalizm, bu düzen önündeki temel engeldir. O bugünkü varlıklı hegemonyacı sınıfın sistemidir. Doğası gereği kapitalizm, sınıf olarak giderek daha da azınlık olmayı (tekelleşmeyi), yoğunlaşarak hegemonyasını dünya düzeyine yaygınlaştırmayı getirir. Kapitalizm toplumun ezici çoğunluğun çıkarlarıyla taban tabana zıttır. O kendi ürünü olan krizi çözmede, demokrasiyi geliştirmede hiçbir acelecilik göstermez.

FKP her zaman bu temel gerçeklerin farkında olmamıştır. Partimiz, ülkemizin özgürlüğü için diğer hiçbir partiyle kıyaslanamayacak ağır bedeller ödemesine rağmen, uzun bir zaman; burjuvazinin kendisinin engel olarak gördüğü ve ortadan kaldırmaya çalıştığı temel özgürlükleri "burjuva" diye nitelemiştir.

Ve biz yine uzun yıllar boyunca diğer komünist partilerle birlikte aynı düşünce modelini yani, toplumun kapitalizmden kurtuluşunu proletarya diktatörlüğüne ve ekonominin devletleştirilmesine dayandırarak savunduk. Zaten 1917 Ekim devriminden sonra Sovyet toplumunun inşaası da bu modelle gerçekleştirilmişti.

Bu model, önceleri SSCB'yi ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda dev hamleler yaptırarak dünyanın ikinci büyük gücü haline getirdi. Ama aynı zamanda da (canavarlığı) korkunç tahribatı ve ağır sonuçlarıyla birlikte, Stanilizmi de bağrında taşıdı. Çağdaş bir ülkede halkın gereksinimlerini karşılamada yetersiz kaldı. Model kesinlikle başarısız olmuştur.

Bu tarihsel deneyimden bir dizi ders çıkarılmalı ve derin araştırmalar sürdürülmelidir. Bizce en azından üç ders kendini özellikle göstermektedir.

Birincisi: Kapitalizmi aşmak için, onu ortadan kaldırmak yetmez.

Kapitalizmden daha üstün bir toplum kurmak; var olan toplumu yerle bir ederek; onun yerine bir diğerini her parçasıyla tek tek kurmak anlayışıyla olanaklı değildir. Sosyalizm kararnamelerle kurulamaz.

(Sosyalizm) O, kaçınılmaz olarak, toplumun her alanında bütün gerileme etkenlerinin karşısında, sosyal, insancıl ve demokratik bir mantığın hakim olduğu geçiş ve değişimler sürecidir.

İkinci ders: Toplumun ve bireylerin üzerindeki tüm baskı ve hegemonya ilişkilerini aşmadan, kapitalizmi aşmak olanaklı değildir. İktidarı kötüye kullanmak, hoş görüsüzlük, yabancılaşma ve yolsuzluklar, hile yapmak, zor kullanmak, bilinç ve vicdan özgürlüğü ile oynamak, kapitalizmi aşmak isteyen tüm projelerde bulunmaması gereken özelliklerdir.

Ayrıca toplumu kapitalizmden kurtarmak; çoğulculuk, bireysel özgürlüklere saygı, kendi kendini yönetme anlayışı, tüm yurttaşlara oy hakkı ve seçim sonuçlarına saygı ile yeni özgürlüklerin geliştirilmesine titizlikle dikkat gösterilmezse olanaklı olamaz.

Nihayet, Doğu Avrupa ülkeleri rejimlerinin başarısızlığından çıkarılacak üçüncü ders, (bu ülkelerin bugüne kadarki gelişmeleriyle de görülebileceği gibi) eğer gelişmeler ve olaylar halkın insiyatifi ve hakimiyetinin dışında olursa, sonuçta gelişmeler halka karşı dönüşebilir.

Ne amaçla olursa olsun, halkın kendi eseri olmayan hiçbir değişiklik, onun yararlarını gerçekleştiremez. Zaten -apayrı bir dönemde ve farklı koşullar altında olmasına karşın- bu ders 1981'deki Fransa deneyiminden de çıkarılabilir.

Bugüne dek sürekli olarak geçerliliği kalmamış ve aşınmış yöntemlerin kullanılması gösteriyor ki; çağımızın koşullarına uygun, toplumun ve politikanın gerçekten farklı bir değişimine yönelik uygulamalar henüz denenmemiştir. Bunlar, yurttaşların yaşamın her alanına doğrudan, sürekli ve bilinçli katılımını, kent ve işyerlerinin, buna bağlı olarakta kamu işlerinin kendi kendini yönetimini (özyönetimi) içerir.

Bugün politikanın, biçim ve amaç olarak derin bir kriz içinde olmasının nedenlerinden en önemlisi; kadın ve gençler de içinde olmak üzere milyonlarca insanın olayların akışını değiştirecek araçlara sahip olamamaları ve kendilerini politika (var olan)da bulamamalarındadır.

Bu kriz ayrıca, Fransızların beklentileri ile, onlarsız alınan ve onlara karşı olan politikaların içeriğiyle, giderek büyüyen çelişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Halktan insanlara, kendi geleceklerini özgürce seçme araçları giderek tamamen reddedilmektedir.

Herşeyden önce değiştirilmesi gereken budur. Yani tüm toplumda, işyerlerinde ve kamu yaşamında, kurumlarda ve medyada; bütün büyük kapı ve pencereleri demokrasiye ardına dek açmak gerekir.

KP, işte bu tasarıların partisidir. Bu politik seçimimiz bugünümüz ve gelecek içindir de. Çünkü halen güncel düzen demokrasiye rahatsız olarak bakmamakla birlikte, onu geliştirme çabalarını kışkırtma olarak görmekte ve öfkelenmektedir. Demokrasiyi geliştirme otomatik olmamaktadır. Var olan düzen her an, Fransa'da dahi politik ve dinsel bir köktendinciliğe (fanatizme); ırkçılığa ve az çok sesi duyulan otoriter bir politika ve iktidarlara doğru yönelebilir.

KP demokrasiyi seçiyor. Partimiz, önerilerinin, parti içi yaşamın, anlayışı ve tavrının, çalışmalarının, ilkelerinin takipçisi olmasının, politikasının gelişmesi ve tüm topluma yayılmasının, bu temel çerçevesinde demokrasiyi korumak ve geliştirmek isteminde olduğunun bilinmesini arzuluyor.

2- Niçin "komünist"iz?

Biz kendimizi bu istemlerimizle birlikte komünist olarak tanımlıyoruz. Bu sözcük politika arenasına çıktığından beri yüksek bir kollektif anlayışını tanımlamıştır. Şimdilerde ise çoğu kez ideal bir toplum anlayışı, tasarımı

olarak tanımlamakla birlikte; bu fikir partizanlarının güncel gerçekler karşısında; komünizmi terk ettikleri, bu ismi bırakmak istedikleri söylenmektedir. Doğal olarak Doğu Avrupa'da olup-bitenlere gönderme yapılmaktadır.

Oysa bizler "komünist" terimini bambaşka nedenlerden ötürü savunuyoruz.

Ülkemizde "komünist"in uzun bir geleneği vardır. Orta çağda senyörlere karşı ayaklanan köylüler "komün" kuruyorlardı. Rönesans ve aydınlanma çağının bazı filozofları ile, Devrim ve Paris Komünü zamanında Babeuf gibi düşünürler Komün'e sahip çıkıyorlardı. Komünizm fikri milyonlarca kadın ve erkeğin "özgürlük ve eşitlik" özlemlerini yansıtıyordu. Halkımız FKP ile, güncel olarak bu istemleri özdeşleştirsin veya özdeşleştirmesin, komünizmin istemlerine bağlılık duyuyor.

19. yüzyılda Marksizmin kurucuları proletaryayı işçi sınıfına bağladılar. Sınıfın üretim ilişkileri içindeki yerini açıkladılar. Kapitalizmin tüm bölme girişimlerine ve rekabetine karşı durdular. Örgütlenme ve işbirliğine (sınıfın kendi içindeki) verdikleri önemi duyurdular.

Onlar için komünizm ne yaratılan bir devlet, ne de düzenlenen kurallar üzerinde inşa edilen bir ideal idi. Sadece o, varolan düzeni ortadan kaldıracak bir eylem ve hareketin adıydı.

Bir yüzyıldan fazla bir zamandan sonra bugün pek çok şey değişti. Bugün çağımızın beklentileri ve gereklerin gelişimi, geçmişteki analizlerimize ve önsezilerimize yeni ve daha karışık bir boyut kazandırdı.

Sistemin çelişkilerinin tam kalbinde bulunan işçi sınıfı, değişim geçirdi, çeşitlendi, genişledi ve ücretliler olarak aktif nüfusun yaklaşık yüzde 90'ına ulaştı. Ücretlilere uygulanan sömürü düzeyi (ortalaması) açıktır ki farklılıklar gösteriyor. Fakat herşey hala bu sosyal ilişki içinde belirleniyor. Toplumu kapitalist sınıfın hegemonyasından kurtarmak, başka bir sınıfa özel ayrıcalık getirmeyi içermiyor. Tersine kapitalizmin hegemonyasından etkilenen, zarar gören herkesi toparlamaya ve birleştirmeyi hedef alıyor.

Günümüzde halkı bir bütünler yığını olarak algılamamak gerekiyor. Bir zamanlar "kitleler" diye adlandırdığımız halk yığını bireylerin beraberliğinden oluşuyor. Bugün yaşamın her düzeyinde tek tek herkes tam olarak neye yaradığını (ne için angaje olduğunu) bilmek ve kararlara doğrudan katılmak istiyor. Kriz koşullarında bu istem, bireyleri egoizme ve bireyciliğe götürebileceği gibi; aynı zamanda derin bir işe yaramazlık ve sakat hissetmesine de yol açabiliyor. Oysa bu kaba, hoyrat ve acımasız toplumda insanların daha çok dayanışma, kardeşlik, eşitlik, bireyin gelişimi gibi; kısacası sosyal ilişkilerde, işyerlerinde ve kentte daha insancıl ilişkiler kurulması gerekiyor.

Komünizm bizler için; kendi kendini yönetme (özerkleşme), yurttaş ve politikacılar arasında yeni düzeyde ilişkiler, devlet ve toplum; halklar ve uluslararasında dostluk ve işbirliği, herkesin özgürce gelişme hakkı anlamına geliyor. Tüm bunlar içinde kapitalist sınıfın toplumdaki egemenliğinin ortadan kaldırılması gerekiyor. Dahası hegemonyacılığının tüm biçimlerinin ve sosyal yabancılaşmanın da silinmesi unutulmamalıdır.

Bizim kendimizi;"komünist partisi" olarak adlandırmamızın nedeni; halkın çıkarlarını, beklentilerini savunarak, toplum üzerindeki söz konusu hegemonyaya karşı savaşmamız ve bunu redetmemizdendir. Bu açıdan da komünizm ve buna bağlı olan pratik (uygulama) ve faaliyet bize tam da güncel gelmektedir.

3- Yeni bir uluslararası düzen

Demokrasiyi seçmemiz (seçimimiz) bizlerin yeni bir uluslararası düzen lehine çalışmalarımızın da temelini oluşturuyor. Gördük ki, dünyamız giderek daha fazla (ve dayanılmaz hale gelen) hegemonya ilişkileri içinde bulunuyor. Söz konusu hegemonya ilişkilerini kaldırmak için mücadele (uğraş); ulusal egemenliği ve hak kazanımlarını savunmak, halkları başlıca karar alma mekanizmalarına yakınlaştırmak günümüzün temel istemleri haline geliyor.

Tamamen katıldığımız ve kendimizi içinde gördüğümüz bu çağdaş anlayış hegemonyasız bir işbirliği boyutunu gerektiriyor. Var olan sayısız ekonomik, ekolojik ve kültürel sorunlar, günümüzde yalnızca karşılıklı işbirliğiyle evrensel çerçevede çözüm bulabilir. Bu zor sorunların çözümlenmesinde; eşitlik temelinde, karşılıklı çıkarları gözeterek, demokratik ilkelerle çalışmak, temel koşuldur.

Dünya'yı kana boğan, eski Yugoslavya, Angola, Somali ve Kafkasya ülkelerindeki dramatik çatışmalar ile, Küba'ya karşı uygulanan insanı isyan ettiren, kabul edilmez ölçülerdeki ambargo da gösteriyor ki uluslararası ilişkilerde insanlığın onur, adalet ve barış içindeki güvenliğini sağlamak için; şiddet dışlanmalı ve hukukun üstünlüğü temel veri olarak alınmalıdır.

Hukukun kendisi bugün dünya çapında üzerinde oynanan bir olgu haline gelmiştir. Aslında o, sadece süper güçlerin irade ve isteklerini dayatmalarının değil ama halkların yaşama ve özgürce yaşama hakkının temeli olmalıdır. Uluslararası ilişkiler silahtan arındırılmalı, bloklar mantığı terk edilmeli, sorunlar ve çatışmalar görüşmeler ve politik çözüm arayışları ile sonuçlandırılmalıdır.

Bu anlayış temelinde, en başta (BM) Birleşmiş Milletler Teşkilatı olmak üzere bir dizi uluslararası kuruluşun, derin reformlardan geçirilmesini

öneriyoruz. Gelecek dönemin en anlamlı belirtisi ve kazanımı; bu kuruluşların gerçekten evrensel bir yapıya kavuşturmak olacaktır. Kaynakları güçlendirmiş ve yapısı demokratikleştirilmiş bir BM; ulusların egemenliğine dikkat göstererek, her çatışma ve tansiyon yükselten gelişmeye karşı dünya barışını koruma temel kaygısıyla ve her aşamada politik çözüm arayışıyla görev yapacaktır.

İnsanlığın gelişimini ve geleceğini tehlikeye atan, az gelişmişlik, çevrenin tahribatı, silahların çoğalması, toplumu ve ulusların ilerleyişini engelleyen her türlü istikrarsızlık ve dengesizlik gibi global sorunlara kollektif çözüm arayışları; ortak cevaplar öne çıkarılacaktır.

Daha adil ve eşit bir uluslararası düzen; yalnızca sosyal aktörlerin en geniş kesimlerinin ortak (ilerici) eseri olabilir.

Günümüzde, Fransa'daki krizden olumlu bir çıkış arayışlarıyla, yeni bir uluslararası düzene olan gereksinim birbirini tamamlayan bir bütündür.

4- İnsan tarafından, İnsan İçin bir toplum

Fransa için ne tür değişiklik istiyoruz? Her şeyi önceden görmek (yalnızca) hayaldir. Fakat değişimlerin halkımızın çıkarına olabilmesi için, kararların nasıl bir toplum anlayışıyla alındığının bilinmesi ve önerilerimizi duyurmamız gerekmektedir.

Temel sorun toplumda kadın ve erkeklerin yeridir. Çünkü onların ihtiyaçları ve istemleri topluma dinamizm getirir.

Bugün insanların pek çok beklentisi, istemleri karşılanmıyor. Oysa, her tarihsel dönemde, her bilimsel buluş ve her sosyal zafer, insan emeği ve aklınca doyurulması gereken; maddi, kültürel, sosyal planda yeni gereksinimlerin de karşılanmasını dayatıyor.

Aynı biçimde, insanlık çevrenin istemlerini daha az fazla gözardı ederek gelişmesini güvenceye alamaz.

Gezegenizimin kalıcı bir gelişimi için, hem insanların kendi aralarındaki ilişkiler, hem de insanla çevre sistemi (ekosistem) arasındaki ilişkilerin değiştirilmesi gerekir.

Sosyal ilerleme ve ekonomik düzelme birbirine bağlıdır. Ekonomik iyileşme, eğer toplumun ilerlemesini getirmiyorsa neye yarar?

Oysa bugünkü ekonomik anlayış (seçiş) bu durumun tam da tersini doğuruyor. Kapitalist kar ve üretim, ve randıman alma anlayışı borsaları infilak ettiriyor, sosyal eşitsizlik ve işsizlik yaratıyor. Bu yolda yürümek sadece

"parayla para yapmak" avantajını sağlıyor. Gerçek ekonomik faaliyete zarar veriliyor. Kamu hizmetleri, ulusal şirketler ve sosyal kazanımlara saldırılıyor. Karmacılık ve özelleştirme adına buraları özel sermayeye (teşebbüse) teslim ediliyor. bu uygulamalar toplumun krizi ve ekonomik gerilemeyi daha da derinleştiriyor. Oysa başka bir mantık ve akılcılık tasarısı cesaretini göstermek gerekiyor. Başka yerlerde başarısız olan kollektifleştirme ve devletleştirmeyi kastetmiyoruz. Uzun bir süreden beri bizler özel sektörü, özel girişimleri de içeren bir sosyalist dönüşümü savunuyoruz. Fakat var olan ekonomik sorunlara çağdaş bir yanıt vermek için, paranın kullanımının çok daha farklı olması gerekmektedir. Kamu hizmeti ve sektörü yenileştirilmeli demokratikleştirilerek geliştirilmeli, ücretlilerin katılımı, denetimi ve gereksinimleri, yönetimin temel unsurları arasında bulunmalıdır. Kamu ve özel girişimlerin sermayeleri, yeni iş alanları bulmaya ve insanın gelişimi için zenginlikler yaratmaya yol açmalıdır. Maddi ve finansiyel araçların daha akılcıl kullanımı ve tasarrufu ile yaratabilecek bu yapıtı biz kamu ve sosyal ağırlıklı yeni karma ekonomi olarak adlandırıyoruz.

Ülkenin demokratik yenilenmesi var olandan çok farklı bir devlet anlayışı ile, başkanlık sistemine son veren anayasal reformları gerektiriyor. Ayrıca parlamentoya öncelik ve yeni haklar verilmeli, seçimlerde nisbi temsil uygulanmalı, yurttaşların farklı biçimlerde politik katılımı sağlanmalı, adaletin bağımsızlığı ücretlere yeni bir rol, çoğulculuk ve politik yaşamda şeffaflık vazgeçilmez olgular olmalıdır.

Bilim, enformasyon, ahlak ve kültür alanları demokratik beklentilerin getirdiği yeni anlayışla beslenmelidir. Bilginin hızlı akışı, insanlara; ilerlemelere ve buluşlara insanın egemen olmasını, ve çağdaş bir yurttaş için vazgeçilmez olan eleştiri ruhu (bilincini) dayatıyor. Bu demokratik sosyalist (özyönetimci) toplum tasarımının temel öğeleri yukarıdakilerdir. Bunlar aynı zamanda emeğin, ulusun ve insanın da temel değerleridir.

A) Toplumsal ve İnsani Değerleri, Hak ve Sorumlulukları Yeniden Yaşatmak

Kim, acılarla örülen, adaletsizlik, gerilik ve israfla, belirsizliklerle damgalanmış bu toplumda mutlu olabili? Geleceğe güvenle bakabilir? Şimdi, tüm bireylerin yeteneklerini özgürce geliştirebileceği daha dayanışmacı bir toplum ve ileri bir uygarlığa davet etmenin zamanıdır.

Bilgilenme, eğitim ve öğrenim, iletişim hakkı için öne çıkılmalıdır. Dolu ve onurlu bir yaşam için, çocukların mutluluğu ve güvencesi, herkese bir konut, sosyal güvence, kültür, spor, eğlence ve tatil, onurlu bir emeklilik hakkı başlıca istemlerimizdir.

Tıbbi ilerlemenin olanakları hastalıkları önlemek ve tedavi etmek için ayrım yapmadan kullanılmalı, özürlülerin toplum içindeki rolleri değerlendirilerek, onurlu bir yaşam sağlanmalıdır. Emeklilik bir hak olmalı, sosyal adalet ile herkesin geleceği güvence altına alınmalıdır.

Kadınların toplumun tüm alanlarına eşitçe katılımı sağlanmalı, güvence altına alınmalı ve cinsiyet ayrımı yasaklanmalıdır (olmamalıdır).

B) İş Yaşamına Farklı Bakış

Var olan kriz yeni bir ekonomik büyüme olmadan aşılamaz. Herkese iş alanı yaratmak için, yeni bir iş anlayışına ve örgütlenmesine gerek vardır. İş alanlarının evrimi ve gelişimi tüm uygarlık tarihine damgasını vurmuştur. Nasıl endüstri devrimi, feodalizmin temellerini çürüttüyse, bugün de bilimsel devrim, sermayenin dayattığı iş, çalışma anlayışının zincirlerini kırıyor. Bilimsel devrim, yaratıcılık, insiyatif alma ve ısrarla özgürlük dayatıyor. İnsanlarla makineler arasındaki ilişkiyi değiştirmeye ihtiyaç doğuyor. İnsanlar makinelerin uzantısı, onun bir parçası değil, makinelerin sahibi olmalıdır. Var olan çalışma anlayışı, emekçileri ücretlileri, yorucu, bölen, parçalara ayırıp aşındıran, dar, tekrarlarla yolan, sınırlı ufuklara taşıyan biçimlerdir. Oysa, nitelikli ve demokratik bir çalışma anlayışı ile, insanın ürünlerinin sonucunu gören, sosyal işleyişte yararını öne alan, bir vizyona ihtiyaç vardır. Böylelikle iş yaşamında, insan ve iş arasındaki ilişkiler düzelebilir.

Bugünkü çalışma anlayışı ücretlileri bir çıkmaza götürüyor. Maddi kültürel ve hizmet zenginliklerinin çoğalmasına izin vermiyor. Tek yanlı olarak ücretlilerin tüm ihtiyaçlarının karşılandığı var sayılıyor. Oysa iş ve çalışmanın örgütlenmesi ve kaynakların daha iyi kullanılmasıyla toplumun yeni ihtiyaçlarına cevap verilebilinir. Modern çalışma anlayışı, çalışma saatlerini kısaltmayı, herkese eğitim ve geliştirme hakkını, enformasyon ve bilgisini artırmak için her türlü olanağın sunulmasını içeriyor.

Ayrıca yeni bir ücret anlayışı da kendini dayatıyor. Bugün işyerleri için yük olarak görülen maaş veya ücretlerin en düşük miktarda kalması görüşü hakimdir.

Oysa çalışanların iyi bir ücret alması sadece adil bir iş ahlakı sorunu değildir. Ücretler aynı zamanda daha faydalı bir sosyal yatırım olarak görülmelidir. Ücretler; çalışanların bilgisini artırmaya, geliştirmeye, eğlencesine, kültürüne ve refahını geliştirmeye, girişim kapasitesini arttırmaya, gelişmiş bir tinsel ve maddi yaşam düzeyini sağlamaya, eğitimini arttırmaya yarayan bir araç olarak görülmelidir. Bunlarda bir tür yatırımdır.

Toplumun ilerlemesi için çalışma yaşamının tüm sömürü ve yabancılaşma biçimlerinden kurtulması gerekir. Çalışma bütünüyle faydalı, ya-

ratıcı ve sosyal bir faaliyet olarak algılanmalı ve bireyin kendini geliştirmesine yaramalıdır.

Ekonomimiz sadece emeğe ve emekçilere hakettikleri merkezi yeri vererek tekrar yükselebilir.

C) Dayanışmacı ve Sayılgan (Saygı Gören) Bir Ulus, Yeni Bir Avrupa Tasarısı

Sorunların globalleşmesi büyük tehlikelerle birlikte aynı zamanda her ulus ve her bireye yararlar da sağlayabiliyor. İnsanlık ulusların üzerinde değil, onların yüreğindedir. Evrensellik aynılık (üniformité) demek değildir.

Fransa'da ulusal anayasa, yurttaşlık kavramını (olumlamaya) bağlı olmuştur. Egemen sınıf ve ulus fikri, yabancı düşmanlığı ve sömürgeci fetihler için kullanılmışsa; bunun nedeninin, egemen sınıfın herkesçe paylaşılmayan çıkarlarını gözlerden gizlemek olduğu açıktır. Ulusçu duygular kolayca baskıcı şovenizme çevrilebilir. Tüm bunlara rağmen ulus kavramı hala, halkın kendi çıkarlarını yönetenlere dayatması için uygun olmayı sürdürmektedir. Ulus anlayışı (kavramı) geçmişte, tarihte iktidarı ve devleti halkın müdahalesine izin veren bir hale getirebilmiş, halkı ortak bir kimlik ve tarih içinde toplayarak demokrasiyi öne çıkarmıştır. Büyük demokratik hareketler aynı zamanda, ulusu savunma eylemleri de olmuştur (1792, Paris Komünü, Halk Cephesi) direniş yılları, yeni haklar ve yurtseverliğin iç içe olduğu dönemlerdir.

Bugün hiçbir halk tek başına kendi kendine yeterli değildir. Ekonomi daha fazla mali, maddi ve insani kaynaklara gerek duyuyor. Bilimin ilerlemesi geniş ufuklar ve farklı halkların görüş alış-verişini getiriyor.

Tüm alanlarda ortak işbirliği, günümüzün acil talebidir. Dünya artık ya tüm tehlikelerin, ya da dayanışmanın dünyası olacaktır. Her halkın egemenliğine saygı, uluslararası kuruluşların ve her halkın içinde demokrasinin gelişmesi bu istemin ortak ve vazgeçilmez dayatmasıdır.

YENİ BİR AVRUPA TASARIMI

Bizim Avrupa projemiz, halkların, ulusların var olan sorunlara daha iyi bir çözüm bulmaları için ortak araştırma ve işbirliğine dayanmaktadır. Ancak böylelikle çağımızın global sorunlarına etkili biçimde karşı durulabilinir. Her ülkenin olanaklarını ve kaynaklarını, şimdikinden farklı kullanma özgürlüğü de buna dahildir.

Ekonomik alanda bu yeni yapılanma iş alanları yaratmayı başa alırken, sadece parasal işbirliği çerçevesini kırmalıdır. Bugünkü tek para anlayışı üzerine kurulu AT (Avrupa Topluluğu) (veya AB) projesinden vazgeçilmelidir.

Sosyal pazar anlayışı egemen kılınmalı var olan serbest-değişimci ve ABD'ye bağlı sürüklenmeci politika terk edilmelidir. ABD ile ilişkilerde özgür davranılmalıdır.

Bu alternatif Avrupa anlayışı için karar merkezleri yurttaşlara ve halka yakınlaştırılmalıdır. Ayrıca bizim Avrupa anlayışımız, hegemonyacı bir blok etrafında kümelenen küçük halkalar gibi değildir. Avrupa'nın tüm ulus ve halklarını içeren bir yapı inşaa edilmeli, orta ve doğu Avrupa dışlanmamalıdır. Sosyal, demokratik ve dayanışmacı bir Avrupa, dünyanın diğer bölgeleri ve 3. Dünya ülkeleriyle de kendi içinde uyguladığı ilkeler çerçevesinde ilişki kurmalıdır.

Yakınlığı ve tarihsel bağı açısından, Akdeniz'in güney kıyısı ve Afrika ülkeleriyle Fransa'nın özel bir ilişkisi vardır. Ortak Avrupa, bu ulusların beklentilerine de olumlu cevaplar verebilmelidir. Bu ülkeler IMF ve Dünya Bankası'nın vesayetinden kurtarılmalıdır. AB, çağımızın, gelişme, silahsızlanma ve çevre gibi büyük sorunlarına ortak çözümler üretebilmelidir.

IV. BÖLÜM :

KİMİ NASIL TOPARLAMALI?

Görülüyor ki, insancıl yeni bir uluslararası düzen ve toplumun sosyalist dönüşümü ile var olan sorunlara uygun ve ileri cevaplar verebilmek için kapitalizmin çizdiğinden farklı bir açılım ve yol gerekiyor. O halde iyi de, bu yola yönelecek gücü nereden bulacağız?

Bu zorluğu aşacak tek güç, halkların birlikteliği ve dayanışmasının gücüdür.

1) Bütün Halklarla Dayanışma

Komünistler tüm kalp taşıyan kadın ve erkekler gibi acıklı durumdaki halkların yardımına koşarlar, insancıl kampanyalara tüm cömertlikleriyle güç katarlar. Ama aynı zamanda sorunlara yol açan nedenlerle de mücadeleyi sürdürürler.

Dünyada

Özgürlük, onurlu bir gelecek ve gelişme hakkı için mücadele eden herkes, Fransız komünistlerinin aktif desteğinden emin olabilirler.

2) Halkın Tüm Bileşenlerini Tolamak

Halkın tümünü farklılıklarıyla birlikte toparlamak için önce onun kimliği iyi bilinmelidir. Emek dünyası hızla değişmektedir. Ne varki bütün saldırı ve

yıkıma rağmen aktif nüfus içinde ücretliler çoğalmayı sürdürmektedir. Bugün aktif nüfusun 10'da 9'u ücretlidir. Ayrıca kadınların payı artmaktadır. Ücretlilerin üçte biri işçi, üçte biri memur, kalan üçte biri ise, teknisyen, kadrolu eleman, mühendis, araştırmacı ve eğitimci vs. gibi aydınlardan oluşmaktadır. Hizmet sektörünün payı gelişmesini sürdürmüştür.

Bu da gösteriyor ki, işçi sınıfı kaybolmuyor ama çeşitlenerek dönüşüyor ve genişliyor.

Toplumun maddi zenginlik ürünlerini üreten farklı nitelikteki çevrelerin, ücretlilerin, işsiz ve emeklilerin tamamının çıkarlarını gözetmek gerekmektedir. Tüm bu katmanlar farklılıklarına ve çeşitliliklerine karşın; aynı politik saldırının kurbanları olmaktadır. Emeğin değer kaybını, iş yerlerinin yok edilmesini, çalışmanın değersizleşmesi ve iş faaliyetlerinin mal, gibi değerlendirilerek kısıtlanması gibi saldırıları göğüslemektedirler. Tüm bu kesimlerin söz konusu anlayışa karşı başka bir çözüm aramada yaşamsal bir ortak çıkarları vardır.

Bu tutum aynı zamanda ulusun ve toplumun genel çıkarları için de gereklidir.

Ayrıca şu an işsiz olan, çalışma yaşamından dışlanarak marjinalleşen -çoğunluğu işçi sınıfı kökenli- milyonlarca insan da iş dünyasının elemanı olarak kabul edilmelidir. Onlarla dayanışma içinde olunmalı, tekrar umutlanmaları, saygın bir yaşama ve topluma tekrar katılma araçlarına kavuşturulmaları sağlanmalıdır.

İş dünyası ayrıca ücretli olmayan entellektüelleri, aydınları da kapsıyor. Bu yaratıcı beyinler yaratıcı çalışmaları ve istemlerinin dışlandığı bir politikayla yüz yüzedirler. Tarım emekçileri ve çiftçiler de ulusal yaşamın ayrılmaz parçalarıdır. Bu katmanlar da varlık nedenlerini tehlikeye atan uygulamalarla karşı karşıyadır.

Ayrıca serbest meslek sahipleri, zanaatçılar ve tüccarlar da sermayenin ve sağcı politikaların ağır saldırısı altındadır. Toplumun tüm bu katmanları toplanmanın içinde görülmelidir.

3) Farklı Bir Seçimin Üstünlüğü ve Kendini Savunma İçin sözde ve Eylemde Birlik

Sağcı politikanın içeriği (doğası) ve yükü altındaki tüm muhalefet güçlerinin (farklılıklarına karşın) boyutu giderek büyümektedir.

Birleşik mücadelenin çapı genişlemekte, grevler ve yığınsal gösteriler yeni boyutlar almakta ve ücretlilerin çoğunu çekmektedir. Şimdi tüm bu

güçlerin dayanışmalarını daha da güçlü kılmalarının zamanıdır. Yani tam öncelik sosyal hareketlere verilmeli; ücretliler ve emekçilerin haklarını savunmayı baş görev sayan sendikalar ileri taleplerle harekete geçirilmelidir. Öğretici sendikacılığın gösterdiği gibi değişimi yaşamak ve yakalamak gerekmektedir.

Bugün açıktır ki sendikal hareket çeşitli akımlarla kaplı ve bölünmüş bir haldedir. Bunlardan bazıları ağır kriz koşullarına uyumlaşmaya çalışmaktadır. Ücretlilerin hızlı değişimi karşısında sendikalar da sendelemiştir.

Sendikal hareket, eylemde birlik arayışına ve gerçek bir yenilenme anlayışına gerek duymaktadır.

Komünistler, örgütsel otonomi ve bağımsızlıklarına saygı göstererek içinde yer aldıkları sendikalarda, (özellikle de CGT'de) birlik ve demokrasi mücadelesinde tüm güçleriyle ellerinden geleni yapacaklardır. Aynı tutumu dernekler için de söyleyebiliriz.

Hiçbir şey, patronal yönetimlerin uygulamaları karşısında ağır darbeler yiyen, ulusun ve toplumun gerçek çıkarlarını savunmaktan önemli değildir. En geniş birliktelikle verilen sosyal mücadele, toplumun düzeltilmesini sağlıyacak tek araçtır. Ayrıca söz konusu birleşik eylemler katılanların değişim istemlerini de kamçılar. Demek ki sosyal mücadele ile politik eylem arasında çelişki yoktur. Farklı politik ve ekonomik seçmeler üzerindeki tartışmalar mücadeleyi derinleştirir ve zengin kılar. Ancak salt bu kendiliğinden ilerlemelerle politik değişmeler gerçekleşemez. Söz konusu değişimler ayrıca kesinlikle çoğunluğun istemlerinin ürünü de olmalıdır. Ve halkın çoğunluğu ise toplumun değişimine, ancak toplumu değiştirecek politikaları varsa seçebilir. Halk hareketi böylesi dönüşümler için yeterli politik donanıma sahipse başarılı olabilir.

Halkın gücü büyük bir öneme sahiptir. Doğaldır ki, yeniden darbelerden ötürü bu güçten şüpheye düşülebilinir. Ama aynı zamanda tüm tarih, hayal kırıklığı uğratan yönetim ve hükümetlerin akibetini de yazmaktadır. İş yerlerinde, mahallelerde kısaca her yerde toplum yaşamını halk belirler, değişimi de sadece onlar dayatabilir.

4) Nasıl Bir Politik Çıkış?

Toplumun dönüşümü için yapılan politik eylemleri salt vazgeçilmez olan gösteri yürüyüşleri ve protestolarla sınırlandırmamalıyız. Var olan sorunlardan çıkarak, sorumluları ve nedenleri bulmalı, ortak istemleri iyi

belirlemeliyiz. Değişimleri dayatmak için gereken güçlerin nerede bulunacağını ve desteklerini bilmeliyiz.

Böylesi bir anlayış, halka sürekli müdahale olanağı da yaratır. Politik çevrelere ve hükümete seslerini duyurma gücünü sağlar, hükümetleri ve parlamentoyu kendi çıkarlarına cevap veren arayışlara zorlar.

Toplumun değişim çizgisi (öngörüsü) tüm koşullar altında halkın çoğunluğunun zorlukları aşma kapasitesini de içinde taşır. Sorunları çözmek için ortak nokta arayışı, görüş çatışmalarının aşılması, ortak yol inşaasının temel kalkış çizgisi olabilir. Farklılıklar dikkate alınmalı, argümanlar ve deneyimler üzerinde tekrar düşünülmeli ve ayrılıkları aşacak tolerans gösterilmelidir. Ayrıca ayrılıklar engel olarak da görülmemelidir. Tersine, farklı inançlardaki kadın ve erkeklerin bu farklılıklarının karşılıklı kabul edildiği bir ortamda, ayrılıkların aşılışı ve uygulamak istenilen birleşik çözümlerin bulunuşu her an olanaklıdır. Bu tutum ve durum, yönetenlerin karşısına, önünde durmaları olanaksız bir gücü çıkarır.

Hoşgörü ve diğerini dinlemek taviz olarak anlaşılmamalıdır. Bu bir arada olmanın temel koşuludur. Eğer demokrat ve çoğulcu olunursa ilerici bir çoğunluk sağlanabilir.

Öte yandan bölünmüş olan sadece halkımız değildir. Ayrıca sol ve ilerleme güçleri de derin biçimde bölünmüştür. Oysa hepimiz aynı duvarın dibindeyiz. "Hepimiz"in içinde aynı biçimde KP'de bulunuyor. KP dayatılan hiçbir sorundan sıyrılmak arzusunda değildir. Biz son yıllarda yaygınlaşan, umut kaybı yaratan başarısızlıklardaki payımızı kabul ediyoruz.

FKP-Sosyalist Parti ortak programı 60'lı yıllarda açıklandığında, insanlar sol partilerin seçim başarılarının ardından sanki otomatikçe derin değişimlerin olacağı hayaline kapıldılar. Bu değişimlerin ana gücünü ise parti genel kurmaylarının oluşturduğu sanıldı. Oysa görüldüğü gibi, halkın yararına olsa dahi, hiçbir değişim halkın kontrolu ve sürekli müdahalesinin dışında gerçekleşemiyor. Bu temel eksiklik, 1981 sonrası dönemde de devam etti. Partimiz bugün bundan ders çıkarmıştır.

KP bu deneyimlerin öğrettikleri üzerinde durmuş, birlik politikası ve anlayışını değiştirmiştir. Eksikliklerin tüm izlerini silmek için bu deneyden dersler çıkarmaya da devam etmektedir.

Diğer bir saptama şudur: KP hiçbir zaman sağ ve aşırı sağla işbirliği yapmamıştır, bundan sonra da yapmayacaktır. Ulusun ve halkın çıkarlarına karşı önlemleri asla desteklemeyecektir.

Bugün diğer bütün ilerici-sol çevrelerin krizindeki ana neden kendi kendini eleştirmeyi (özeleştiriyi) reddeden anlayıştır. Bu tavır bizim tarihimizden kay-

naklanıyor ve politik yaşamı derinden etkiliyor. Özeleştirinin reddi bunun adalet ve özgürlük değerlerinin daha az paylaşılmasından değil, özeleştiri adına bu değerlere sırt çevrilmesinde yatıyor. Sosyalist partinin sol maskeyle uyguladığı (sağ parti istemlerini temel alan) politika; kaçınılmaz bir başarısızlığa yol açıyor. Sosyalist parti, çevreci akımlar ve tüm ilerleme güçleri bu durumdan paylarını alıyor.

Açıkça ortaya çıkan şudur: İlerleme güçleri sağdan farklı şeyler gerçekleştirmelidir. Bu da ancak çoğulculuğun yaratacağı bir deney zenginliği ile başarılır. Bu yüzden komünistler tüm ilerleme güçlerine çağrı yapmaktadırlar.

Bugün bizce en önemli olgu, bu yeni halk hareketini yaratabilmektir. Var olan politikalara karşı çıkan, krize pozitif bir çözüm bulan, toplumun değişimini sağlamaya azimli tek çıkış ancak bununla olasıdır.

KP, var olan durumu değiştirmek için mücadele veren tüm güçlere, komünistlere, sosyalistlere, çevrecilere ve politikadan uzak duran, ona güvenmeyen, hayal kırıklığına uğrayan diğerlerine elini uzatıyor.

Gençlere, inançlı (imanlı) olan ve olmayan tüm sosyal ilerleme yanlılarına, adalet, demokrasi, barış ve insanlığın zaferini arzulayanlara el uzatıyor.

KP toplumu dönüştürmeyi arzulayan kadın ve erkekler için, onların gereksinimi olan bir politik araç olarak kendini sunuyor.

V. BÖLÜM :

BUGÜN NASIL BİR KOMÜNİST PARTİ?

1) KP'nin Valık Nedeni

KP'nin varlık nedeni, bir politik parti olarak örgütlü gücünü kendini savunmak isteyenlerin hizmetine sunmak; sorunlara yeni cevaplar getirmek ve ulusal düzeyde paranın yerine insanın nihai amaç olacağı bir düzeni savunmaktır.

Bu görevleri başarabilmenin birincil koşulu, partinin ülkedeki etkinliğinin düzeyi ve toplumda önemli bir gücü oluşturmasındadır. Bugün bu koşul tamamlanmış mıdır? Günümüzün temel sorusu budur ve cevaplandırılmaya açıktır.

Öte yandan KP'nin zengin bir mücadele deneyimi bulunmaktadır. Politik karşıtlarımızın son yıllarda çok duyduğumuz "marjinaleşiyorlar" hatta "yok oluyorlar" çığlıklarına rağmen partimiz, militanlarımız iş yerlerinde ve mahal-

lelerde aktif çalışma yürütmektedirler. Birçok partili il ve ilçe yönetimlerine, yerel yönetimlere seçilmiştir. Parlamenterlerimiz, Senato, Millet Meclisi ve Avrupa Parlamentosu'nda aktif olarak çalışan gruplara sahiptir.

Öte yandan (ortak program (FKP-FSP) ve Doğu Avrupa'da olup bitenlerin etkisiyle var olan) seçmen kaybımız bugün durmuştur. Bu sonuç eğer partinin yaklaşık yirmi yıldır süren derin yenilenme girişimleri olmasaydı alınamazdı.

Tüm bunlara karşın başta komünistler olmak üzere, hiç kimse var olan seçmen gücümüz, militan sayımız ve kapasitemiz ve parlamentodaki temsil gücümüzün değişim politikasını yaşama geçirebilmesi için yeterli olduğunu düşünmüyor.

Halen birçok istem ve beklentilerini KP'nin karşılayamadığını düşünen fazla sayıda kadın ve erkek vardır. Bu durumda görev partiye düşmektedir. KP bu insanların beklentilerine daha iyi cevaplar sunabilmeli ve onların katılımı, desteğine açılmalıdır. Bu bir günde olacak bir iş değildir, bu yüzden de 28. Kongre tüm komünistleri daha fazla çabayla söz konusu yaklaşımı sürdürmeye çağırıyor.

Bir partide kendini bulmak isteyen kadın ve erkekler, her şeyden önce bu partinin koşullar ne olursa olsun, adalet, özgürlük, barış ve uluslararası dayanışma ilkelerini sürdürmesine önem verirler. Yine bu insanlar sosyal hareket içinde otonom yapılarını korumak ve iktidara karşı bağımsızlıklarının güvence altında olmasını beklerler.

KP onlara bu garantiyi veriyor. Partimiz mücadeleyi tek başına verdiğini öne sürmüyor. Fakat yüzyılımızın tarihi deneyimleri de gösteriyor ki KP'nin istemlerini kabul ettirdiği ve güçlü olduğu her dönemde halkımız en önemli sosyal ve demokratik kazanımlara sahip olmuştur.

Ayrıca gerçekten değişim isteyen tüm çevreler düşüncelerini ve desteklerini katabilecekleri bir partiye ihtiyaç duyarlar. Parti sosyal hareketin gerçeklerini de anlamaya ve geliştirmeye yarayacak bir araçtır. Bu çevrelerin de yazgı diye sunulan bir gidişattan farklı olan ve onu değiştirebilecek bir güce sahip araçlara gereksinimi vardır. KP, bu fikir ve değerlerin taşıyıcısı olmaya çaba sarfediyor. Marx'ın devrimci düşüncesiyle temellenen dönüşümcü hareketi çağımız koşullarında yaşatmaya çalışıyor.

Partimiz, doğmatizmin tüm biçimlerini ve yaşamın yalanladığı tüm uygulamaları reddediyor. Parti yaşamının temeline özeleştiriyi koyuyor.

İlerleyen bilgi, deneyim ve halkların yaratıcı mücadelesiyle teori ve pratiği zenginleştirmeyi başa alıyor.

2) Bugün Komünist Olmak

Günümüzde yurttaşlar giderek politikadan uzaklaşıyor, ondan hayal kırıklığına uğruyor. Bu arada onlardan daha fazla sayıda insan ise politikanın temel aktörlerinin kendileri olmasını arzuluyor. Komünistler bu ikincilerin arasında bulunuyor.

Bizler çevremizde yeni tipte ilişkiler aramaya yöneliyoruz. Yurttaşları onlar olmadan alınan, yürütülen politikalara sadece destek vermeye çağırmıyoruz. Onların politikaya katkı yapmalarını salt onlar adına da istemiyoruz. Bizler halka etkili yöntemlerle mücadele etme olanaklarını kazandırmayı arzuluyoruz. Bu yüzden tanışma ve diyalog için tüm olanaklar, fırsatlar kullanılarak farklı yöntemlerle, farklı çevrelere ulaşılmalı; mücadele edilen alanlarda birlikte çözüm önerileri aranmalıdır.

Komünistler halkın zaten bildiği şeyleri tekrar etmezler. Onlar istemlere dayanarak değişim ve direniş anlayışına ulaşmaya çalışırlar. Salt dinlemek için değil ama saldırıları da göğüslemek için bizler en derin güdülenmeleri dahi anlamaya çalışmalıyız.

Bugün, bir dizi çok önemli sorular, toplumun, insanlığın ve uygarlığın doğasını dahi gözden geçirtirken, karşıtlarımızla politik tartışmalarda bu sorumlu düzeyi tutturmamız gerekiyor. Şimdi çok daha fazla atılımcı bir ruha ve gözü pekliğe sahip olmalıyız.

FKP, başta işyerleri (sömürünün ayrıcalıklı yerleri) ve aynı zamanda sosyal bilincin oluştuğu tüm alanlarda; son yıllarda ve özellikle 28. Kongre'de altını çizdiği eylemlerini yoğunlaştırmak ve kendini yenilemek gibi önemli kararlar almıştır. Komünistler işyerlerindeki çalışmalarında öncelikle tüm ücretli kategorilerin beklentilerine cevap vermelidir. Var olan tüm sorunlar açıklıkla dile getirilmelidir. Bunlar, işyeri yaşamına, mahallenin özgül sorunlarına, ulusal ve uluslararası politik yönü olan sorunlardır.

KP, tüm yerel örgütlerini, "Humanite" gazetesinin ve diğer komünist basının çalışmalarına sürekli ve merkezi biçimde destek vermeye çağırır. Yayınların halka ulaşmada özellikle en yoksul ve dışlanmış kesimleri başa almayı ve farklı yöntemlerin bulunması gerektiğine işaret ediyoruz. Yayınlarımız, gazete, daha dinamik, hoşgörülü ve farklı kesimlere açık olmalıdır. Yaşamın var olan gerçeklerine uymayan imajın değiştirilmesi gerekiyor.

Partinin örgütleri ve üyeleri yayınlara daha cömert ve sıcak yaklaşmalı ve çalışmâlarında temel noktalardan biri saymalıdır.

Komünist olmak, diğer insanlarla birlikte, kendi geleceğimize karar verebilmek istemine cevap veren onurlu ve özgürlükçü bir tavır demektir. Komünist olmak, günümüzde giderek daha sert ve adaletsiz olan toplumun insanları

harcamasına, ırkçılık ve şiddete, kadın düşmanlığına, rüşvet ve yolsuzluğa, zayıfları ezen tavırlara karşı insanları isyan ettiren duygulara katılmaktır. Aynı zamanda diğer halkların yaşadığı acılara kaygısız kalmamaktır.

Bizlerin dayanışma, sadakat ve sorunlara ilgi duyan tavırlarımızın (anlayışımızın) kökenlerini toplum dışında başka yerlerde aramak gerekmiyor. Komünist olmak eşsiz militanlık deneyimininde yarayacak bir araçın içinde yer almaktır.

KP üyeleri, kariyerizmi reddediyor. Partinin gelirleri ise üyelerin aidatları, halkın bağışları ve seçilen komünistlerin ödedikleri maaş kesintilerinden oluşuyor.

1990'da yapılan 27. Kongre ile, partinin tüm düzeylerinde komünistler arasında "birlikte çalışma" ilkesi ile "yeni farklı görüşlere duyarlı olma" anlayışı geri dönülmez bir tavır olarak saptandı (kararlaştırıldı).

Bu iradi seçimle partimizde; başkandan üyesine kadar tam bir söz özgürlüğü, karşılıklı saygı ve diğerini dinleme giderek daha üst düzeye ulaştı. 28. Kongre ise bu evrimin tüm sonuçlarının gereklerinin yerine getirilmesinin altını çizdi.

Geçmişte FKP üyesi olan veya kendini yürekten komünist sayan herkesi tekrar parti içinde yer almaya çağırıyoruz. Sizlere partimizin yenilenme çalışmalarına yapacağınız katkılar için de ihtiyaç duyuyoruz. Çünkü bizler var olan sorunların çözümünde demokrasiyi, yani tüm bireylerin sürekli müdahalesini temel koşul sayıyoruz.

FKP, komünistlerin insiyatif kapasitelerini özgürleştirecek tüm kuralları tamamıyle benimsiyor. Toplum içinde var olan, karar verenlerle-uygulayanlar; yönetenlerle-yönetilenler uçurumunu , kesikliğini aşmak istiyoruz.

Bu anlayış, tüm hücrelere ve üyelere düşünce, insiyatif ve karşılıklı görüş alışverişini temel öğe olarak almalarını getiriyor. Böylelikle çok daha ilginç ve verimli bir parti yaşamı oluşuyor. Sadece hedeflere varmak için yapılan toplantıların yerine, her üyenin ortak çıkarlarını bütünleştiren, insan ilişkilerini güçlendiren yararlı toplantılar düzenleniyor. Herkes parti yaşamında tam anlamıyla yer alma olanağını elde ediyor.

Partinin farklılık içinde birliği tüm görüşlerin ortaya konulmasıyla yapılanıyor. Çoğulculuk, üyelerin ve partinin bütününü zenginleştiriyor.

3) FKP'nin Çalışma Temeli: Demokrasi

KP kurucuları çalışma ilkesi olarak demokratik merkeziyetçiliği seçtiler. Bu ilke önceleri var olan anti-demokratik hizip ve eğilimlerin karmaşasından ve faaliyetlerinden partinin kurtulmasına izin verdi.

Lider ve yönetimlere parti politikasını saptamada mutabakata varmalarını getirdi. Ne var ki parti üyeleri, parti yaşamında gerçek seçimlerini ortaya koyamadılar veya dikkate alınmadılar.

Seçmenlere partinin sözlerini tutup tutmadığını saptamada güvence verilmiyordu. Bu ilke KP'nin geçmişteki devrimci mücadele anlayışına denk düşüyordu.

Ne var ki bugün Demokratik Merkeziyetçilik anlayışı geçmişte kalmıştır, aşılmıştır.

Yani partiye, toplumun dönüşümünün yönetimi rolünü veren ve bu görevi yerine getirme işlevini merkezi olarak elinde toplayan, düşünce ve eylem birliğini merkezden kararlaştıran bu anlayış ve politik çizgi tavrı geçmişte kalmıştır.

Demokratik Merkeziyetçilik bizi birlik ile aynılığı (uniformité) karıştıran bir yapıya götürmüştü. Parti çizgisiyle aynı görüşte olmayan ve bunu dile getiren pek çok içtenlikli komünist, muhtemel politik karşıt, düşman olarak görülmüştü. Onlara karşı mücadele edilmiş ve dışlanmışlardı.

KP ve militanları, geçmişte bu açıdan yapılan uygulamalardan pişmanlık duyuyor ve bir daha tekrarlamak istemiyor.

Bu ilkenin uygulanmasında dönemlere göre değişiklikler oldu. Bazı dönemlerde parti yöneticileri bu ilkenin verdiği yetkileri aşan uygulamalarda bulundular. Bu duruma tam karşıt olarak da özellikle 1985'teki 25. Kongre'den sonra Demokratik Merkeziyetçilikten uzaklaşıldı.

Şimdi partimizin çalışma temeli demokrasidir. Bu anlayış tüm militanların yeteneklerini destekliyor, sorumluluklarına yeniden değer kazandırıyor. Üyelere düşüncelerini açıklama ve kollektif kararlara katılma olanağı veriyor. Bağımsız karar verme ve ekip düşüncesini yaygınlaştırıyor.

Komünistler birbirinden farklıdır. Bu farklılık partilere ve KP'ye yeni güçler ve kazanımlar sağlar. Parti kararları demokratikçe, herkesin özgürce beğenisiyle seçtiği çoğunlukla alınıyor. Birbirine kulak verme ve ortak düşünceler geliştirme yaygınlaşıyor.

KP, bugünkü uygulamasını (demokrasiyi) partinin dinamizmi, tutarlılığı ve halkın hizmetindeki etkinliğini geliştirmesinin baş koşulu sayıyor.

MARKSİZM ve GELECEK

1996 KIŞ

§ **Sadun Aren**, "Emperyalizmle Mücadele Sorunu" § **Kenan Somer**, "Devlet ve Diktatora" § **Taner Timur**, "İktisadi Kalkınma, Siyasal Rejimler ve Demokrasi Krizi" § **E. Cem Çobanoğlu / Korkut Boratav / Ercan Uygur / Nazım Ekinci**, Tartışma: Sermayenin Liberalizasyonu, § **Ülkü Orbay**, Bir Kitap: "Boşuna mı Çiğnedik" § **Vedat Türkali**, "Sevim Belli'nin Önemli Sorusu" § **Mehmet Kök Özaltınlı**, Bir Kitap: "Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi" § **Veli Devecioğlu**, "Aziz Nesin'in Davalarından Biri" § **Ünal Doğan**, Çeviri: "Fransız Komünist Partisi Manifestosu".